

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΓΑΜΙΑ
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β΄

ΠΑΡΘΕΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ
ΙΑΚΑ – ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΕΠΟΠΤΗΣ
Γ. ΠΙΚΟΥΛΑΣ
ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΣ ΕΠΟΠΤΗΣ
Δ. ΚΥΡΤΑΤΑΣ

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»**

Αριθ. Εισ.: 4611/1
Ημερ. Εισ.: 29-07-2005
Δωρεά: Συγγραφέα
Ταξιθετικός Κωδικός: ΠΤ - ΙΑΚΑ
2005
ΠΑΡ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΘΕΜΑ:

ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΥΓΑΜΙΑ

ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β΄

ΠΑΡΘΕΝΗΣ ΠΕΤΡΟΣ

A. M. 1101062

ΕΠΟΠΤΗΣ

Γ. ΠΙΚΟΥΛΑΣ

ΕΠΙΚΟΥΡΙΚΟΣ ΕΠΟΠΤΗΣ

Δ. ΚΥΡΤΑΤΑΣ

ΙΑΚΑ – ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

<i>Περιεχόμενα</i>	<i>σελίδα</i>
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	3
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
I. ΠΗΓΕΣ	6
II. ΠΟΛΥΓΑΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ	
▶ <i>Η πολυγαμική παράδοση στη Μακεδονία</i>	12
▶ <i>Οι γυναίκες του βασιλικού οίκου</i>	20
III. ΠΟΛΥΓΑΜΙΑ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β΄	
▶ <i>Η Μακεδονία των Κλασικών χρόνων</i>	25
▶ <i>Η βασιλεία του Φιλίππου Β΄</i>	30
▶ <i>Οι γάμοι – ανάλυση και ιστορική ερμηνεία</i>	35
▶ <i>Αυδάτα</i>	36
▶ <i>Φίλα</i>	42
▶ <i>Ολυμπιάδα</i>	46
▶ <i>Φίλινα</i>	50
▶ <i>Νικασίπολις</i>	66
▶ <i>Μήδα</i>	78
▶ <i>Γάμος με την κόρη του Ατέα;</i>	80
▶ <i>Κλεοπάτρα</i>	83
IV. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	89
ΧΑΡΤΕΣ	97
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	102

Πρόλογος

Η ολοκλήρωση της εργασίας αυτής καταστήθηκε δυνατή χάρη στην ουσιαστική βοήθεια και καθοδήγηση των εποπτών καθηγητών Γ. Πίκουλα και Δ. Κυρτάτα, όσον αφορά στη μεθοδολογία, την εύρεση και αξιοποίηση των πηγών, τη σύνταξη και τη διόρθωση του κειμένου. Ευγνωμοσύνη οφείλω, επίσης, στους καθηγητές μου Γ. Λώλο και Χ. Ζαφειρόπουλο για το χρόνο που αφιέρωσαν, τις πολύτιμες πληροφορίες που έθεσαν στη διάθεσή μου και τις υποδείξεις των ελλείψεων της εργασίας.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος της προκείμενης εργασίας είναι η διερεύνηση των πολιτικών διαστάσεων των επιγαμιών που σύναψε ο Φίλιππος Β΄ και ο τρόπος με τον οποίο συνέβαλαν οι επιγαμίες αυτές στην αποτελεσματικότητα και, πιθανόν, στον καθορισμό της εξωτερικής πολιτικής του μακεδόνα μονάρχη.

Ο Φίλιππος νυμφεύτηκε τουλάχιστον επτά φορές (ορισμένοι ερευνητές, μάλιστα, υποστηρίζουν ότι απέκτησε και όγδοη σύζυγο), τις περισσότερες από τις οποίες για λόγους πολιτικών σκοπιμοτήτων. Το παράδειγμά του, μολονότι μοναδικό στην ελληνική αρχαιότητα, έχει ελκύσει ελάχιστα το ενδιαφέρον όχι μόνο των σύγχρονων ερευνητών, αλλά και των συγγραφέων της αρχαιότητας. Η πλήρης έλλειψη άμεσων σχετικών με το θέμα πηγών και το αισθητά περιορισμένο σύνολο πληροφοριών, που μας έχουν διασωθεί από την αρχαία ελληνική και λατινική γραμματεία, καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη τη σε βάθος διερεύνηση του θέματος και, συνακόλουθα, την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με το ρόλο του γάμου ως μέσο άσκησης εξωτερικής πολιτικής στα Κλασικά και Ελληνιστικά χρόνια. Πιθανόν οι δυσκολίες που παρουσιάζει το συγκεκριμένο θέμα να είναι η αιτία για τις ελάχιστες μελέτες που έχουν συνταχτεί τόσο για τις επιγαμίες του Φιλίππου, όσο και για την πολιτική διάσταση των γάμων στην αρχαιότητα.

Οι ελλείψεις αυτές ουσιαστικά διαμόρφωσαν τη μέθοδο με την οποία εργάστηκα για την περάτωση της διερεύνησης του θέματος: αρχικά, μελέτησα προσεκτικά την ιστορία της Μακεδονίας, αλλά και ευρύτερα τις πολιτικές, στρατιωτικές και οικονομικές εξελίξεις που σημάδεψαν το τέλος του πέμπτου και το πρώτο μισό του τέταρτου προχριστιανικού αιώνα. Στη συνέχεια ερεύνησα ενδελεχώς την πολιτική σταδιοδρομία του Φιλίππου και τα γεγονότα που οδήγησαν στην πλήρη επιβολή των Μακεδόνων στον ελλαδικό χώρο το 336 π.Χ. Το επόμενο στάδιο ήταν η συγκέντρωση όλων των πληροφοριών που έχουν διασωθεί σχετικά με τους γάμους και τις συζύγους του Φιλίππου, πληροφορίες οι οποίες, όπως θα καταδειχτεί στο πρώτο και στο τρίτο κεφάλαιο, δεν είναι όλες το ίδιο αξιόπιστες. Στο τελικό στάδιο της έρευνας, προχώρησα στην αξιολόγηση των πληροφοριών αυτών και την αξιοποίησή τους για τη χρονολόγηση του κάθε γάμου που σύναψε ο Φίλιππος, τη διερεύνηση των συνθηκών οι οποίες οδήγησαν στην τέλεσή του και τον τρόπο που πιθανώς επηρέασε την πολιτική του δραστηριότητα.

Οι στόχοι της εργασίας έχουν ήδη διατυπωθεί: κατά το δυνατόν ακριβέστερη χρονολόγηση των επιγαμιών του μακεδόνα μονάρχη, έκθεση του ιστορικού πλαισίου στο οποίο εντάσσονται και των πολιτικών σκοπιμοτήτων που πιθανώς εξυπηρέτησαν και εξακρίβωση της σχέσης των συζύγων του Φιλίππου με την πολιτική και τον ίδιο το Φίλιππο. Απώτερος σκοπός; είναι η πληρέστερη κατανόηση της πολιτικής σκέψης του Φιλίππου, της πολυγαμικής παράδοσης που χαρακτήριζε το βασιλικό γένος των Τημενιδών καθώς και της σχέσης πολιτικής και γάμου στην αρχαιότητα.

Η διάρθρωση της εργασίας έχει ως εξής: το πρώτο κεφάλαιο σύντομη αποτελεί την κριτική παρουσίαση των έμμεσων αρχαίων πηγών από τις οποίες αντλούμε πληροφορίες για το φαινόμενο της πολυγαμίας, για τους γάμους και τις συζύγους του Φιλίππου. Στο δεύτερο εξετάζεται η ιστορία και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας του θεσμού της πολυγαμίας και των επιγαμιών πολιτικής σκοπιμότητας στο μακεδονικό οίκο πριν την ανάρρηση του Φιλίππου στο θρόνο (359 π.Χ.), καθώς και οι λόγοι για τους οποίους χρησιμοποιήθηκε η πρακτική αυτή από τους μακεδόνες βασιλείς. Ειδική μνεία γίνεται, επίσης, στις απόψεις των υπολοίπων Ελλήνων για την πολυγαμία, καθώς και για τη ζωή και τον πιθανό πολιτικό ρόλο που διαδραμάτιζαν οι γυναίκες του μακεδονικού βασιλικού οίκου στις κρατικές υποθέσεις. Το τρίτο κεφάλαιο αποτελεί το κύριο μέρος της εργασίας, καθώς αναλύονται λεπτομερώς ένας προς ένας οι γάμοι του Φιλίππου και οι πιθανές πολιτικές προεκτάσεις του καθενός από αυτούς. Στην αρχή του κεφαλαίου εκτίθεται σύντομα η ιστορία του μακεδονικού κράτους από τα τέλη των Μηδικών πολέμων έως το θάνατο του Φιλίππου, ώστε να είναι δυνατή η ένταξη των πληροφοριών που εκτίθενται στη συνέχεια, στο ευρύτερο πλαίσιο της μακεδονικής ιστορίας. Το τελικό κεφάλαιο αποτελεί μια σύνοψη των πορισμάτων της έρευνας.

I ΠΗΓΕΣ

Οι σχετικές με το θέμα μας πηγές πληροφόρησης στην αρχαιότητα είναι σχεδόν αποκλειστικά έμμεσες, περιορίζονται δηλαδή σε συγγράμματα Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων, οι οποίοι στην πλειονότητά τους είναι μεταγενέστεροι της εποχής του Φιλίππου. Δεν υπάρχουν επιγραφές ή μνημεία που να σχετίζονται με κάποιο τρόπο με τους γάμους ή τις συζύγους του Φιλίππου την εποχή που εκείνος ήταν εν ζωή. Ελάχιστες άμεσες πηγές χρησιμοποιούνται, κυρίως κατά την εξέταση διαφόρων περιστατικών που σχετίζονται με την πολιτική του Φιλίππου σε περιοχές από τις οποίες καταγόταν κάποια από τις συζύγους του. Για τη μελέτη αυτών καθ' αυτών των γάμων του Μακεδόνα βασιλιά θα πρέπει να βασιστούμε αποκλειστικά στην αρχαία ελληνική γραμματεία, κυρίως σε έργα ιστορικών και βιογράφων.

Τα έργα των συγχρόνων με το Φίλιππο ιστορικών, όπως του Αναξιμένη¹, του Θεοπόμπου και του Εφόρου, έχουν διασωθεί αποσπασματικά, κυρίως μέσω συγγραφέων των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων. Από τα αποσπάσματα που μας έχουν διασωθεί, μερικά από τα οποία έχουν ιδιαίτερη σημασία για την παρούσα έρευνα, έχουμε τη δυνατότητα να σχηματίσουμε μια εικόνα για την ιστοριογραφική ικανότητα κυρίως του Εφόρου και του Θεοπόμπου.

Οι *Ιστορίαι* του Εφόρου, σε τριάντα βιβλία που κάλυπταν την ιστορία των Ελλήνων από την κάθοδο των Ηρακλειδών ως την πολιορκία της Περίνθου (341/0 π.Χ.), μολονότι έχαιραν μεγάλης εκτίμησης στην αρχαιότητα, στην πραγματικότητα παρουσιάζουν σοβαρή έλλειψη κριτικού πνεύματος. Οι εκάστοτε ηθικολογικοί πλατειασμοί, το επιδεικτικό, σχεδόν ρητορικό ύφος, και η ελαφρώς διδακτική τάση δε βελτιώνουν ιστοριογραφικά την ποιότητα του έργου². Ο Θεόπομπος από τη Χίο, ελάχιστα νεότερος από τον Έφορο και τον ίδιο τον Φίλιππο, συνέγραψε μια ιστορία των χρόνων του Μακεδόνα μονάρχη, υπό τον τίτλο *Φιλιππικά*, σε πενήντα οκτώ βιβλία³. Είναι ο μόνος από τους τρεις ιστορικούς του τέταρτου αιώνα που έζησε για κάποιο χρονικό διάστημα στην μακεδονική αυλή, αλλά και στην Αθήνα ως μαθητής

---

¹. Για τον Αναξιμένη, βλ. P. Kroh, *Lexicon Der Antiken Autoren*, Stuttgart, 1972, [μτφρ. Δ. Λυπουρλής – Λ. Τρομάρας, *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων, Ελλήνων και Λατίνων*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996], σσ. 61 – 2. 2.

². Ο. π., σσ. 197 – 8, J. B. Bury, *Ancient Greek historians*, Ed Dover publications, Inc. New York 1970 [μτφρ. Φ. Κ. Βωβός, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1999⁴], σσ. 138 – 40.

³. Διοδ. XVI 3, 8.

του Ισοκράτη. Το ύφος του Θεοπόμπου είναι το ίδιο επιδεικτικό με αυτό του Εφόρου, αλλά τα *Φιλιππικά* είναι συντεταγμένα με σαφώς πιο κριτική ματιά. Ο Θεόπομπος αντιμετώπισε την μακεδονική αρχή σε γενικές γραμμές με θετική ματιά, ως την ενοποιό δύναμη που θα πραγμάτωνε τις πανελλήνιες ιδέες του Ισοκράτη. Στο έργο του, όμως, παρουσιάζεται και ως αυστηρός ηθικός κριτής εναντίον του Φιλίππου. Συχνά ασχολείται με ανέκδοτα και σκανδαλώδεις ιστορίες, φθάνοντας σε ηθικολογικά ξεσπάσματα που στερούν από το έργο του μέρος της εμβριθής κριτικής διάθεσης που το διέκρινε από αυτό του Εφόρου⁴. Ο Θεόπομπος έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ηθική ποιότητα των πρωταγωνιστών της ιστορίας και, συνακόλουθα, την προσωπική τους ζωή, με αποτέλεσμα να αποτελεί σημαντική πηγή για τα τεκταινόμενα της μακεδονικής αυλής και τις σχέσεις του Φιλίππου με τους συγγενείς του, αλλά η σχεδόν σκανδαλοθηρική αυτή διάθεση, που ίσως ενισχυόταν από τη θέλησή του να καταστήσει το έργο του κατά το δυνατόν δημοφιλέστερο, μείωσε, σε κάποιο βαθμό, την ιστοριογραφική του αξία⁵.

Οι σπουδαιότερες σύγχρονες με τον Φίλιππο σωζόμενες πηγές είναι οι λόγοι των Αθηναίων πολιτικών που έδρασαν εκείνα τα χρόνια, με σημαντικότερους εκπροσώπους τον Δημοσθένη, τον Ισοκράτη και τον Αισχίνη. Ωστόσο, οι πληροφορίες που αντλούμε από αυτούς δεν είναι πάντοτε αξιόπιστες. Η υπερβολή, η συκοφαντία, η διαστρέβλωση των γεγονότων ή ακόμη και η επινόηση ορισμένων στοιχείων είναι όλα κοινότατα χαρακτηριστικά του αθηναϊκού πολιτικού λόγου. Υπάρχουν περιπτώσεις, όπου δύο ρήτορες δίνουν όχι απλά διαφορετική ερμηνεία, αλλά και διαφορετική εξιστόρηση του ίδιου περιστατικού. Συνεπώς, όσες πληροφορίες παρουσιάζονται στα κείμενα αυτά και δε διασταυρώνονται από άλλη έγκυρη πηγή, θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με επιφυλακτικότητα και σκεπτικισμό.

Από τους συγγραφείς του επόμενου αιώνα, ελάχιστοι ασχολήθηκαν με τον Φίλιππο, αλλά ένας από αυτούς, ο Σάτυρος, ο επονομαζόμενος περιπατητικός⁶, αποτελεί τη σημαντικότερη πηγή για την έρευνά μας, καθώς σε ένα από τα σωζόμενα αποσπάσματά των συγγραμμάτων του περιλαμβάνεται ο μοναδικός πλήρης

---

⁴ Είναι χαρακτηριστική η σκέψη του Διονυσίου από την Αλικαρνασό (1^{ος} αι. π. Χ. – 1^{ος} αι. μ. Χ.), πως οι δικαστές στον Άδη θα πρέπει να ασκούσαν κρίση με την ίδια λεπτόλογη αυστηρότητα του Θεοπόμπου – *έπιστολήν προς Πομπήιον Γέμιον*, 6, 8.

⁵ Γενικά για το Θεόπομπο, Κροη, ό. π., σσ. 233 – 4, Bury, 140 – 2, Δ. Τσιμπουκίδης, *Φίλιππος Β΄ ο Μακεδών και ο ιστορικός του ρόλος*, εκδόσεις Παπαδήμα. Αθήνα 1985, σσ. 50 – 1. Bury, ό. π., σ. 141, παρ. 2.

⁶ Αθην. VI 53, 10. XII 58, 20. XIII 2, 22.

κατάλογος των γάμων και των συζύγων του Φιλίππου⁷. Ο Σάτυρος, βιογράφος των τελών του τρίτου προχριστιανικού αιώνα, συνέγραψε μία σειρά βιογραφιών φημισμένων ανδρών, κυρίως φιλοσόφων, ποιητών και πολιτικών, περιλαμβανομένων του Πυθαγόρα, των επτά σοφών, του Ευριπίδη, του Δημοσθένη, καθώς και του Φιλίππου Β'. Από αυτές, διαθέτουμε ελάχιστα αποσπάσματα ή αναφορές μέσω κατοπινών συγγραφέων που άντλησαν από το Σάτυρο, όπως ο Αθήναιος και ο Διογένης Λαέρτιος. Το ύφος του Σατύρου είναι απλό, ενώ οι βιογραφίες του έχουν κυρίως ανεκδοτολογικό χαρακτήρα⁸.

Σε ένα, λοιπόν, από τα αποσπάσματα που μας διασώζει ο Αθήναιος στο έργο του *Δειπνοσοφισταί*, ο Σάτυρος καταγράφει τους επτά γάμους του Φιλίππου, αναφέροντας τα ονόματα των συζύγων του, την καταγωγή τους και, για ορισμένες από αυτές, τις συνθήκες κάτω από τις οποίες συνάφθηκε ο γάμος τους με το Φίλιππο. Ο Αθήναιος, συγγραφέας των αρχών του τρίτου αιώνα μ.Χ., συνέγραψε έναν εκτενή διάλογο με τον τίτλο *Δειπνοσοφισταί*, στον οποίο τριάντα περίπου άτομα υψηλής μόρφωσης συζητούν για διάφορα θέματα, εκθέτοντας ο καθένας επιδεικτικά τις γνώσεις του για το καθένα από αυτά. Η «συζήτηση» σπάνια είναι εμβριθής: άλλωστε στόχος του συγγραφέα της δεν ήταν τόσο να μορφώσει, όσο να διασκεδάσει τους αναγνώστες του. Στα πλαίσια αυτού του διάλογου, η προσοχή των Δειπνοσοφιστών στρέφεται σε θέματα του έρωτα και της γαμήλιας συμβίωσης (εξ ου και ο τίτλος *Περὶ γυναικῶν* του δεκάτου τρίτου βιβλίου). Μετά από μία σύντομη αναφορά στα γαμήλια έθιμα της Σπάρτης, η προσοχή του συγγραφέα στρέφεται στο μεγάλο αριθμό παλλακίδων που διέθετε ο εκάστοτε Πέρσης βασιλιάς και στη σχέση των γυναικών αυτών με τη βασίλισσα, ενώ, στη συνέχεια, αρχίζει να απαριθμεί παραδείγματα ελλήνων ηρώων του μυθικού παρελθόντος, όπως ο Ιάσων, ο Αγαμέμνων, ο Ηρακλής, ο Αιγέας και ο Θησέας οι οποίοι είχαν νυμφευθεί πολλές φορές ή διατηρούσαν σχέσεις με περισσότερες των μία γυναικών. Την περίπτωση του Πέρση Δαρείου Γ', ο οποίος συνοδευόταν στις εκστρατείες από εκατοντάδες συντρόφους, ακολουθεί η περίπτωση του Φιλίππου, ο οποίος, μολονότι δε συνοδευόταν στους πολέμους του από τις συζύγους του, είχε τη συνήθεια να συνάπτει γάμους στα πλαίσια

⁷. Σατ. απόσπ. 5.

⁸. Kroh, ό. π., σ. 416. Τα αποσπάσματα του Σατύρου τα έχει συγκεντρώσει ο C. F. Kumaniecki στο *De Satyro Peripatetico*, Krakow 1929. Την παραπομπή άντλησα από το άρθρο του A. Tronson, *Satyrus the Peripatetic and the Marriages of Philip II*, στο *JHS*, 104 (1984), 116, σημ. 1.

στρατιωτικών επιχειρήσεων (αίει κατά πόλεμον ἐγάμει)⁹. Μολονότι είναι βέβαιο πως ο Αθήναιος δεν αντιγράφει αυτολεξεί από το Σάτυρο, δεν έχουμε λόγο να αμφιβάλουμε για την ακριβή μεταφορά του νοήματος του κειμένου του αρχαίου βιογράφου¹⁰. Το κείμενο έχει ως εξής: ὁ δὲ Φίλιππος αἰεὶ κατὰ πόλεμον ἐγάμει. ἔν ἔτεσι γοῦν εἴκοσι καὶ δυσὶν οἷς ἐβασίλευεν. ὡς φησι Σάτυρος ἐν τῷ περὶ τοῦ Βίου αὐτοῦ, Αὐδάταν Ἰλλυρίδα γήμας ἔσχεν ἐξ αὐτῆς θυγατέρα Κύνναν· ἔγημεν δὲ καὶ Φίλαν ἀδελφὴν Δέρδα καὶ Μαχάτα. οἰκειώσασθαι δὲ θέλων καὶ τὸ Θετταλῶν ἔθνος ἐπαιδοποιήσατο ἐκ δύο Θετταλίδων γυναικῶν, ὧν ἡ μὲν ἦν Φεραία Νικησίπολις, ἣτις αὐτῷ ἐγέννησε Θετταλονίκην, ἡ δὲ Λαρισαία Φίλινα, ἐξ ἧς Ἀρριδαῖον ἐτέκνωσε. προσεκτήσατο δὲ καὶ τὴν Μολοττῶν βασιλείαν γήμας Ὀλυμπιάδα, ἐξ ἧς ἔσχεν Ἀλέξανδρον καὶ Κλεοπάτραν. καὶ τὴν Θράκην δὲ ὅτε εἶλεν, ἦκε πρὸς αὐτὸν Κοθήλας ὁ τῶν Θρακῶν βασιλεὺς ἄγων Μήδαν τὴν θυγατέρα καὶ δῶρα πολλά. γήμας δὲ καὶ ταύτην ἐπεισήγαγεν τῇ Ὀλυμπιάδι. ἐπὶ πάσαις δ' ἔγημε Κλεοπάτραν ἐρασθεῖς τὴν Ἱπποστράτου μὲν ἀδελφὴν, Ἄτταλου δὲ ἀδελφιδῆν· καὶ ταύτην ἐπεισάγων τῇ Ὀλυμπιάδι ἅπαντα τὸν βίον τὸν ἑαυτοῦ συνέχεεν. εὐθέως γάρ ἐν αὐτοῖς τοῖς γάμοις ὁ μὲν Ἄτταλος "νῦν μέντοι γνήσιοι, ἔφη, καὶ οὐ νόθοι βασιλεῖς γεννηθήσονται." καὶ ὁ Ἀλέξανδρος ἀκούσας ἔβαλεν ἢ μετὰ χειρᾶς εἶχεν κύλικι τὸν Ἄτταλον, ἔπειτα κάκεῖνος αὐτὸν τῷ ποτηρίῳ. καὶ μετὰ ταῦτα Ὀλυμπιάς μὲν εἰς Μολοττοὺς ἔφυγεν, Ἀλέξανδρος δ' εἰς Ἰλλυριοὺς, καὶ ἡ Κλεοπάτρα δ' ἐγέννησε τῷ Φιλίππῳ θυγατέρα τὴν κληθεῖσαν Εὐρώπην."¹¹

Ἡ ορολογία που χρησιμοποιεῖ ο Σάτυρος (ἐγάμει, οἰκειώσασθαι, ἐπεισήγαγεν) καταδεικνύει πως αναφέρεται αποκλειστικά σε νόμιμες συζύγους του Φιλίππου. Ἡ μοναδική αὐτή καταγραφή καθιστᾶ δυνατὴ τὴ συστηματικότερη μελέτη τῆς μακεδονικῆς πολυγαμικῆς παράδοσης καὶ μας βοηθᾶ νὰ κατανοήσουμε σε πληρέστερο βαθμὸ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο ὁ Φίλιππος χρησιμοποίησε πολιτικά τοὺς γάμους του. Χωρὶς τὴ μαρτυρία τοῦ Σατύρου, οποιαδήποτε μελέτη σχετικὴ με τὴν πολυγαμία τοῦ Φιλίππου θὰ ἦταν ἀδύνατη. Παρὰ ταῦτα, εἶναι σημαντικό νὰ

⁹. Αθην. XIII 5, 6.

¹⁰. Tronson, ὁ. π., σ. 120, παρ. 1.

¹¹. Αθην. XIII 5, 6 – 30.

θυμόμαστε πως ούτε ο Σάτυρος, ούτε ο Αθήναιος ήταν ιστορικοί: πρώτιστος στόχος των συγγραμμάτων τους ήταν να τέρψουν και όχι να εξακριβώσουν την αλήθεια. Συνεπώς, απαιτείται μεγάλη προσοχή κατά την αξιοποίηση των πληροφοριών του εν λόγω αποσπάσματος.

Από τους ιστορικούς των ελληνιστικών χρόνων, ο Διόδωρος Σικελιώτης αποτελεί τη σημαντικότερη σωζόμενη πηγή για την πολιτική σταδιοδρομία του Φιλίππου Β΄. Ο Διόδωρος συνέγραψε μια παγκόσμια ιστορία σαράντα βιβλίων, από την οποία μας διεσώθη ακέραιο το μεγαλύτερο μέρος, περιλαμβανομένου και του δεκάτου έκτου βιβλίου που αναφέρεται στο Φίλιππο και τους αδελφούς του. Ο Διόδωρος δεν καλύπτει πολλά περιστατικά της προσωπικής ζωής του Φιλίππου και δεν κάνει καμία αναφορά στους γάμους του, εκτός από τον τελευταίο με την Ευρυδίκη. Παραμένει, ωστόσο, η πληρέστερη αφήγηση των γεγονότων της βασιλείας του Μακεδόνα βασιλιά και αποτελεί για το λόγο αυτό, μαζί με το Σάτυρο, τη σημαντικότερη πηγή μας για την προκείμενη έρευνα. Παρ' όλη τη σχετική πληρότητά της αφήγησής του, ωστόσο, ο Διόδωρος δεν περιλαμβάνεται στους πλέον αξιόπιστους ιστορικούς: καθώς αντλεί τις πληροφορίες του καθολικά και ίσως πλέον του δέοντος πιστά από παλαιότερους συγγραφείς, όπως τον Έφορο, το Θεόπομπο κ.α., η αξία τους εξαρτάται από την αξιοπιστία των πηγών που χρησιμοποίησε κάθε φορά. Η προσπάθειά του να εκθέσει τα γεγονότα του ανά χρόνο δεν είναι πάντοτε επιτυχημένη, με αποτέλεσμα να είναι συχνές οι χρονολογικές ανακρίβειες. Σε ορισμένα σημεία του έργου του, λόγου χάρη, το ίδιο περιστατικό περιγράφεται δύο φορές, με ελαφρώς διαφορετικό τρόπο, στις αφηγήσεις των γεγονότων δύο διαφορετικών ετών¹².

Σημαντικές βιογραφικές πληροφορίες για το Φίλιππο, αλλά και για ορισμένες από τις συζύγους του βρίσκουμε και στον Πλούταρχο, κυρίως στο βίο του Αλεξάνδρου. Ο Πλούταρχος, ωστόσο, δεν είναι ιστορικός και πολλά από τα ανεκδοτολογικής φύσης περιστατικά που αναφέρει θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με σκεπτικισμό. Τέλος, δε θα πρέπει να παραλείψουμε τον Ιουστίνo, ιστορικό του τρίτου αιώνα μ.Χ., ο οποίος συνέθεσε μια επιτομή του έργου του Πομπήιου Τρόγου *Historiae Philippicae*, που συγγράφηκε την εποχή του Αυγούστου. Δεν είναι καθόλου σαφής η σχέση της επιτομής του Ιουστίνου με το χαμένο έργο του Τρόγου. Η επιτομή δίνει την εντύπωση πως αποτελείται από ένα συνονθύλευμα αποσπασμάτων και

---

¹². Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της κατάληψης της Μεθώνης, βλ. Βλ. XVI 31, 6, για το έτος 354/3 π.Χ., και XVI 34, 4, 5, για το έτος 353/2 π.Χ.

περιλήψεων, ανεκδοτολογικού περιεχομένου, που μοιάζουν να επιλέχθηκαν εσκεμμένα για παιδευτικούς στόχους. Η αφήγηση είναι μονότονη, αποφθεγματική, γεμάτη αναχρονισμούς και ανακρίβειες, οι οποίες καθιστούν το όλο έργο αναξιόπιστο¹³. Καλώς ή κακώς, ο Ιουστίνος, είναι ένας από τους ελάχιστους συγγραφείς που έδειξαν ενδιαφέρον για ορισμένους από τους γάμους του Φιλίππου. Εκτός από τους προαναφερθέντες συγγραφείς, διάσπαρτες πληροφορίες για το Φίλιππο και τις συζύγους του βρίσκουμε σε διάφορα άλλα συγγράμματα των ύστερων ελληνιστικών, ρωμαϊκών και πρώιμων βυζαντινών χρόνων, τα οποία δεν έχει νόημα να απαριθμήσουμε, καθώς θα τις εξετάσουμε λεπτομερώς στα δύο επόμενα κεφάλαια.

Συνοψίζοντας, το πρόβλημα των πηγών για τη συγκεκριμένη έρευνα συνίσταται στα εξής δύο σημεία: πρώτον, στις λιγοστές σχετικές με το θέμα πηγές που έχουν διασωθεί και την αποσπασματικότητά που τις χαρακτηρίζει, και δεύτερον, στην αναξιοπιστία των συγγραφέων που ασχολούνται με τους γάμους του Φιλίππου. Είναι καταφανές πως οι γάμοι αυτοί δεν τράβηξαν την προσοχή αμιγών ιστοριογράφων, αλλά συγγραφέων με σκανδαλοθηρικές τάσεις, οι οποίοι τις περισσότερες φορές ενδιαφέρονταν μόνο επιφανειακά για την ιστορική αλήθεια. Το γεγονός αυτό καθιστά επιτακτική την προσεκτική αξιολόγηση των μαρτυριών στις οποίες θα στηριχτούν τα πορίσματα της έρευνας.

---

¹³. E. J. Kenney – W. V. Clausen, *The Cambridge History of Classical Literature. II: Latin Literature*, Cambridge University Press, Cambridge 1982 [μτφρ. Θ. Πίκουλα, Α. Σιδέρη – Τόλια, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1999²], σ. 987, παρ. 1.

II

ΠΟΛΥΓΑΜΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΤΩΝ ΚΛΑΣΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

I. Η πολυγαμική παράδοση στη Μακεδονία

Προτού ασχοληθούμε με την πολυγαμία του Φιλίππου, είναι απαραίτητο να διερευνήσουμε, με όση σαφήνεια μας επιτρέπουν οι ιδιαίτερα περιορισμένες σχετικές πληροφορίες, την πολυγαμική παράδοση της οικογένειας του, πριν την ανάρρησή του στο μακεδονικό θρόνο. Για να κατανοήσουμε αυτή την παράδοση, ωστόσο, θα πρέπει αρχικά να επισημάνουμε κάποιες ιδιαιτερότητες του θεσμού της βασιλείας στη Μακεδονία.

Η μοναρχία των Τημενιδών αποτελούσε το κρηπίδωμα του μακεδονικού κράτους. Ο γενάρχης του μακεδονικού βασιλικού οίκου, Περδίκκας Α΄ (μέσα Ζ΄ αιώνα π.Χ.), αντλούσε την καταγωγή του από ένα μυθικό Ηρακλείδη πρόγονο, τον Τήμενο από το Άργος¹⁴, από τον οποίο έλαβε και το όνομά της η δυναστεία. Οι σχεδόν θεϊκές καταβολές των Τημενιδών βασιλέων (καθώς μέσω του Ηρακλή η γενιά τους αναγόταν στον ίδιο το Δία) είχαν τόση σημασία για τους Μακεδόνες, ώστε προσέδιδαν στον εκάστοτε Τημενίδη βασιλιά ιδιαίτερο κύρος μεταξύ των υπηκόων του, το οποίο συχνά περιγράφεται στις πηγές ως θρησκευτική αίγλη¹⁵. Η ιερότητα αυτή, στην οποία βασιζόταν σε μεγάλο βαθμό η συνοχή του μακεδονικού κράτους, περιέβαλε αποκλειστικά το βασιλέα και το γένος του, από το οποίο έπρεπε οπωσδήποτε να κατάγεται όποιος φιλοδοξούσε να καταλάβει το θρόνο¹⁶.

Για τους λόγους αυτούς η μοναρχία στη Μακεδονία, εκτός από κληρονομική, ήταν έντονα προσωποπαγής και συγκεντρωτική: από τη στιγμή που εκλεγόταν διά

---

¹⁴. Ηροδ. VIII 137 – 8. Όσον αφορά στην καταγωγή των Τημενιδών από το Άργος, βλ. Θουκ. II 99, 3. Για τον Τήμενο, Πλάτ. *Νόμοι*, 683 d 6.

¹⁵. N. Hammond, *The Macedonian State*, Oxford University Press, New York 1989 [μτφρ. Ε. Σακελλάριος, Δ. Γκούσκος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999] σ. 48.

¹⁶. Είναι πολύ χαρακτηριστικό ένα περιστατικό που μας διασώζει ο Ιουστίνος (VII 2, 8 – 12), κατά το οποίο ο διάδοχος του θρόνου Αλκέτας, μολονότι βρέφος, μετεφέρθη στο πεδίο της μάχης για να εξασφαλιστεί η θεϊκή εύνοια στους στρατιώτες του.

βοής από τη συνέλευση των Μακεδόνων ο νέος βασιλιάς, ήταν ο απόλυτος άρχων του κράτους σε όλες τις εκφάνσεις του, θρησκευτικές, δικαστικές¹⁷, πολιτικές και στρατιωτικές, έχοντας τη δυνατότητα να λαμβάνει αποφάσεις χωρίς να είναι αναγκασμένος να ακολουθεί, ή ακόμη και να ζητεί τις υποδείξεις και την έγκριση είτε της Συνέλευσης των Μακεδόνων, είτε των Εταίρων (σύντροφοι – ακόλουθοι του βασιλιά οι οποίοι συνιστούσαν ένα είδος γνωμοδοτικού οργάνου¹⁸). Αυτό δε σημαίνει πως η βασιλεία του μπορούσε να είναι ασύδοτη: οι Μακεδόνες ανέμεναν από το βασιλιά τους να κυβερνά όχι τυραννικά (*βία*), αλλά με γνώμονα το νόμο (*νόμος*)¹⁹, βάσει, δηλαδή ενός άγραφου συνόλου δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, που διαμορφώθηκε μέσω των παραδοσιακών σχέσεων μεταξύ βασιλέα και υπηκόων. Με απλά λόγια, ο Μακεδόνας μονάρχης, μολονότι διοικούσε συγκεντρωτικά το κράτος του δεν μπορούσε να ζητεί οτιδήποτε από τους υπηκόους του²⁰. Ωστόσο, το τι ήταν διατεθειμένοι να κάνουν οι Μακεδόνες για το βασιλιά τους εξαρτιόταν σε μεγάλο βαθμό και από αυτόν καθ' αυτόν το βασιλιά. Σε περιπτώσεις τόσο ικανών και ισχυρών βασιλέων, όπως οι Φίλιππος και Αλέξανδρος, υπήρχαν λίγοι πρακτικοί περιορισμοί, ενώ το κράτος συμπυκνωνόταν πλήρως στο πρόσωπό τους²¹.

Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την ιδιαιτερότητα της μακεδονικής μοναρχίας και τη συνακόλουθη εξάρτηση της ευημερίας του κράτους από το βασιλιά, είναι εύκολο να αντιληφθούμε την κεφαλαιώδη σημασία που είχε για τους Μακεδόνες το θέμα της διαδοχής. Όπως καταδεικνύεται από την επισκόπηση της μακεδονικής ιστορίας στο επόμενο κεφάλαιο, οποτεδήποτε δεν υπήρχε σαφώς προσδιορισμένος διάδοχος, ή αν αυτός ήταν ανήλικος, ένας κυκεώνας δυναστικών κρίσεων, στρατιωτικών εισβολών και παρεμβάσεων από άλλα κράτη παρέλυε τον κρατικό μηχανισμό και ωθούσε το έθνος στα πρόθυρα της διάλυσης. Συνεπώς, η ανάγκη διασφάλισης ομαλής διαδοχής ήταν επιτακτική²², και για το λόγο αυτό θα πρέπει νωρίς στην ιστορία των Τημενιδών

---

¹⁷. Εξαιρέση αποτελούν οι δίκες εσχάτης προδοσίας, βλ. Hammond – Griffith στο *A History of Macedonia*, vol. II, Oxford University Press 1979 [μτφρ. Α. Κοσματόπουλος, Μ. Παιδαράκη, Κ. Σαρακώση, Φ. Σιδηροπούλου, εκδόσεις Μαλλιάρης – Παιδεία Α. Ε., Θεσσαλονίκη 1995], σ. 187, παρ. 2, σσ. 430 – 2. Χαρακτηριστική η περίπτωση της δίκης του Φιλώτα, App., *Άλεξ. Ανάβ.*, III 26.

¹⁸. Για του εταίρους και τη συνέλευση των Μακεδόνων, βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 188 – 94, 432 – 40, Bosworth, *Conquest and Empire, The reign of Alexander the Great*, Cambridge University Press 1988 [μτφρ. Κ. Μακρής, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1998], σσ. 25 – 6.

¹⁹. App. *Άλεξ. Ανάβ.*, IV 11, 6.

²⁰. App. *Άλεξ. Ανάβ.*, IV 9, 8.

²¹. Bosworth, ό. π., σ. 26, «[...] ο Φίλιππος ήταν η Μακεδονία.».

²². Ενδεικτική ως προς αυτό είναι η πίεση που δέχτηκε ο Αλέξανδρος να νυμφευτεί και να αποκτήσει διάδοχο προτού εκστρατεύσει στην Ασία. A. R. Burn, *Alexander the Great and the Hellenistic Empire* [μτφρ. Α. Κοτζιάς, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1997] σ. 77.

να καθιερώθηκε ο θεσμός της πολυγαμίας, αποκλειστικά για τα μέλη του βασιλικού οίκου. Όπως και οι περισσότεροι μακεδονικοί θεσμοί, η πολυγαμία στο βασιλικό οίκο δεν ήταν θεσπισμένη νομικά, αλλά είχε ισχυρή παράδοση όχι μόνο στη Μακεδονία, αλλά στο σύνολο των βόρειων ελλαδικών και βαλκανικών μοναρχιών.

Βασικός στόχος της πολυγαμίας ήταν η διασφάλιση της ύπαρξης τουλάχιστον ενός αρσενικού βασιλικού απογόνου μετά το θάνατό του βασιλιά. Οι γόννοι ευγενών μακεδονικών οίκων διήγαν έναν ιδιαίτερα επικίνδυνο βίο, καθώς από μικρή ηλικία συμμετείχαν σε κινήγια και ένοπλες συγκρούσεις: ο Αλέξανδρος Γ΄ συμμετείχε πρώτη φορά σε εκστρατεία μόλις στα δεκαέξι του χρόνια²³, ενώ είναι χαρακτηριστικός ο ισχυρισμός του Ιουστίνου πως ο Φίλιππος είχε αποκτήσει πολλούς γιους εκτός του Αλεξάνδρου και του Αρριδαίου, οι οποίοι είτε πέθαναν από φυσικά αίτια, είτε σκοτώθηκαν στη μάχη²⁴. Μολονότι δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε κατά πόσον είναι ακριβής αυτή η πληροφορία, καταδεικνύει τις αυξημένες πιθανότητες πρόωρου θανάτου των βασιλικών απογόνων και τον επιτακτικό λόγο θέσπισης της πολυγαμίας στον οίκο των Τημενιδών.

Η εξέταση, ωστόσο, των γνωστών παραδειγμάτων πολυγαμίας στα βασιλικά γένη της Μακεδονίας και των γειτονικών εθνών, καταδεικνύει πως οι γάμοι αυτοί στόχευαν, όχι μόνο στην απόκτηση διαδόχων, αλλά και στη δημιουργία ή τη σύσφιξη συμμαχικών δεσμών με άλλα κράτη. Αυτό αποδεικνύεται από το ότι οι βασιλείς, κατά κανόνα, δε διάλεγαν γηγενείς συζύγους, αλλά γόνους επιφανών αλλοδαπών οικογενειών, ενώ ταυτόχρονα διευθετούσαν παρόμοιους γάμους για τις ανύπανδρες κοπέλες του δικού τους οίκου: η Γυγαία, θυγατέρα του Αμύντα Α΄ (περ. 540 – 498 π.Χ.), παντρεύτηκε τον επιφανή Πέρση ευγενή Βουβάρη, με στόχο την εξασφάλιση της περσικής εύνοιας²⁵, ενώ η Στρατονίκη, κόρη του Αλεξάνδρου Α΄ και αδελφή του Περδίκκα Β΄, εδόθη ως σύζυγος στο Σεύθη, διάδοχο του θρόνου των Οδρυσών Θρακών, όταν αυτός μαζί με το θείο και βασιλιά του Σιτάλκη εισέβαλαν με μεγάλες δυνάμεις στα μακεδονικά εδάφη το 429 π.Χ. Ο Περδίκκας, ανήμπορος να προτάξει αποτελεσματική αντίσταση έναντι των Θρακών, προσεταιρίστηκε κρυφά το Σεύθη δίνοντας του χρήματα και υποσχόμενος να του δώσει το χέρι της αδελφής του, αν έπειθε το Σιτάλκη να αποσυρθεί, πράγμα που έγινε²⁶. Ειδικά στη Μακεδονία, γάμοι

²³. Πλουτ. Ἀλέξ., ΙΧ 1.

²⁴. Ιουστίνος ΙΧ 8, 3.

²⁵. Ηροδ. V 21. Είναι προφανές πως τους γάμους αυτούς τους κανόνιζε ο μονάρχης: [...] *Ἀλέξανδρος* [...] *δοῖς* [...] *καὶ τὴν ἐαυτοῦ ἀδελφεὴν τῇ οὐνομα ἦν Γυγαίη*.

²⁶. Θουκ. ΙΙ 101, 5.

αυτού του είδους συνάπτονταν πολύ συχνά μεταξύ των Αργεαδών και των ημιαυτόνομων ή και ανεξάρτητων ηγεμονικών οίκων της Άνω Μακεδονίας, με στόχο την εξασφάλιση πολιτικής συμμαχίας και στρατιωτικής ή οικονομικής βοήθειας σε περίπτωση πολέμου ή άλλου είδους ανάγκη για βοήθεια. Μέσω ενός γάμου ο Αλέξανδρος ο Α΄ είχε κατορθώσει να προσεταιρισθεί τον Αρριδαίο, ηγεμόνα των Ελιμιωτών στα μέσα του πέμπτου αιώνα, ενώ μια πεντηκονταετία περίπου αργότερα η συμμαχία ανανεώθηκε με νέο γάμο του εγγονού του Αρριδαίου με μια από τις θυγατέρες του Αρχελάου, ο οποίος αντιμετώπιζε δυσκολίες εξαιτίας ενός πολέμου κατά των Λυγκηστών²⁷. Παρόμοιες σκοπιμότητες οδήγησαν τον Αμύντα Γ΄ να νυμφευθεί την Ευρυδίκη, κόρη του ηγεμόνα των Λυγκηστών Σίρρα.

Οι εν λόγω γάμοι λειτουργούσαν κυρίως ως τρόποι εξασφάλισης – επιβεβαίωσης μιας συμμαχίας και απόδειξης των σταθερών φιλικών προθέσεων των συμβαλλομένων μερών²⁸. Δεν είναι τυχαία η αύξηση του αριθμού των γάμων πολιτικής σκοπιμότητας που παρατηρείται από τα τέλη του Πελοποννησιακού πολέμου και καθ' όλη τη διάρκεια του τετάρτου προχριστιανικού αιώνα: την εποχή αυτή, συνθήκες και «πολυετείς» σπονδές μεταξύ των ελληνικών κρατών διαλύονταν μέσα σε λίγα χρόνια ή και μήνες μετά τη σύναψή τους. Ενδεικτικά παραδείγματα η καταστρατήγηση της Ανταλκιδείου Ειρήνης με την κατάληψη της Καδμείας από τους Σπαρτιάτες το 382 π.Χ., η ειρήνη που συνομολογήθηκε μεταξύ Αθηναίων και Σπαρτιατών το 374 π.Χ. και παραβιάστηκε σχεδόν αμέσως, κάτι που συνέβη και μετά την επονομαζόμενη ειρήνη του Καλλία τρία χρόνια αργότερα²⁹. Το ίδιο ασταθείς ήταν οι συμμαχίες, καθώς τα παραδείγματα ξαφνικής αλλαγής στρατοπέδου και πολιτικών προθέσεων είναι πάρα πολλά αυτή την περίοδο, με ιδιαίτερα χαρακτηριστικές περιπτώσεις τη διπρόσωπη πολιτική του Περδίκκα Β΄, ο οποίος, κατά τη διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου, άλλαξε τουλάχιστον τρεις φορές παράταξη, την αλλαγή στάσης των Σπαρτιατών έναντι των Περσών μετά τη λήξη του πολέμου, την απομάκρυνση των Αθηναίων από τη Θήβα και τη συμμαχία της με τη Σπάρτη την άνοιξη του 369 π.Χ. και την αποσκίρτηση των Αρκάδων από τη συμμαχία με τη Θήβα³⁰. Είναι αξιοσημείωτο ένα ανέκδοτο που μας παραθέτει ο

---

²⁷. Για τους δύο αυτούς γάμους βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 27 – 9 και τα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη, 1311^b 10 – 15.

²⁸. Για το εθιμοτυπικό του μακεδονικού γάμου, βλ. R. Curtius, VIII 4, 27.

²⁹. J. B. Bury & R. Meiggs, *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1998³, τόμ. Γ΄, σσ. 532 – 3, 541, 544

³⁰. Σχετικές πληροφορίες κατά σειρά παράθεσης, Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₁, σ. 168, Bury - Meiggs, ό. π., σσ. 507, 574, 577, 584 – 585.

Πλούταρχος, σύμφωνα με το οποίο, ο περίφημος Σπαρτιάτης στρατηγός Λύσανδρος προέτρεπε τους πολιτικούς της εποχής του να εξαπατούν τους άνδρες με τους όρκους και τις σπονδές, όπως ακριβώς εξαπατούν τα παιδιά με τους αστραγάλους³¹. Σε ένα τέτοιο πολιτικό και διπλωματικό πλαίσιο, η αύξηση των γάμων πολιτικής σημασίας δε θα πρέπει να μας παραξενεύει. Οι βασιλείς του βορρά μπορεί κάλλιστα να μεταχειρίστηκαν πολιτικά αυτό το θεσμό, για να ισχυροποιήσουν τους συμμαχικούς δεσμούς που σύναπταν με άλλους κρατικούς σχηματισμούς, ή ακόμη και πολιτικά πρόσωπα (είναι πολύ γνωστό το παράδειγμα του Ιφικράτη, ο οποίος νυμφεύθηκε τη θυγατέρα του Θράκα βασιλιά Κότυος³²).

Παρά ταύτα, το φαινόμενο του αυξημένου αριθμού γάμων πολιτικής σκοπιμότητας από τα τέλη του πέμπτου προχριστιανικού αιώνα μπορεί να ερμηνευθεί και διαφορετικά: στην πραγματικότητα μπορεί να μην υπάρχει τόσο αύξηση του αριθμού των γάμων, όσο αύξηση των πληροφοριών που λαβαίνουμε για τη βόρεια Ελλάδα αυτή την περίοδο, εξαιτίας της ιδιαίτερης πολιτικής, οικονομικής και στρατιωτικής σημασίας της περιοχής για τις δυνάμεις της νότιας Ελλάδας. Από την άλλη, ακριβώς επειδή η σημασία της περιοχής αυξάνεται δραστικά αυτή την περίοδο, είναι λογικό να παρατηρηθεί και αύξηση των γάμων αυτού του είδους. Δεν είναι τυχαίο πως οι τρεις Τημενίδες βασιλείς, που τεκμηριώνονται με ασφάλεια ως πολύγαμοι, ανήκουν ακριβώς σε αυτή την περίοδο, κατά την οποία ο ρόλος της Μακεδονίας στα ελληνικά πράγματα γίνεται ολοένα και σπουδαιότερος. Συνεπώς, η πολιτική σημασία της Μακεδονίας και η ευρύτητα των σχέσεών της με άλλα κράτη μοιάζει να είναι ανάλογη με το πολυγαμικό φαινόμενο: όσο διογκώνονται οι δύο πρώτοι παράγοντες, τόσο αυξάνουν οι ανάγκες για σταθερούς συμμάχους, και τόσο αυξάνουν οι γάμοι πολιτικής σκοπιμότητας. Ίσως τελικά αυτός να είναι και ο κυριότερος λόγος για τον οποίο ο Φίλιππος Β΄, του οποίου η εξωτερική πολιτική ήταν κατά πολύ ευρύτερη όλων των προκατόχων του, φέρεται να σύναψε τους περισσότερους γάμους από οποιονδήποτε άλλο Έλληνα μονάρχη. Αυτό το θέμα, ωστόσο, θα συζητηθεί διεξοδικότερα στις επόμενες ενότητες.

Οι γάμοι μεταξύ βασιλικών οίκων συνδέσαν με ιδιαίτερο τρόπο τους οίκους αυτούς, όχι μόνο μέσω της ιερότητας που περιέβαλε το γαμήλιο θεσμό, αλλά κυρίως

---

³¹. Πλουτ. *Λύσ.*, VIII 4.

³². Για τον Ιφικράτη πληροφορούμαστε πως είχε υιοθετηθεί από τον Αμύντα Γ΄, και πως αυτή ακριβώς τη σχέση επικαλέστηκε η χήρα του Αμύντα Ευρυδίκη για να τον πείσει να προστατέψει τη Μακεδονία έναντι του Πausανία, ενός ανταπαιτητή που εποφθαλμιούσε το μακεδονικό θρόνο. Αν αυτό είναι αλήθεια, έχουμε άλλο ένα παράδειγμα χρήσης εξ αγχιστείας συγγενικών δεσμών για εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων. *Αισχ.* 2, 28.

μέσω της εξ αίματος ένωσης των δύο γενών και μέσω των πιθανών απογόνων των υπανδρων μελών τους. Οι γόννοι των εν λόγω γάμων διατηρούσαν ισχυρές τις μνήμες της καταγωγής τους και στην περίπτωση που ανέβαιναν στο θρόνο, οι μνήμες αυτές θα μπορούσαν να επηρεάσουν τους στόχους και γενικότερα την εξωτερική πολιτική που ασκούσαν. Είναι βέβαιο, επί παραδείγματι, πως η μετριοπαθής πολιτική του Αλεξάνδρου Γ΄ έναντι των Μολοσσών επηρεάστηκε σε κάποιο βαθμό και από την κατά το ήμισυ καταγωγή του από το βασιλικό οίκο της περιοχής. Επιπρόσθετα, ένας γάμος με μέλος ενός βασιλικού οίκου θα μπορούσε στο μέλλον να αποτελέσει βάση για διεκδίκηση ακόμη και του βασιλικού αξιώματος. Με αυτό τον τρόπο κατέλαβε το θρόνο του Λύγκου ο Σίρρας, ο οποίος μολονότι δεν ήταν γιος του αποθανόντα ηγεμόνα Αρραβαίου Α΄, διεκδίκησε το αξίωμα όντας σύζυγος της κόρης του³³. Παρόμοιο παράδειγμα έχουμε και από τις Φερές της Θεσσαλίας, μολονότι εκεί δεν υπήρχε θεσπισμένη κληρονομική μοναρχία: ο περίφημος τύραννος των Φερών Ιάσων, ο οποίος διαδέχθηκε στην εξουσία το Λυκόφρονα, ήταν γαμπρός και όχι γιος του³⁴.

Μολονότι υπάρχουν αρκετά παραδείγματα γαμήλιων διευθετήσεων με πολιτικές προεκτάσεις, δε διαθέτουμε επαρκείς πληροφορίες για αυτό καθ' αυτό το πολυγαμικό φαινόμενο μεταξύ των μοναρχών της Μακεδονίας. Πρώτο τεκμηριωμένο παράδειγμα πολύγαμου Τημενίδη μονάρχη αποτελεί ο Περδίκκας Β΄, στα μέσα του πέμπτου προχριστιανικού αιώνα. Ο Περδίκκας (περ. 454 – 413 π.Χ.) αναφέρεται πως απέκτησε γόνους από δύο συζύγους την Κλεοπάτρα και τη Σιμίχη³⁵, ενώ ορισμένοι μελετητές κάνουν λόγο και για μία ακόμη σύζυγο, της οποίας το όνομα δε γνωρίζουμε³⁶. Ο διάδοχός του, Αρχέλαος (περ. 413 – 399 π.Χ.), νυμφεύτηκε δύο ή τρεις γυναίκες, χωρίς να έχει διασαφηνιστεί μεταξύ των ερευνητών ποια από τα παιδιά του απέκτησε με την κάθε του σύζυγο³⁷. Από αυτές γνωρίζουμε ονομαστικά

³³. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 29.

³⁴. OCD s.v.

³⁵. Για τη Σιμίχη, Κλαύδιος Αύλ. *Ποικίλη ιστορία*, XII 43. 4., ενώ για την Κλεοπάτρα, Πλάτ. *Γοργίας*, 471 c.

³⁶. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 209, στέμμα. Για τον Περδίκκα και την βασιλεία του, βλ. σσ. 139 – 164, Σακελλαρίου, *IEE*, Γ₁, σσ. 167 – 9.

³⁷. Σακελλαρίου, *IEE*, Γ₁, σσ. 169 – 70, Hammond – Griffith, ό. π., σ. 209, στέμμα. Διαφορετική εικόνα παρουσιάζεται στο στέμμα των σελίδων 20 – 1, του συλλογικού τόμου των Λ. Δ. Λουκοπούλου – Μ. Β. Χατζόπουλος (eds.), *Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 1991 και σε αυτό του Η. Bengtson, *Griechische Geschichte, von Den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit*, 1960² [μτφρ. Α. Γαβρίλης, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1991], σ. 502, Droysen, J. G., *Geschichte des Hellenismus*². I. 1 – 2: *Geschichte Alexanders des Grossen*. II, 1 – 2: *Geschichte der Diadochen*. III *Geschichte der Epigonen*. Mit einem Anhang: *Über die hellenischen Stadtthegrundungen*, Gotha, 1877

μόνο τη μία, η οποία ονομαζόταν και πάλι Κλεοπάτρα. Τελευταίο γνωστό παράδειγμα πολυγαμίας από τον οίκο των Τημενιδών (πριν από το Φίλιππο) είναι αυτό του πατέρα του Φιλίππου, Αμύντα Γ΄ (393 – 369/ 8 π. Χ.), ο οποίος νυμφεύθηκε δύο γυναίκες, τη Γυγαία και την Ευρυδίκη³⁸.

Φαίνεται πως ο θεσμός της πολυγαμίας πράγματι επιτελούσε τον πρώτιστο στόχο για τον οποίο θεσπίστηκε, την ύπαρξη, δηλαδή, αρκετών αρσενικών απογόνων: ο Περδίκκας Β΄ απέκτησε τουλάχιστον τρεις γιους, τον Αέροπο, τον Αρχέλαο και έναν ακόμη του οποίου το όνομα δε μας διασώθηκε, ο Αρχέλαος τουλάχιστον δύο, τον Ορέστη και τον Αμύντα Β΄, τον επονομαζόμενο Μικρό, οι οποίοι μάλιστα ανέλαβαν αμφότεροι το βασιλικό αξίωμα για σύντομο χρονικό διάστημα, ενώ ο Αμύντας απέκτησε συνολικά έξι γιους, τους Αρχέλαο, Αρριδαίο και Μενέλαο από τη Γυγαία, και τους Περδίκκα Γ΄, Αλέξανδρο Β΄ και Φίλιππο Β΄, από την Ευρυδίκη³⁹. Φυσικά, με τόσους αρσενικούς απογόνους, μολονότι διασφαλιζόταν η διατήρηση του βασιλικού αξιώματος σε μέλη του οίκου των Τημενιδών, το κράτος συχνά γνώριζε συγκρούσεις μεταξύ των επίδοξων διαδόχων, οι οποίες εξουθένωναν το κράτος και συχνά το καθιστούσαν έρμαιο στις επεκτατικές βλέψεις των γειτονικών δυνάμεων.

Οι νότιοι Έλληνες, μολονότι θεωρούσαν απολύτως θεμιτό ένα γάμο πολιτικής σκοπιμότητας και συχνά κατέφευγαν σε αυτό το μέσο για την εξασφάλιση της φιλίας ή της συμμαχίας μια άλλης οικογένειας, αντιμετώπιζαν συνήθως αρνητικά την πολυγαμία και τη θεωρούσαν βαρβαρικό θεσμό, καθώς ερχόταν σε πλήρη αντιδιαστολή με τη μονογαμία, η οποία αποτελούσε τη βάση του αρχαίου ελληνικού οικογενειακού δικαίου⁴⁰. Ενδεικτικός είναι ο κατάλογος των διασημότερων πολύγαμων ανδρών της αρχαιότητας, όπως μας παραδίδεται από τον Αθήναιο, όπου εκτός από το Φίλιππο, αναφέρονται ο Πρίαμος, ο Δαρείος Γ΄ και διάφοροι ήρωες του μυθικού παρελθόντος. Στο ίδιο απόσπασμα, αντιπαρατίθεται η ανεκτικότητα των

– 8 [μτφρ. Ρ. Η. Αποστολίδης, κριτική έκδοση με σχόλια των Έρκου και Στάντη Αποστολίδη, Ελευθεροτυπία, Αθήνα 1993], τόμ. 2, σ. 791.

³⁸. Δεν αποκλείεται και ηγεμόνες της Άνω Μακεδονίας να ασκούσαν πολυγαμία, μολονότι δεν έχουμε κάποιο σαφώς τεκμηριωμένο παράδειγμα να επιδείξουμε. Ο G. Droysen υπέθεσε πως ο Σίρρας, ηγεμόνας της Ελίμειας στα τέλη του πέμπτου προχριστιανικού αιώνα, είχε νυμφευτεί δύο συζύγους, αλλά η άποψη του δεν υποστηρίζεται από κάποια πηγή. Droysen ό. π., τόμ. 2, σ. 792.

³⁹. Ιουστίνος, VII 4. 5: «[...] *qui ex Eurydice tres filios sustulit, Alexandrum, Perdiccum et Philippum, Alexandri Magni Macedonis patrem, et filiam Euryonem, ex Gygaea autem Archelaum, Arridaeum Menelaum.*»

⁴⁰. Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₂, σ. 544. Η μαρτυρία του Πλουτάρχου (*Αριστ.* XXVII), την οποία μεταφέρει και ο Αθήναιος (XIII 2, 18), πως ο Σωκράτης ήταν δίγαμος, μάλλον δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, και φαίνεται πως είχε αντικρουστεί στην αρχαιότητα από τον Παναίτιο.

βαρβάρων γυναικών (συγκεκριμένα της Περσίδας βασίλισσας) οι οποίες δέχονται να μοιράζονται τον άντρα τους με άλλες συζύγους συζώντας μαζί τους, σε αντίθεση με τις Ελληνίδες για τις οποίες κάτι τέτοιο είναι αδιανόητο: τονίζεται και η περίπτωση της Μήδειας, συζύγου του Ιάσονα, η οποία, ως εξελληνισμένη βάρβαρη, δεν ανέχτηκε ένα δεύτερο γάμο του Ιάσονα⁴¹.

Η πολυγαμία σε συνδυασμό με αυτό καθ' αυτό το μοναρχικό πολίτευμα ήταν επαρκείς λόγοι για να αποκαλέσει πολλές φορές ο Δημοσθένης το Φίλιππο βάρβαρο ενόπιον του αθηναϊκού δήμου⁴², χωρίς ο χαρακτηρισμός αυτός να ηχεί παράξενα στα αυτιά των περισσότερων ακροατών του: σε κάποια από τις δημηγορίες του εναντίον του Φιλίππου ισχυρίστηκε πως σαν άνθρωπος, δε διέθετε κανένα από τα χαρακτηριστικά εκείνα που χαρακτηρίζουν τους Έλληνες⁴³. Στη συνείδηση των Ελλήνων, συμπεριλαμβανομένων και των κοινών Μακεδόνων, μόνο ένας γάμος εθεωρείτο νόμιμος, μολονότι ήταν απολύτως θεμιτές και συνηθισμένες οι συνευρέσεις με άλλες γυναίκες εκτός γάμου, όπως εταίρες, δούλες ή και παλλακίδες. Είναι διάσημη η φράση ενός Αθηναίου πολιτικού, συγχρόνου με το Φίλιππο, ο οποίος δήλωσε πως οι Αθηναίοι διαθέτουν τις εταίρες για το κυνήγι της ηδονής, τις παλλακίδες για τις καθημερινές τους φροντίδες, και τις συζύγους τους για τη γέννηση νόμιμων τέκνων και τη φύλαξη του οίκου τους⁴⁴. Η καθεστηκυία αυτή αντίληψη περί γάμου ίσως δικαιολογεί τη διαστρεβλωμένη εικόνα που μας παραδίδουν διάφοροι Έλληνες συγγραφείς, οι οποίοι στα συγγράμματά τους αναγνωρίζουν μόνο μία σύζυγο ενός Τημενίδη βασιλιά ως νόμιμη, ενώ τις υπόλοιπες τις χαρακτηρίζουν ως δούλες ή παλλακίδες, και τα παιδιά τους νόθα: κάτω από αυτό το πρίσμα, ο Μενέλαος, γιος του Αλεξάνδρου Α΄, χαρακτηρίζεται νόθος από τον Αιλιανό, ενώ η μητέρα του Αρχελάου, η Σιμίχη περιγράφεται ως δούλη⁴⁵. Το μόνο γνωστό

---

⁴¹. Αθην. XIII 2 – 5.

⁴². Δημ. 3 17, 20, 24. Για την έννοια του όρου «βάρβαρος» όσον αφορά στο Φίλιππο στους λόγους του Δημοσθένη είναι ικανοποιητική η ερμηνεία του Hammond, πως ο Δημοσθένης βασίζεται όχι στην καταγωγή αλλά στο χαμηλό, για τα κριτήρια των νότιων Ελλήνων, πολιτισμικό επίπεδο των Μακεδόνων, ιδιαίτερα όσον αφορά στο πολίτευμά τους. N. G. L. Hammond, *Philip of Macedon*, 1995 [μτφρ. Π. Θεοδωρίδης, εκδ. Μαλλιάρης – Παιδεία Α. Ε., Αθήνα 1997], σσ. 21 – 2.

⁴³. Δημ. IX 31, 4 – 8: *ἀλλ' οὐχ ὑπὲρ Φιλίππου καὶ ὧν ἐκεῖνος πράττει νῦν, οὐχ οὕτως ἔχουσι, οὐ μόνον οὐχ Ἕλληνας ὄντος οὐδὲ προσήκοντος οὐδὲν τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλ' οὐδὲ βαρβάρου ἐντεῦθεν ὅθεν καλὸν εἶπεν, ἀλλ' ὀλέθρου Μακεδόνας. ὅθεν οὐδ' ἀνδράποδον σπουδαῖον οὐδὲν ἦν πρότερον πρίασθαι.*

⁴⁴. [Δημ.] LIX 122: [...] *τὰς μὲν γὰρ εταίρας ἡδονῆς ἔνεκ' ἔχομεν, τὰς δὲ παλλακάς τῆς καθ' ἡμέραν θεραπείας τοῦ σώματος, τὰς δὲ γυναῖκας τοῦ παιδοποιεῖσθαι γνησίως καὶ τῶν ἔνδον φύλακα πιστὴν ἔχειν.*

⁴⁵. Για το Μενέλαο και τη Σιμίχη, βλ. Αἰ. *Ποικίλη ἱστορία*, XII 43, Αρρ., 'Αλεξ. 'Ανάβ., IV 13, 1. Συμπληρωματικά, Θεόπομπ. *FGrHist* (115) 27. Ο Hammond επικαλεῖται σχετική μαρτυρία του

παράδειγμα πολυγαμίας σε αριστοκρατικό οίκο της νότιας Ελλάδας είναι αυτό του βασιλέα της Σπάρτης Αναξανδρίδα, ο οποίος έζησε στα μέσα του έκτου προχριστιανικού αιώνα. Σύμφωνα με τον Ηρόδοτο, Ο Αναξανδρίδας είχε νυμφευθεί μια γυναίκα που αγαπούσε πολύ, αλλά η οποία δεν μπορούσε να του χαρίσει απόγονο. Οι Έφοροι τότε, ανήσυχοι μήπως εξαλειφθεί το ένα εκ των δύο βασιλικών γενών, πίεσαν το βασιλέα να διαζευχθεί την πρώτη του σύζυγο και να νυμφευθεί μία άλλη. Όταν ο Αναξανδρίδας αρνήθηκε κατηγορηματικά να εφαρμόσει τις υποδείξεις τους, αυτοί του πρότειναν να λάβει άλλη μία σύζυγο, χωρίς να διώξει την πρώτη, εισήγηση που τελικά ο Αναξανδρίδας εφάρμοσε. Το περιστατικό αυτό καταδεικνύει πόσο ξένος ήταν για τους περισσότερους Έλληνες ο θεσμός της πολυγαμίας. Ο Ηρόδοτος το αναφέρει ως κάτι πραγματικά σπάνιο και αξιοσημείωτο, ενώ τονίζει τις ιδιαίτερα παράδοξες περιστάσεις υπό τις οποίες έλαβε χώρα⁴⁶. Είναι, συνεπώς, μάλλον λογική και αναμενόμενη η αρνητική διάθεση με την οποία αντιμετωπίζεται ο θεσμός της πολυγαμίας από τους περισσότερους Έλληνες συγγραφείς.

II. Οι γυναίκες του βασιλικού οίκου

Η ζωή των γυναικών του οίκου των Τημενιδών⁴⁷, βάσει των ελάχιστων πληροφοριών που διαθέτουμε για την αρχαϊκή και κλασική εποχή, μας θυμίζει σε κάποια σημεία τις δραστηριότητες των συζύγων των ομηρικών ηρώων, όπως αυτές περιγράφονται στα έπη: συμμετείχαν ενεργά στις εργασίες του παλατιού, όπως την ύφανση ρούχων, το άλεσμα σιταριού και την προετοιμασία του γεύματος⁴⁸. Μολονότι είναι δύσκολο να πιστέψουμε πως η ίδια η σύζυγος του βασιλιά ζύμωνε το ψωμί για την οικογένειά της και το προσωπικό του σπιτιού, όπως υποστηρίζουν ορισμένοι

Υπερείδη, χωρίς ωστόσο να παραδίδει τις σχετικές παραπομπές. Είναι πάντως ενδιαφέρον πως ο Αθήναιος, αναφέρεται σε μία νόμιμη βασίλισσα και σύζυγο του Πέρση βασιλιά, και τις υπόλοιπες τις χαρακτηρίζει όλες ως παλλακίδες, μολονότι είναι γνωστό πως οι Πέρσες βασιλείς είχαν πολλές νόμιμες συζύγους. Αθην. XIII 3, Ηροδ. III 88. VII 2, 224.

⁴⁶. Ηροδ., V 39, 40. Είναι ενδιαφέρον πως και πάλι γενεσιουργός αιτία της πολυγαμίας είναι η απόκτηση διαδόχου και η εξασφάλιση της διατήρηση των βασιλικών προνομίων σε ένα γένος.

⁴⁷. Ο Αλέξανδρος στον Ηρόδοτο, V 20, αναφέρεται στις γυναίκες του βασιλικού οίκου ως «τις μητέρες και τις αδελφές μας» ([...] *τάς τε έωυτῶν μητέρας καί τάς άδελφεάς*), περιλαμβάνοντας ίσως και τα αδελφια του ή άλλους στενούς συγγενείς του.

⁴⁸. R. Curtius V 2, 20, Αριστείδης XLV 55 (έκδοση Dindorf).

ερευνητές βασιζόμενοι σε σχετική μαρτυρία του Ηροδότου⁴⁹, είναι βέβαιο πως συμμετείχαν ενεργά σε όλες τις οικιακές εργασίες, ενώ αντίθετα η συμμετοχή τους στα πολιτικά δρώμενα ήταν μηδαμινή έως ανύπαρκτη.

Μεταξύ των γυναικών του οίκου, οι σύζυγοι του βασιλέα είχαν την τιμητικότερη θέση και, από αυτές, την πρωτοκαθεδρία απολάμβανε η μέλλουσα βασιλομήτωρ, η γυναίκα δηλαδή της οποίας το τέκνο είχε επιλέξει ο βασιλιάς για διάδοχό του. Η επιλογή αυτή καταδεικνυόταν από τις ιδιαίτερες ευθύνες ή τα προνόμια που απέδιδε ο μονάρχης σε κάποιον από τους γιους του, όπως στην περίπτωση Αμύντα Γ', ο οποίος, κατά τη διάρκεια της τελετής σύναψης συμμαχίας με την Αθήνα το 374 π.Χ., περιέλαβε το γιο του Αλέξανδρο στην ανταλλαγή των όρκων⁵⁰. Με παρόμοιο τρόπο δήλωσε την προτίμησή του στον Αλέξανδρο ο Φίλιππος Β'⁵¹. Η μητέρα του διαδόχου απολάμβανε ξεχωριστή θέση και τιμή μεταξύ των υπολοίπων βασιλικών συζύγων και στην ουσία αναγνωριζόταν ως η επίσημη βασίλισσα, θέση η οποία ήταν καθ' όλα επισφαλής, καθώς ο θάνατος του γιου της ή η τελική προτίμηση ενός άλλου γιου από το βασιλιά για τη θέση του διαδόχου, θα σήμαινε την άμεση αντικατάστασή της με κάποια άλλη εκ των βασιλικών συζύγων. Με το γάμο τους οι γυναίκες αυτές αποτελούσαν πλέον μέρος του γένους των συζύγων τους, αλλά έχουμε λόγους να πιστεύουμε πως διατηρούσαν στενούς δεσμούς με την οικογένειά του πατέρα τους: είναι ενδιαφέρον πως η μητέρα του Φιλίππου Ευρυδίκη, σε αναθηματικές επιγραφές που έχουν βρεθεί, πιθανότατα πριν από το θάνατο του Αμύντα, προσδιορίζει τον εαυτό της ως την κόρη του Σίρρα και όχι ως τη σύζυγο του βασιλιά της Μακεδονίας⁵². Αν μη τι άλλο, η μαρτυρία αυτή αποδεικνύει πως οι γυναίκες – γόνοι αλλοδαπών ηγεμονικών οίκων που ζούσαν στη Μακεδονία, διατηρούσαν ισχυρή τη μνήμη των καταβολών τους.

Η βασιλομήτωρ, όπως όλες οι γυναίκες του οίκου των Τημενιδών, δε συμμετείχε στα επίσημα βασιλικά γεύματα ούτε σε άλλες σοβαρές κρατικές ή οικογενειακές περιστάσεις, όπως σε γιορτές γάμων άλλων μελών της βασιλικής

---

⁴⁹. Ηροδ. VIII 137, 2. Η αναφορά του Ηροδότου ωστόσο δεν έχει μεγάλη αξία, καθώς αναφέρεται σε εποχή σχεδόν μυθική. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 183, Hammond, ό. π., σ. 59.

⁵⁰. *Tod*, 129, 20, 1.

⁵¹. Η εκλογή του Αριστοτέλη ως διδασκάλου του, η ανάληψη της εκστρατείας εναντίον των Μαίδων σε ηλικία μόλις δεκαέξι χρόνων, προφανώς με την έγκριση του Φιλίππου, η απόδοση της ηγεσίας του ιππικού στην μάχη της Χαιρώνειας είναι μόνο μερικοί από τους τρόπους τους οποίους επέλεξε ο Φίλιππος για να προετοιμάσει κατά το δυνατόν καλύτερα τον Αλέξανδρο για τη διαδοχή. Παράλληλα, οι ευθύνες αυτές καταδείκνυαν με τον πλέον σαφή τρόπο πως ο Αλέξανδρος προοριζόταν για το θρόνο μετά το θάνατο του Φιλίππου. Hammond, ό. π., σ. 60.

⁵². Hammond, ό. π., σ. 40.

οικογένειας⁵³. Σε καμία από αυτές δεν αναγνωριζόταν θεσμικά κάποιος πολιτικός ρόλος. Η συμβολή τους στην ευημερία του κράτους περιοριζόταν στα οφέλη που μπορούσαν να προκύψουν από το γάμο τους με γόνο άλλου βασιλικού οίκου. Αν ορισμένες από τις γυναίκες του οίκου άσκησαν κάποια πολιτική επιρροή, πράγμα σπανιότατο, αυτό γινόταν παρασκηνιακά και εξαρτιόταν από το χαρακτήρα του μονάρχη, τη σχέση του με τη σύζυγό του, αυτές καθ' αυτές τις ικανότητες της συζύγου του, καθώς και τη συγκυρία που επικρατούσε στη μακεδονική αυλή, π.χ. σε περιπτώσεις αμφισβητούμενης διαδοχής ή ενθρόνισης ανήλικου βασιλέα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ως προς αυτό αποτελεί η Ευρυδίκη, σύζυγος του Αμύντα Γ' και μητέρα του Φιλίππου Β'.

Η Ευρυδίκη αντλούσε τις καταβολές της από την ένωση δύο ηγεμονικών οίκων της Άνω Μακεδονίας, τους Λυγκηστές και τους Ελιμιώτες⁵⁴, των οποίων τη συνεργασία και τη βοήθεια επιζητούσε ο Αμύντας Γ', όταν τη νυμφεύθηκε στις αρχές του τέταρτου προχριστιανικού αιώνα. Ήταν δραστήριος και αποφασιστικός άνθρωπος, γεγονός που καταδεικνύεται από την επιτυχία της προσπάθειά της να μάθει γραφή και ανάγνωση, κάτι ιδιαίτερα σπάνιο για γυναίκα του οίκου των Αργεαδών στα κλασικά χρόνια⁵⁵. Η Ευρυδίκη γέννησε στον Αμύντα τρεις γιους, τον Αλέξανδρο, τον Περδίκκα και το Φίλιππο, καθώς και μία θυγατέρα ονόματι Ευρυνόη⁵⁶. Από τους έξι συνολικά γιους του, καθώς είχε ακόμη τρεις από τη δεύτερή του σύζυγό του, τη Γυγαία, ο Περδίκκας επέλεξε τον Αλέξανδρο για διάδοχό του, δίνοντας με τον τρόπο αυτό την πρωτοκαθεδρία μεταξύ των γυναικών της αυλής στην Ευρυδίκη, η οποία πιθανότατα διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις πολιτικές εξελίξεις της Μακεδονίας μετά το θάνατο του Αμύντα το 369/8 π.Χ. Ίσως ήταν αυτός ακριβώς ο ρόλος που την κατέστησε στόχο διαφόρων συκοφαντιών και λίβελων, όπως, επί παραδείγματι ότι

---

⁵³. Το συμπέρασμα αυτό συνάγεται από την πλήρη απουσία αναφοράς των πηγών σε γυναίκες του βασιλικού οίκου σε τέτοιες περιστάσεις, όπως, επί παραδείγματι στην περίπτωση της δολοφονίας του Φιλίππου κατά τη διάρκεια των γάμων της κόρης του, οπότε δε γίνεται καμία αναφορά στην παρουσία οποιασδήποτε εκ των συζύγων του, ούτε ακόμη και της Κλεοπάτρας την οποία μόλις είχε νυμφευθεί. Διοδ. XVI 94. Για την απουσία τους από τα βασιλικά γεύματα, βλ. Ηροδ. V 18, όπου ο Αμύντας Α' αναγκάστηκε μετά από απαίτηση των Περσών απεσταλμένων να φέρει τις γυναίκες του οίκου στο συμπόσιο.

⁵⁴. Μολονότι πολλοί συγγραφείς χαρακτηρίζουν την Ευρυδίκη Ιλλυρίδα (Λιβαν. *Βίος Δημοσθένους*, 18. 2, Σούδα *Κάρανος* s.v. (K 356 3), Πλουτ. *Ήθικά*, 14 b 8, Στράβ. VII 7, 8 (C 326), Ιουστίνος VII 4. – VII 5, 8, Σχόλια στον Αισχίνη 2. 29), είναι βέβαιο πως η καταγωγή της ανάγεται στους οίκους της Άνω Μακεδονίας. Βλ. Πaus. I 6, 8. Για άλλες επιγραφές στις οποίες μνημονεύεται ως κόρη του Σίρρα, βλ. Hammond 1995, ό. π., σ. 39 παρ. 1 και σημ. 11.

⁵⁵. Πλουτ. *Ήθικά*, 14 b – c, όπου γίνεται αναφορά σε αφιέρωση αγάλματος που ανέθεσε η ίδια η Ευρυδίκη.

⁵⁶. *Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων*, ό. π., σ. 20 – 1, Hammond – Griffith, ό. π., σ. 208.

διατηρούσε ερωτική σχέση με το σύζυγο της κόρης της και ότι σκόπευε μαζί με τον εραστή της να δολοφονήσει τον Αμύντα⁵⁷. Το γεγονός πως η Ευρυδίκη παρέμενε εν ζωή μέχρι το θάνατο του συζύγου της είναι επαρκής απόδειξη για το αναληθές της εν λόγω ιστορίας. Αποκυήματα φαντασίας αποτελούν επίσης οι κατηγορίες πως δολοφόνησε τους δύο πρεσβύτερους γιους της, που κατέλαβαν διαδοχικά το θρόνο⁵⁸, και ότι παντρεύτηκε τελικά το σύζυγο της κόρης της και εραστή της Πτολεμαίο Αλωρίτη⁵⁹.

Στην πραγματικότητα η Ευρυδίκη και ο Αμύντας είχαν παντρεύσει την κόρη τους Ευρυνόη με τον Πτολεμαίο Αλωρίτη, ένα από τα ισχυρότερα μέλη του βασιλικού οίκου, για να κερδίσουν τη φιλία του και να αποτρέψουν μια πιθανή στάση εναντίον τους. Όταν ο Αλέξανδρος Β΄ δολοφονήθηκε και ο δευτερότοκος γιος της Ευρυδίκης ήταν ακόμη ανήλικος, διορίστηκε επίτροπος του θρόνου ο Πτολεμαίος⁶⁰. Παρ' όλα αυτά, η Ευρυδίκη φαίνεται πως συμμετείχε ενεργά και πολύ ουσιαστικά στις κρατικές υποθέσεις, καθώς σε μία κρίσιμότερη περίπτωση, όταν ένας ανταπαιτητής ονόματι Πausανίας εισέβαλε στη Μακεδονία και προσπάθησε να καταλάβει το θρόνο, κλήθηκε με δική της πρωτοβουλία ο Αθηναίος στρατηγός Ιφικράτης να τους προστατέψει⁶¹. Μετά την ανάληψη της βασιλείας από τον Περδίκκα, δε γνωρίζουμε άλλη συμμετοχή της Ευρυδίκης στα πολιτικά δρώμενα της Μακεδονίας, γεγονός που απλά επιβεβαιώνει τη θέση που διατυπώθηκε ανωτέρω: η επιρροή που μπορούσε να ασκήσει η σύζυγος του βασιλέα και οι πολιτικές πρωτοβουλίες που μπορούσε να πάρει, περιοριζόταν στις περιπτώσεις δυναστικών κρίσεων και εξαρτιόταν, σε μεγάλο βαθμό, από την ίδια την προσωπικότητα της βασίλισσας και τη σχέση της με το σύζυγο και τα παιδιά της. Η Ευρυδίκη, όντας αρκετά ικανή, εκμεταλλεύθηκε τη συγκυρία που παρουσιάστηκε με τη δολοφονία του Αλεξάνδρου και συμμετείχε, παρασκηνιακά μιν, αλλά ουσιαστικά, στις πολιτικές εξελίξεις της Μακεδονίας σε μία τουλάχιστον περίπτωση, προσπαθώντας να εξασφαλίσει το θρόνο στα εναπομείναντα τέκνα της. Όταν ο Περδίκκας ανέλαβε τα ηνία του κράτους σταθερά και δίχως αμφισβήτηση, καθώς ο Πτολεμαίος ήταν νεκρός,

---

⁵⁷. Ιουστίνος VII 4, 7.

⁵⁸. Ιουστίνος VII 5, 9 - 10. Για τις συνθήκες θανάτου του Αλεξάνδρου και του Περδίκκα υπάρχουν σαφή στοιχεία, που σε καμία περίπτωση δεν εμπλέκουν την Ευρυδίκη. Διοδ. XV 71, 1. XVI 2, 4.

⁵⁹. Σχόλια στον Αισχίνη 2, 29.

⁶⁰. Πλουτ. Πελοπ., XXVII 3, Αισχ. 2, 29, Διοδ. XV 71, 1 και XV 77, 5 (λανθασμένα ως βασιλιάς).

⁶¹. Αισχ. 2, 29, Cornelius Nepos, III 2. Στη Σούδα, Κάρανος, s. v. (356 9), η Ευρυδίκη παρουσιάζεται αυτή μαζί με τον Ιφικράτη να εκδιώκει τον Πausανία, μαρτυρία που είναι απίθανο να ισχύει, αλλά καταδεικνύει την σημαντική συμβολή της Ευρυδίκης στην όλη υπόθεση.

προφανώς δεν είχε πλέον κανένα λόγο, αλλά πιθανότητα ούτε και τη δυνατότητα να παρεμβαίνει στις κρατικές υποθέσεις. Η πληθώρα των επιγραφών που τη μνημονεύουν, γεγονός για το οποίο δεν έχουμε προηγούμενο σε αυτό το βαθμό, η αφιέρωση χρυσελεφάντινης εικόνας της στο Φιλιπείο στην Ολυμπία⁶², ακόμη και αυτή καθ' αυτή η μετονομασία της τελευταίας συζύγου του Φιλίππου από Κλεοπάτρα, που ήταν το παραδοσιακό όνομα της δυναστείας, σε Ευρυδίκη, υποδηλώνουν την τιμή και το σεβασμό που απολάμβανε μεταξύ των Μακεδόνων, σεβασμό που σε μεγάλο βαθμό τον είχε κερδίσει και δεν ήταν καθόλου δεδομένος⁶³.

Συνοψίζοντας, στο κεφάλαιο αυτό εξετάσαμε τον ιδιαίτερο τρόπο λειτουργίας του θεσμού της πολυγαμίας στο μακεδονικό βασιλικό οίκο, τους ζωτικούς σκοπούς που αυτός εξυπηρετούσε, την πολυγαμική παράδοση που κληρονόμησε ο Φίλιππος όταν ανέλαβε την εξουσία το 359 π.Χ., καθώς και τη σαφή θεσμική και πρακτική απομάκρυνση των γυναικών του βασιλικού γένους των Τημενιδών από τα κέντρα των αποφάσεων. Η πολυγαμία και οι γάμοι πολιτικής σκοπιμότητας ήταν συνήθης διπλωματική πρακτική για τους Μακεδόνες βασιλείς και ο Φίλιππος επρόκειτο να αξιοποιήσει στον πληρέστερο δυνατό βαθμό και τις δύο αυτές μεθόδους στην προσπάθειά του να εκπληρώσει τους διπλωματικούς του στόχους. Στο επόμενο κεφάλαιο, λοιπόν, θα εξετάσουμε λεπτομερώς την περίπτωση των συνολικά επτά γάμων του ίδιου του Φιλίππου.

---

⁶². Πaus. VI 17, 4. Σχετικά με την ταυτότητα της Ευρυδίκης στο απόσπασμα και τη συζήτηση για το αν η εικόνα ήταν της μητέρας του Φιλίππου ή της ομώνυμης συζύγου του Αρριδαίου, βλ. Παπαχατζής, Ν. Δ., *Παυσανίου Έλλάδος περιήγησις*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2004, τόμ. 3, σσ. 286 – 7.

⁶³. Για την Ευρυδίκη, βλ. Hammond 1995, ό. π., σσ. 39 – 40, Hammond 1989, σσ. 60 – 1.

III

ΟΙ ΓΑΜΟΙ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΟΥ Β΄

I. Η Μακεδονία των Κλασικών χρόνων

Σε αυτή την ενότητα επιχειρείται η ανίχνευση της πιθανής σχέσης των επιγαμιών που σύναψε ο Φίλιππος Β΄ με την εξωτερική πολιτική που άσκησε στα είκοσι τρία χρόνια της βασιλείας του, καθώς και γενικότερα τις πολιτικές προεκτάσεις που μπορεί να προσέλαβαν οι γαμήλιες αυτές ενώσεις. Η εξέταση, ωστόσο, και η κατανόηση των πορισμάτων αυτής της έρευνας απαιτεί αρχικά μια, αδρομερή έστω, επισκόπηση της πολιτικής και στρατιωτικής εξέλιξης του μακεδονικού κράτους από το θάνατο του Αλεξάνδρου Α΄ (μέσα του πέμπτου προχριστιανικού αιώνα), ως την ανάληψη της βασιλείας από το Φίλιππο το 359 π.Χ., καθώς επίσης και της πολιτικής σταδιοδρομίας του ίδιου Φιλίππου, ως το θάνατό του το 336 π.Χ. Η σύντομη αυτή εξέταση της μακεδονικής ιστορίας τον τέταρτο προχριστιανικό αιώνα, αποτελεί το πλαίσιο στο οποίο θα πρέπει στη συνέχεια να εντάξουμε τους γάμους του Φιλίππου, ως μέρος της γενικότερης εξωτερικής του πολιτικής.

Η αρχή του Αλεξάνδρου Α΄ (περ. 498 – 454 π.Χ.) σήμανε για τη Μακεδονία αξιοσημείωτη οικονομική ανάπτυξη και ακμή σε διάφορους τομείς. Η επικράτεια του βασιλείου διευρύνθηκε εδαφικά περισσότερο από ποτέ⁶⁴, ενώ οι Μακεδόνες επέβαλαν για πρώτη φορά σθεναρά την κυριαρχία τους στις φυλές που κατοικούσαν γύρω από τις λίμνες Κορώνεια και Βόλβη (κυρίως Βισάλτες και Κρηστωνοί), καθώς και στις ηγεμονίες της επονομαζόμενης Άνω Μακεδονίας⁶⁵. Με τον όρο Άνω Μακεδονία περιγράφεται στις πηγές η βόρεια και βορειοδυτική ορεινή Μακεδονία, η οποία, εξαιτίας των ιδιαίτερων γεωγραφικών της χαρακτηριστικών, είχε απομονωθεί οικονομικά και πολιτικά από τη νοτιανατολική, πεδινή «κάτω» Μακεδονία, στην

---

⁶⁴. Βλ. χάρτες 1 και 2.

⁶⁵. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 118 – 25.

οποία ασκούσε εξουσία ο βασιλικός οίκος των Αργεαδών⁶⁶. Οι ηγεμονίες της Άνω Μακεδονίας διοικούνταν από διακριτούς βασιλικούς οίκους⁶⁷, επί των οποίων οι Αργεάδες είχαν μια τυπική και, συχνά, ανούσια επικυριαρχία. Ο Αλέξανδρος κατόρθωσε να μεταβάλει την κυριαρχία αυτή σε πολιτική εξάρτηση, που υποχρέωνε τους ηγεμόνες των εν λόγω περιοχών να συμβάλουν με επικουρικά στρατεύματα στις στρατιωτικές επιχειρήσεις που διενεργούσαν οι Αργεάδες. Η εδαφική επέκταση είχε ως αποτέλεσμα αξιοσημείωτη οικονομική ανάκαμψη και αύξηση της επιρροής του μακεδονικού κράτους στις υποθέσεις του βόρειου Αιγαίου και της Θράκης. Μετά το θάνατό του Αλεξάνδρου, όμως, η πορεία του βασιλείου δεν ήταν το ίδιο ανοδική. Αμέσως ξέσπασε διαμάχη μεταξύ των γιων του για τη διανομή και άσκηση της εξουσίας⁶⁸, την οποία ο Περδίκκας Β΄, που τελικά τον διαδέχθηκε, απέτυχε να καταστείλει πλήρως. Το αποτέλεσμα ήταν η απόσπαση ορισμένων τμημάτων της επικράτειας του βασιλείου από την εξουσία του Περδίκκα, τα οποία ανέλαβαν να διοικήσουν οι αδελφοί του, Φίλιππος και Αλκέτας⁶⁹. Η διάσπαση και εξασθένηση της κρατικής αρχής σε συνδυασμό με τη σταδιακή αύξηση των επεκτατικών επιχειρήσεων των Αθηναίων στη Μακεδονία και τη Θράκη έφεραν πολλές φορές τον Περδίκκα σε δυσχερή θέση, πολιτικά και στρατιωτικά. Οι ηγεμονίες της Άνω Μακεδονίας κατάφεραν σταδιακά να αποσυνδεθούν και πάλι από τους Αργεάδες. Μη έχοντας την οικονομική και στρατιωτική δυνατότητα να επιβάλει τη θέλησή του στους εχθρούς του, ο Περδίκκας κατέφυγε σε περίπλοκους πολιτικούς και διπλωματικούς ελιγμούς, που του επέτρεψαν να διατηρήσει την αρχή και το μεγαλύτερο μέρος της επικράτειάς του: κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού πολέμου άλλαξε τουλάχιστον τρεις φορές στρατόπεδο, συμμαχώντας τότε με τους Αθηναίους και τότε με τους εχθρούς τους. Ο θάνατος του Περδίκκα το 413/2 π.Χ. βρήκε τη Μακεδονία σημαντικά εξασθενημένη, σε σχέση με το άμεσο παρελθόν.

Διάδοχος του Περδίκκα ήταν ο Αρχέλαος (413 – 399 π.Χ.), ο οποίος, με τις μεταρρυθμίσεις και τη συνετή εξωτερική του πολιτική, επέτυχε την ανάκαμψη της μακεδονικής οικονομίας και τη συνακόλουθη ισχυροποίησή του πολιτικού ρόλου της

---

⁶⁶. Για τους Αργεάδες βλ., Hammond – Griffith, ό. π. σσ. 11 – 22. Για τα όρια της Άνω Μακεδονίας, Μ. Γ. Δήμιτσας, *Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας*, Αθήνησι 1874 [ανατ. Θεσσαλονίκη 1988], σ. 68 (Ελίμεια), 79 – 80 (Ορεστίς), 93 – 94 (Εορδαία), 101 (Λυγκηστίς), 152 – 153 (Πελαγονία),

⁶⁷. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 23 – 32. Θουκ. II 99.

⁶⁸. Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₁, σσ. 167 – 169. Ο Αλέξανδρος είχε τουλάχιστον πέντε γιους, τους Περδίκκα (μάλλον ο πρεσβύτερος), Φίλιππο, Μενέλαο, Αλκέτα και Αμύντα. Για τον τελευταίο μαθαίνουμε πως δεν ασχολήθηκε ποτέ με την πολιτική (Γεωργίου Συγκέλλου, *έκλογή χρονογραφίας από Άδάμ μέχρι Διοκλητιανού*, 316. 25) ενώ για το Μενέλαο δεν έχουμε καμία επιπρόσθετη πληροφορία.

⁶⁹. Για τις διευθετήσεις του Περδίκκα, βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 138 – 64. Θουκ. II 100, 3.

Μακεδονίας μεταξύ των κρατών της βόρειας Ελλάδας⁷⁰. Διατηρώντας φιλικές σχέσεις με την Αθήνα, η οποία είχε μειώσει στο ελάχιστο τις επιχειρήσεις της στη Θράκη εξαιτίας της ήττας της στον Πελοποννησιακό πόλεμο, κατόρθωσε να επιβάλει εκ νέου την κυριαρχία του στην Άνω Μακεδονία, αλλά και να επέμβει στις πολιτικές υποθέσεις γειτονικών περιοχών (όπως στη βόρεια Θεσσαλία)⁷¹. Εργάστηκε, επίσης σκληρά στον εσωτερικό τομέα, όπου, σύμφωνα με το Θουκυδίδη, έκτισε οχυρά, διάνοιξε οδούς και βελτίωσε την ποιότητα των στρατευμάτων του⁷². Ο σπουδαιότερος ως τότε βασιλιάς της Μακεδονίας άφησε την τελευταία του πνοή κατά τη διάρκεια ενός κυνηγιού, χωρίς να είναι βέβαιο αν επρόκειτο για δολοφονία ή ατύχημα⁷³. Το θάνατό του ακολούθησε δίνη πολιτικών μηχανορραφιών, συμμαχιών και δολοφονιών που βύθισαν τη Μακεδονία σε σοβαρά πολιτικά, οικονομικά και στρατιωτικά προβλήματα.

Στα έξι χρόνια που μεσολάβησαν από το θάνατο του Αρχελάου το 399 π.Χ. ως την ανάρρηση του Αμύντα Γ΄ το 394 π.Χ., το θρόνο της Μακεδονίας κατέλαβαν διαδοχικά τέσσερα διαφορετικά πρόσωπα: ο Ορέστης (μάλλον γιος του Αρχελάου)⁷⁴, ο Αέροπος, ο Αμύντας Β΄ (ο επονομαζόμενος Μικρός) και ο Πανσανίας⁷⁵. Η έλλειψη επαρκών πληροφοριών και η αποσπασματικότητα όσων υπάρχουν, καθιστούν ιδιαίτερα δύσκολη όχι μόνο την ανασύνθεση των γεγονότων της σύντομης αυτής περιόδου, αλλά ακόμη και αυτής καθ' αυτής της σειράς διαδοχής των τεσσάρων βασιλέων⁷⁶. Εν τω μεταξύ, το κράτος εξασθενούσε οικονομικά και στρατιωτικά, με αποτέλεσμα να απολέσει και πάλι την όποια κυριαρχία διατηρούσε επί των ηγεμόνων της Άνω Μακεδονίας. Όταν ο Αμύντας Γ΄, πατέρας του Φιλίππου, κατέλαβε το θρόνο το 393 π.Χ., είχε να αντιμετωπίσει τους Δαρδάνους του Βαρδύλιος στα βορειοδυτικά⁷⁷ και το Χαλκιδικό Κοινό στα ανατολικά⁷⁸. Σύμφωνα με το Διόδωρο, αμέσως μετά την ενθρόνισή του, οι Ιλλυριοί τον εκδίωξαν από τη Μακεδονία και

---

⁷⁰. Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ1, σσ. 169 – 70, Hammond – Griffith, *ό. π.*, σσ. 164 – 9.

⁷¹. Διοδ. XIII 49.

⁷². Θουκ. II 100.

⁷³. Για δολοφονία του Αρχελάου έγραψε ο Διόδωρος Σικελιώτης, XIV 37, 6. Ακόμη και το όνομα του δολοφόνου του είναι αβέβαιο, πόσο μάλλον οι συνθήκες του θανάτου του. Αριστ. *Πολ.*, 1311^b 5. Hammond – Griffith, *ό. π.*, σ. 197.

⁷⁴. Διοδ. XIV 37, 6.

⁷⁵. Πληροφορίες για τη σκοτεινή αυτή περίοδο αντλούμε κυρίως από το Διόδωρο, XVI 37, 6. 84, 6. 89, 2. XV 60, 3. Αριστ. *Πολ.*, 1311^b 3 – 15.

⁷⁶. Η καλύτερη ως τώρα θεώρηση για το θέμα είναι αυτή των Hammond – Griffith, *ό. π.*, σσ. 199 – 202.

⁷⁷. Για το Βάρδυλη και το βασίλειό του βλ. παρακάτω, στην ενότητα για το γάμο του Φιλίππου με την Αυδάτα.

⁷⁸. Ιουστίνος VII 4, 6.

τοποθέτησαν στη θέση του τον Αργαίο. Ο έκπτωτος βασιλιάς, αφού παραχώρησε μέρος της ανατολικής επικράτειας στην Όλυνθο, την ισχυρότερη πόλη του Χαλκιδικού Κοινού, κατέφυγε στους Αλευάδες της Λάρισσας, οι οποίοι και τον βοήθησαν να ανακαταλάβει την αρχή δύο χρόνια αργότερα⁷⁹. Το 383/2 π.Χ. ο Βάρδυλις εισέβαλε ξανά στα εδάφη του, προκαλώντας και πάλι τη φυγή του Αμύντα, ο οποίος κατόρθωσε μετά από τρεις μήνες να επιστρέψει⁸⁰. Οι Χαλκιδείς, όμως, δε δέχθηκαν να του παραχωρήσουν ορισμένα εδάφη που τους είχε εμπιστευθεί, με αποτέλεσμα να ξεσπάσει νέος πόλεμος, κατά τη διάρκεια του οποίου η Πέλλα και άλλες πόλεις πέρασαν στον έλεγχο του Κοινού⁸¹. Ο Αμύντας απηύθυνε έκκληση για βοήθεια στη Σπάρτη, που δέχτηκε καθώς, ούτως ή άλλως, στόχευε, για διάφορους λόγους να καταλύσει το Χαλκιδικό Κοινό. Οι επιχειρήσεις διήρκεσαν ως το 379/8 π.Χ., οπότε η Όλυνθος αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και το Κοινό διαλύθηκε, με αποτέλεσμα ο Αμύντας να ανακαταλάβει όσες περιοχές είχαν περάσει στον έλεγχο των Χαλκιδέων⁸². Η εξασθένηση της Σπάρτης τα χρόνια που ακολούθησαν ανάγκασαν τον Αμύντα να αναπροσανατολίσει την εξωτερική του πολιτική: σύναψε συμμαχία με την Αθήνα καθώς και με τον Ιάσονα, τύραννο των Φερών, που είχε υπάγει ολόκληρη τη Θεσσαλία υπό τον έλεγχό του⁸³. Το 371 π.Χ. απέστειλε για πρώτη φορά εκπροσώπους του σε συνέλευση ελληνικών κρατών, όπου και αναγνώρισε τα δικαιώματα της Αθήνας επί της Αμφίπολης⁸⁴. Ένα χρόνο αργότερα πέθανε, έχοντας προηγουμένως ηττηθεί άλλη μία φορά από το Βάρδυλι, στον οποίο και κατέβαλε ενιαύσιο φόρο. Η Άνω Μακεδονία είχε χαθεί, όπως και τα εδάφη βόρεια της Χαλκιδικής, ενώ η οικονομία είχε πάρει την κατιούσα⁸⁵. Ήταν πράγματι εκπληκτικό το πώς κατάφερε να επιβιώσει η Μακεδονία μέσα από τον κυκεώνα εσωτερικών προβλημάτων και εξωτερικών κινδύνων, που αντιμετώπισε κατά τη διάρκεια της αρχής του Αμύντα.

---

⁷⁹. Διοδ. XIV 92, 3.

⁸⁰. Ισοκ. *Αρχίδαμος*, 46. Θα πρέπει να αναφέρεται στη δεύτερη φυγή του, καθώς υποστηρίζει πως μετά την επανάκτηση του θρόνου δεν τον απώλεσε ποτέ ξανά. Διοδ. XV 19, 2 – 3. Σχετικά με την υπόθεση της επανάληψης της περιγραφής από το Διόδωρο της εισβολής των Ιλλυριών το 393 π.Χ. βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 205.

⁸¹. Ξεν. *Έλ.*, V 2, 12 – 13.

⁸². J. B. Bury & R. Meiggs, *A History of Greece, to the death of Alexander*, fourth edition with revisions [μτφρ. εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1998³] τόμ. Γ', σσ. 531 – 3, Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 209 – 10.

⁸³. Διοδ. XV 60, 2.

⁸⁴. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 211.

⁸⁵. Για την τελευταία ήττα από τους Ιλλυριούς βλ. Διοδ. XVI 2, 2. Ότι ο Φίλιππος κατέληξε ως βρέφος όμηρος στην αυλή του Βαρδύλιος, είναι μάλλον απίθανο. Για την παρακμή της οικονομίας, ό. π., σσ. 212 – 3.

Ο Αλέξανδρος Β΄, πρεσβύτερος γιος και διάδοχος του Αμύντα, δεν κατόρθωσε να βελτιώσει την κατάσταση του βασιλείου: δολοφονήθηκε μόλις δύο χρόνια αργότερα⁸⁶. Κατά τη διάρκεια της βασιλείας του εισέβαλε μετά από πρόσκληση των αριστοκρατών της Λάρισας στη Θεσσαλία για να την προστατέψει από την επιθετικότητα του Αλεξάνδρου των Φερών, αλλά έκανε το λάθος να τοποθετήσει φρουρές σε διάφορες θεσσαλικές πόλεις, με αποτέλεσμα να εκστρατεύσει εναντίον του ο Θηβαίος στρατηγός Πελοπίδας, ο οποίος τον απώθησε και εισέβαλε στη Μακεδονία⁸⁷. Ο Αλέξανδρος αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει, δεχόμενος ταυτόχρονα έναν επονειδιστο διακανονισμό μεταξύ του ιδίου και του Πτολεμαίου Αλωρίτη, ο οποίος διεκδικούσε μερίδιο στην εξουσία⁸⁸. Διάφοροι αρχαίοι συγγραφείς υπέδειξαν αυτόν ως ηθικό αυτουργό της δολοφονίας του⁸⁹. Το θρόνο κατέλαβε ο ανήλικος αδελφός του Αλεξάνδρου Περδίκκας Γ΄, ενώ επίτροπος του θρόνου διορίστηκε ο Πτολεμαίος⁹⁰. Το 367 π.Χ. εισέβαλε στη Μακεδονία ένας ανταπαιτητής του θρόνου, ονόματι Πανσανίας⁹¹, για την απόκρουση του οποίου ο Πτολεμαίος κάλεσε σε βοήθεια τον Αθηναίο στρατηγό Ιφικράτη, που δρούσε στην περιοχή της Θράκης. Η επέμβαση αυτή, ωστόσο, προκάλεσε την οργή της Θήβας, που δεν ήθελε να μειώσει ούτε κατ' ελάχιστο την επιρροή της επί των Αργεαδών. Ο Πελοπίδας εισέβαλε ξανά στη Μακεδονία και ανάγκασε τον Πτολεμαίο σε νέα συνθήκη με τη Θήβα, πιο δεσμευτική. Τρία χρόνια αργότερα δολοφονήθηκε από τον Περδίκκα⁹², που ανέλαβε τα ηνία του κράτους και φρόντισε αμέσως να επιβεβαιώσει τη φιλία, και την υποταγή του στη θέληση της Θήβας, επιτυγχάνοντας με αυτό τον τρόπο την απελευθέρωση του Φιλίππου, στον οποίο παραχώρησε διοικητικά περιοχή του βασιλείου⁹³. Η φιλία του με τη Θήβα προκάλεσε την επιθετικότητα των Αθηναίων, οι οποίοι κατέλαβαν σημαντικές παράλιες πόλεις της περιοχής και απομόνωσαν πολιτικά το Μακεδόνα βασιλιά, συμμαχώντας ακόμη και με βασιλείς

---

⁸⁶. Διοδ. XVI 2, 2. Για τη βασιλεία του, ό. π., σ. 213 – 4. Ιουστίνος, VII 4, 8, Διοδ. XV 60, 3.

⁸⁷. Bury - Meiggs, ό. π., σσ. 578 – 9.

⁸⁸. Σε αυτή την περίπτωση στάλθηκαν τριάντα γόνοι επιφανών οικογενειών ως όμηροι στη Θήβα, μεταξύ των οποίων και ο έφηβος Φίλιππος, Διοδ. XVI 2. Η εξιστόρηση των περι της ομηρίας του Φιλίππου στην Αθήνα είναι σαφώς εσφαλμένη, βλ. Hammond 1995, σσ. 29 - 30.

⁸⁹. Μαρσύας Μακεδών, *FGrHist* 135/6, Διοδ., XV 71, 1, ο οποίος κατονομάζει τον Πτολεμαίο όχι μόνο ως υποκινητή, αλλά και δράστη της δολοφονίας.

⁹⁰. Πλουτ. *Πελ.*, XXVII 3, Αισχ. 2, 29.

⁹¹. Αισχ. 2, 27.

⁹². Διοδ. XV 77, 5, XVI 2, 4, Αισχ. 2, 29. Τα περί απόδρασης του Φιλίππου στο Διόδωρο απορρίπτονται από το σύνολο των ερευνητών. Hammond, ό. π., σσ. 40 – 1., Δ. Τσιμπουκίδης, *Φίλιππος Β΄ ο Μακεδών και ο ιστορικός του ρόλος*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1985, σ. 88, παρ. 4, G. Cawkwell, *Philip of Macedon*, Faber & Faber, London 1978, σσ. 26 – 28.

⁹³. Hammond, ό. π., σ. 41.

της Άνω Μακεδονίας⁹⁴. Ο Περδίκκας αναγκάστηκε δύο φορές να συνθηκολογήσει με τους Αθηναίους, αλλά με την πρώτη ευκαιρία καταπάτησε τις συνθήκες, ενισχύοντας την πόλη της Αμφίπολης κατά των αθηναϊκών δυνάμεων που κατά καιρούς την πολιορκούσαν. Μάλιστα κατόρθωσε να εγκαταστήσει εντός της πόλης φρουρά από Μακεδόνες για την υπεράσπισή της. Ο Βάρδουλις, όμως, δεν επέτρεψε στον Περδίκκα να συνεχίσει την επιτυχημένη ως τότε πολιτική του: οι Ιλλυριοί κατέλαβαν τις ηγεμονίες της Άνω Μακεδονίας και απείλησαν τις όμορες πεδινές περιοχές. Την άνοιξη του 359 π.Χ., σε μάχη εκ παρατάξεως εναντίον του Βαρδύλιος, ο Περδίκκας έπεσε μαχόμενος μαζί με τέσσερις χιλιάδες Μακεδόνες⁹⁵. Αυτή τη χρονιά κάνει την πρώτη ουσιαστική εμφάνιση στην πολιτική σκηνή της Μακεδονίας ο Φίλιππος Β΄.

II. Η βασιλεία του Φιλίππου του Β΄

Μετά τη συντριβή του μακεδονικού στρατού και το θάνατο του Περδίκκα, το κράτος βρισκόταν στα πρόθυρα της διάλυσης: οι Παίονες λεηλατούσαν εδάφη στο βορρά, οι Ιλλυριοί ήταν έτοιμοι για νέα εισβολή, όπως και οι Θράκες του Βηρισάδη στα ανατολικά. Παράλληλα οι Αθηναίοι απέστειλαν εκστρατευτικό σώμα για να εξασφαλίσουν την ενθρόνιση ενός πολιτικού τους υποχείριου, ονόματι Αργαίου. Ο Φίλιππος ανέλαβε τα ηνία του κράτους σε ηλικία είκοσι δύο ετών, και κατόρθωσε με υποσχέσεις και χρήματα να αποσοβήσει περαιτέρω επιθετικές ενέργειες εκ μέρους των Παιόνων και του Βηρισάδη, ενώ λίγο αργότερα νίκησε τον Αργαίο και σύναψε συνθήκη ειρήνης με την Αθήνα⁹⁶. Τον επόμενο χρόνο επέφερε αποφασιστικό πλήγμα στους Παίονες, καθιστώντας τους υποτελείς, ενώ στη συνέχεια κινήθηκε εναντίον των Ιλλυριών του Βαρδύλιος στην Άνω Μακεδονία. Η σκληρή μάχη που ακολούθησε κατέληξε σε συντριπτική νίκη του Φιλίππου, που εκδίωξε τους Ιλλυριούς από τα μακεδονικά εδάφη και επέκτεινε την κυριαρχία του στις ηγεμονίες της Άνω Μακεδονίας, καταλύοντας του βασιλικούς της οίκους και εντάσσοντάς τους στην ευρύτερη μακεδονική αριστοκρατία. Χρησιμοποιώντας τη μετακίνηση πληθυσμών, τη δημιουργία οχυρών, τις επιγαμίες, την εκπαίδευση του στρατού και αυτόν καθ΄

---

⁹⁴. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 219 - 20.

⁹⁵. Διοδ. XVI 2, 4.

⁹⁶. Διοδ. XVI 3, 4.

αυτό τον πόλεμο, κατάφερε σταδιακά να ενοποιήσει τη Μακεδονία και να εξαλείψει σε μεγάλο βαθμό τα όποια διασπαστικά στοιχεία του παρελθόντος⁹⁷. Ο κυριότερος, όμως, παράγοντας που συνέβαλε στην ενότητα του νέου διευρυμένου μακεδονικού κράτους ήταν οι συνεχείς στρατιωτικές επιτυχίες του νεαρού βασιλιά. Στις αρχές καλοκαιριού του 357 π.Χ., κατέλαβε αιφνιδιαστικά την ιδιαίτερης στρατηγικής σημασίας πόλη της Αμφίπολης, ενώ λίγο αργότερα εκπόρθησε και την Πύδνα, σπουδαίο εμπορικό λιμένα και βάση του αθηναϊκού στόλου στο βόρειο Αιγαίο. Η Αθήνα, συνειδητοποιώντας καθυστερημένα τη σοβαρή απειλή των συμφερόντων της στην περιοχή, κήρυξε τον πόλεμο κατά του Φιλίππου, δίχως να καταφέρει να τον πλήξει ουσιαστικά, λόγω της αποστασίας των συμμάχων της (357 – 355 π.Χ.)⁹⁸ και της επιτυχίας του Φιλίππου να συνάψει πρώτος συμμαχία με το ανασυσταθέν Χαλκιδικό Κοινό. Στη συνέχεια, επέτυχε την πρόσκτηση της πόλης των Κρηνίδων, την οποία μετονόμασε σε Φιλίππους, και της γειτονικής περιοχής του όρους Παγγαίου, πλούσιας σε χρυσό, που έδωσε τεράστια ώθηση στη μακεδονική οικονομία (356 π.Χ.)⁹⁹. Την ίδια περίοδο σχηματίστηκε συνασπισμός τριών βασιλέων εναντίον της Μακεδονίας, του Γράβου των Ιλλυριών, του Λυπείου των Παιόνων και του Κετρίπορι των Οδρυσών Θρακών. Μολονότι ο συνασπισμός ενισχύθηκε και από τη συμμετοχή της Αθήνας, αντιμετωπίστηκε αποτελεσματικά από το Φίλιππο και το στρατηγό του Παρμενίωνα, οι οποίοι κατόρθωσαν να νικήσουν τις δυνάμεις των αντιπάλων τους προτού αυτές οργανωθούν. Ως το 356 π.Χ. ο Φίλιππος είχε κατορθώσει να διπλασιάσει σχεδόν σε έκταση την επικράτεια του βασιλείου του, να ενισχύσει σημαντικά την οικονομία, να εξαλείψει τις όποιες εστίες κινδύνου στα ανατολικά, βόρεια και δυτικά σύνορά του και να καταλάβει όλες τις πιθανές βάσεις του αθηναϊκού στόλου (εκτός από τη Μεθώνη, την οποία κατέστρεψε στα τέλη 355 ή τις αρχές του 354 π.Χ.). Είχε συνειδητοποιήσει, όμως, πως ήταν σε θέση να εξαπλώσει περαιτέρω την κυριαρχία ή την επιρροή του, προς τα ανατολικά (Θράκη), και τα νότια (Θεσσαλία)¹⁰⁰. Από το 355 π.Χ. ο Φίλιππος, έχοντας εξασφαλίσει σε ικανοποιητικό βαθμό την ακεραιότητα του κράτους του, αρχίζει να επεμβαίνει ολοένα και περισσότερο στις πολιτικές υποθέσεις της νότιας Ελλάδας, λαβαίνοντας

---

⁹⁷. Για την ενοποίηση της Μακεδονίας, βλ. το άρθρο του Ellis *Η Ενοποίηση της Μακεδονίας*, στο *Φίλιππος ο Μακεδών*, ό. π., σσ. 36 – 46. Για τα γεγονότα των πρώτων ετών βασιλείας του Φιλίππου, βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 237 – 54, Ellis, *CAH*² IV, 730 – 4, Σακελλαρίου, *IEE*, Γ₁, 450 – 2.

⁹⁸. Ellis, *CAH*², τόμ. IV, 736 – 9.

⁹⁹. Hammond, ό. π., σσ. 54 – 62, Σακελλαρίου, *IEE*, ό. π., σσ. 453 – 4.

¹⁰⁰. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 280 – 4.

αφορμή από τον Γ' Ιερό πόλεμο, που έμελλε να αποτελέσει το εφαλτήριο του Φιλίππου για την υποταγή του νότιου ελλαδικού χώρου.

Το φθινόπωρο του 354 π.Χ. βρήκε το Φίλιππο να εκστρατεύει στη Θράκη. Μετά από συνεχείς συγκρούσεις, κατόρθωσε να καταστήσει υποτελή το Θράκα βασιλιά Αμάδοκο. Το θέρος του επομένου έτους εισέρχεται στη Θεσσαλία, απαντώντας σε έκκληση των Αλευάδων της Λάρισας, που αδυνατούν να αντισταθούν αποτελεσματικά στον επεκτατισμό των τυράννων των Φερών, Λυκόφρονα και Πειθολάου. Ο Φίλιππος κατορθώνει να απωθήσει όχι μόνο τις δυνάμεις των τυράννων, αλλά και των συμμάχων τους στον Ιερό πόλεμο Φωκέων, που είχαν σταλεί από τον αρχηγό των φωκικών δυνάμεων, για να τους ενισχύσουν. Ο Ονόμαρχος αποφάσισε να αντιμετωπίσει ο ίδιος το Φίλιππο στη Θεσσαλία και εκστράτευσε στα βόρεια με το σύνολο σχεδόν των δυνάμεών του, κατορθώνοντας να τον νικήσει διαδοχικά δύο φορές και να τον αναγκάσει να αποσυρθεί από τη Θεσσαλία. Ο Φίλιππος, όμως, έχοντας συνειδητοποιήσει τις θαυμάσιες ευκαιρίες που του προσφέρονταν να επιβληθεί στη Θεσσαλία και συνακόλουθα στη νότια Ελλάδα, επέστρεψε με μεγάλες δυνάμεις τον επόμενο χρόνο και διέλυσε τις φωκικές δυνάμεις στο Κρόκιο Πεδίο. Με την εκλογή του ως άρχοντα (ταγού) του θεσσαλικού κοινού απέκτησε τον έλεγχο όλης της Θεσσαλίας, και τη δυνατότητα να τερματίσει αυτός το δεκαετή Ιερό πόλεμο, που είχε εξουθενώσει το σύνολο των πόλεων-κρατών της κεντρικής Ελλάδας, εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό δικαιώματα και συμμετοχή στην ιδιαίτερης πολιτικής σημασίας Αμφικτυονία των Δελφών. Προτού, όμως, το κάνει αυτό, προτίμησε να αφήσει τις εμπόλεμες παρατάξεις να φθαρούν κι άλλο, όσο ο ίδιος θα διευθετούσε σύμφωνα με τα συμφέροντά του την κατάσταση στα ανατολικά και δυτικά του βασιλείου του¹⁰¹.

Το 351/0 π.Χ., μετά από μια επιτυχημένη εκστρατεία στη Θράκη, εισέβαλε στη Χαλκιδική. Αυτή η πρώτη εισβολή ήταν προειδοποίηση και προοίμιο των όσων συνέβησαν τα δύο επόμενα χρόνια, στη διάρκεια των οποίων ο Φίλιππος κατέλαβε τη μία μετά την άλλη τις πόλεις του Κοινού και τελικά κατέστρεψε ολοσχερώς την πρωτεύουσά του, Όλυνθο, προσαρτώντας στη συνέχεια τη Χαλκιδική στην επικράτειά του (φθινόπωρο του 348 π.Χ.). Δεν υπήρχε πλέον δύναμη ικανή να τον απειλήσει στη βόρεια Ελλάδα¹⁰². Επόμενοι στόχοι του υπήρξαν ο άμεσος τερματισμός του Ιερού πολέμου και η πλήρης υπαγωγή της νότιας Θράκης στον

¹⁰¹. Hammond, ό. π., σσ. 73 – 82, Σακελλαρίου, *IEE*, Γ₂, σσ. 43 – 50, Cawkwell ό. π., σσ. 58 – 68.

¹⁰². Hammond – Griffiths, ό. π., σσ. 335 – 66, Ellis, *CAH*², IV, σσ. 747 – 51.

έλεγχό του. Ο δεύτερος επετεύχθη στις αρχές του 346 π.Χ., όταν κατέστησε υποτελή το Θράκα βασιλιά Κερσοβλέπτη, ενώ ο πρώτος, λίγους μήνες αργότερα, τον Ιούλιο, οπότε εκστράτευσε στη νότια Ελλάδα, κατέλαβε τις Θερμοπύλες και ανάγκασε σε συνθηκολόγηση τους Φωκείς. Ως έκφραση εκτίμησης για την καταλυτική συμβολή του στο νικηφόρο για τους Δελφούς πόλεμο, ο Φίλιππος έγινε δεκτός ως μέλος της Αμφικτυονίας, καταλαμβάνοντας δύο ψήφους στο εκτελεστικό της όργανο, το συνέδριο των Αμφικτιόνων. Ελέγχοντας ταυτόχρονα τις ψήφους των Θεσσαλών και των περιοίκων τους στο συνέδριο της Αμφικτυονίας, είχε τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τον οργανισμό ως μοχλό πολιτικής πίεσης εναντίον των υπολοίπων μελών, κυρίως των Βοιωτών, των Αθηναίων και των Σπαρτιατών. Το ίδιο έτος σύναψε τη λεγόμενη Φιλοκράτειο ειρήνη με την Αθήνα, με όρους ιδιαίτερα ευνοϊκούς για τον ίδιο, καθώς κατοχύρωσε και τυπικά όσα εδάφη είχε αποσπάσει από τους Αθηναίους ή τους συμμάχους τους στη Μακεδονία και τη Θράκη¹⁰³. Η Μακεδονία είχε καταστεί κυρίαρχη δύναμη στον ελλαδικό χώρο, και ήταν απολύτως φυσικό για το Φίλιππο να σχεδιάζει να επιβληθεί στις πόλεις της νοτίου Ελλάδας και γενικότερα στην ανατολική Μεσόγειο. Είναι βέβαιο πως, ήδη από αυτή την περίοδο, ο Φίλιππος στοχαζόταν τη δυνατότητα επίθεσης κατά της εξασθενημένης περσικής αυτοκρατορίας. Για την εκπλήρωση αυτού του στόχου ήταν απαραίτητη μια φιλική προσκείμενη στο Φίλιππο πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα, απόλυτη εξασφάλιση των βόρειων, δυτικών και νότιων συνόρων της Μακεδονίας, και η συνδρομή του μόνο αξιόμαχου μεγάλου στόλου της Ελλάδας εκείνη την περίοδο: του αθηναϊκού. Ίσως αυτή η ανάγκη του Φιλίππου να εξασφαλίσει τη σταθερή συνεργασία του αθηναϊκού στόλου να εξηγεί τη μετριοπαθή πολιτική του απέναντι στις συνεχείς προκλήσεις της Αθήνας τα επόμενα χρόνια.

Το 345 π.Χ. ο Φίλιππος εκστρατεύει προληπτικά εναντίον των Ιλλυριών¹⁰⁴, και τον επόμενο χρόνο καταστέλλει εχθρικά κινήματα εναντίον του στη Θεσσαλία, ενώ ενισχύει φιλομακεδονικές παρατάξεις σε πόλεις της κυρίως Ελλάδας. Το 342 π.Χ. ανατρέπει τον Αρύββα, βασιλιά των Μολοσσών και θείο της Ολυμπιάδας, ενθρονίζοντας στη θέση του τον αδελφό της συζύγου του, και πιστό του φίλο, Αλέξανδρο. Από το 341 π.Χ. εντείνεται η εχθρότητα της Αθήνας εναντίον των Μακεδόνων, ενώ το 340 π.Χ. ο Φίλιππος εκστρατεύει άλλη μία φορά εναντίον της Θράκης, αυτή τη φορά με σαφή στόχο την πλήρη υπαγωγή του νότιου τμήματός της

¹⁰³. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 367 – 84, Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₂, σσ. 60 – 6.

¹⁰⁴. Ο. π. σ. 68.

στην επικράτειά του. Οι επιχειρήσεις αυτές ανησύχησαν ιδιαίτερα τους Αθηναίους, οι οποίοι τελικά του κήρυξαν τον πόλεμο (φθινόπωρο του 340 π.Χ.). Ο Φίλιππος υπέταξε τις θρακικές φυλές και επιχείρησε ανεπιτυχώς να καταλάβει εξ εφόδου τις εχθρικές προς τον ίδιο πόλεις της Περίνθου και του Βυζαντίου¹⁰⁵. Εν τω μεταξύ στην κεντρική Ελλάδα, για ασήμαντη αφορμή, ξεκινά νέος Ιερός πόλεμος, αυτή τη φορά κατά της Άμφισσας. Ο Φίλιππος επιστρέφει στη Μακεδονία στα τέλη του καλοκαιριού του 339 π.Χ. και το φθινόπωρο διορίζεται από την Αμφικτυονία ηγεμών του πολέμου εναντίον της Άμφισσας. Οι Αθηναίοι συμμαχούν μεταξύ άλλων και με τους Θηβαίους εναντίον του Φιλίππου, ο οποίος, το φθινόπωρο του 339 π.Χ., εκστράτευσε στη νότια Ελλάδα και κατέλαβε την Ελάτεια. Οι επιχειρήσεις των επόμενων μηνών κατέληξαν στην περίφημη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.), όπου ο ενωμένος στρατός Αθηναίων, Θηβαίων, Κορινθίων, Μεγαρέων και άλλων νότιων Ελλήνων συγκρούστηκε με το στρατό του Φιλίππου. Η νίκη του Φιλίππου ήταν πλήρης: χίλιοι νεκροί και δύο χιλιάδες αιχμάλωτοι ο βαρύς απολογισμός για τους αντιπάλους του. Οι όροι της ειρήνης που ακολούθησε υπήρξαν ιδιαίτερα σκληροί για τους Θηβαίους, οι οποίοι αναγκάστηκαν να δεχθούν φρουρά στην Καδμεία, να διαλύσουν το Βοιωτικό κοινό και να καταλύσουν το δημοκρατικό πολίτευμα, ενώ οι Αθηναίοι υποχρεώθηκαν να διαλύσουν τα υπολείμματα της Β΄ Αθηναϊκής συμμαχίας. Παράλληλα, εγκαταστάθηκαν φρουρές σε θέσεις κλειδιά του ελλαδικού κορμού, όπως η Χαλκίδα, η Κόρινθος και η Αμβρακία. Ο Φίλιππος, στο απόγειο της δύναμης και της δόξας του και με το σύνολο των ελληνικών πόλεων να βρίσκεται στο πλευρό του, δεν έχασε την ευκαιρία να περιορίσει τη μόνη ελληνική πόλη που μπορούσε ίσως να προκαλέσει αστάθεια και αναταραχή στην ελληνική πολιτική σκηνή, τη Σπάρτη. Το φθινόπωρο του ίδιου χρόνου προέλασε στην Πελοπόννησο, επιδικάζοντας με τη δύναμη των όπλων τμήματα της σπαρτιατικής επικράτειας στις γειτονικές της πόλεις. Η Σπάρτη περιορίστηκε στα εδάφη που κατείχε τον όγδοο αιώνα, ενώ οι αντίπαλοί της ενισχύθηκαν τόσο, ώστε να είναι σε θέση να την κρατήσουν περιορισμένη. Ο Φίλιππος, όμως δεν έμεινε ικανοποιημένος: προώθησε τη δημιουργία ενός νέου, κατά το δυνατόν διευρυμένου συμμαχικού οργανισμού, ο οποίος ουσιαστικά ελεγχόταν από τον ίδιο. Μέσω αυτού, όχι μόνο θα εξασφάλιζε τη διατήρηση των επιβεβλημένων από το Φίλιππο πολιτικών διευθετήσεων στις ελληνικές πόλεις μετά τη μάχη της Χαιρώνειας, αλλά και θα συσπείρωνε τις ελληνικές δυνάμεις σε μια εκστρατεία

---

¹⁰⁵. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 600 – 28, Cawkwell, ό. π., σσ. 138 – 49.

εναντίον των Περσών. Οι Έλληνες (το επίσημο όνομα του συνασπισμού), ήρθαν σε ύπαρξη στις αρχές του 337 π.Χ. Οι πυρετώδεις προετοιμασίες για την εκστρατεία έτειναν να ολοκληρωθούν και την άνοιξη του 336 π.Χ. ένα μέρος του εκστρατευτικού σώματος με επικεφαλής τους Παρμενίωνα και Άτταλο διαπεραιώθηκε στην Ασία, με στόχο το σχηματισμό ενός ισχυρού προγεφυρώματος, πριν από την άφιξη του κύριου όγκου των στρατευμάτων υπό το Φίλιππο. Ο θάνατος, όμως τον πρόλαβε: το καλοκαίρι, κατά τη διάρκεια των γάμων της κόρης του με τον Αλέξανδρο των Μολοσσών, δολοφονήθηκε από τον Πausανία, έναν από τους σωματοφύλακες του¹⁰⁶, χωρίς να γίνει ποτέ γνωστό αν υπήρχαν πολιτικές σκοπιμότητες πίσω από τη δολοφονία ή αν υποκινήθηκε αποκλειστικά από προσωπικά κίνητρα.

Αυτή υπήρξε σε γενικές γραμμές η πολύπτυχη πολιτική και στρατιωτική σταδιοδρομία του ενδοξότερου Αργεάδη που γνώρισε ως τότε η Μακεδονία. Η λεπτομερής εξέταση των γάμων του Φιλίππου, που ακολουθεί, θα καταστήσει δυνατή τη σαφέστερη κατανόηση της συμβολής των γαμήλιων αυτών ενώσεων στην επίτευξη ή και τον καθορισμό των πολιτικών του στόχων.

III. Γάμοι - ανάλυση και ιστορική ερμηνεία

Στο πρώτο κεφάλαιο αναφερθήκαμε στην έλλειψη πηγών όχι μόνο για τις περιστάσεις που οδήγησαν στον κάθε γάμο του Φιλίππου, αλλά και γι' αυτά καθ' αυτά τα ονόματα των συζύγων του, αλλά και τη σειρά με την οποία διευθετήθηκαν οι γάμοι. Η σειρά με την οποία θα εκτεθούν στη συνέχεια είναι αντίστοιχη της χρονολόγησης του εκάστοτε γάμου που προτείνω βάση της έρευνάς μου. Κατά τη γνώμη μου, ο Φίλιππος νυμφεύθηκε επτά φορές: την Αυδάτα το 358 π.Χ., τη Φίλα το 357 π.Χ., την Ολυμπιάδα το 356 π.Χ., τη Φίλινα περίπου το 353 π.Χ., τη Νικασίπολη το 352 π.Χ., τη Μήδα στο τέλος του 342 ή τις αρχές του 341 π.Χ. και την Κλεοπάτρα το 337 π.Χ. Ακολουθεί, λοιπόν, λεπτομερής ανάλυση του πολιτικού, οικονομικού και στρατιωτικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται ο κάθε γάμος καθώς και του συσχετισμού τους με τις πολιτικές επιδιώξεις του Μακεδόνα βασιλιά.

---

¹⁰⁶. Για το συνέδριο της Κορίνθου και το συμμαχικό συνασπισμό, βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 648 – 86.

Αυδάτα

Όπως καταδείχτηκε από τη σύντομη αναδρομή της ιστορίας των Μακεδόνων βασιλέων που εκτέθηκε στην εισαγωγική ενότητα του κεφαλαίου, οι Ιλλυριοί αποτελούσαν μία μόνιμη απειλή για το Μακεδονικό βασίλειο, καθώς κατά καιρούς εξαπέλυαν επιθέσεις από τα βορειοδυτικά, με σκοπό, αρχικά τη λεηλασία και την αρπαγή¹⁰⁷ και, αργότερα, ακόμη και την κατάληψη εδαφών. Η πρώτη καταγεγραμμένη σύγκρουση ιλλυρικών φύλων με τους Μακεδόνες ανάγεται στα 423 π.Χ.¹⁰⁸, ενώ από τις αρχές του τέταρτου προχριστιανικού αιώνα διενεργούνταν ολοένα και περισσότερες επιδρομές, μικρότερης ή μεγαλύτερης κλίμακας, που, σε τρεις περιπτώσεις, που λίγο έλειψαν να προκαλέσουν την κατάρρευση του μακεδονικού κράτους: ο Αμύντας Γ΄ εκδιώχθηκε δύο φορές από το θρόνο του εξαιτίας ιλλυρικών επιθέσεων, το 393/2 π.Χ. και το 383 π.Χ.¹⁰⁹, ενώ ο δευτερότοκος γιος του Περδίκκας Γ΄ σκοτώθηκε μαζί με τέσσερις χιλιάδες Μακεδόνες μαχόμενος εναντίον των Ιλλυριών και του πανίσχυρου βασιλέα τους Βάρδυλι, ο οποίος πιθανότατα ήταν υπεύθυνος και για τις επιθέσεις εναντίον του Αμύντα. Ο Βάρδυλις δεν ήταν γόνος κάποιας αριστοκρατικής οικογένειας¹¹⁰, αλλά ένας ικανός πολέμαρχος που κατάφερε με τις στρατιωτικές του επιτυχίες να χριστεί βασιλιάς των Δαρδάνων¹¹¹. Οι περισσότεροι μελετητές τον αναγνωρίζουν ως ηγεμόνα του πανίσχυρου ιλλυρικού φύλου των Δαρδάνων, των οποίων η αρχική κοιτίδα εντοπιζόταν νοτιοανατολικά του Άνω Λευκού Δρίνου ποταμού. Από εκεί εξαπλώθηκαν προς το νότο καθιστώντας υποτελή τα υπόλοιπα ιλλυρικά φύλα και

¹⁰⁷. Ο Φροντίνος αναφέρεται στη λεηλασία και την αρπαγή ως την ειδικότητα των Ιλλυριών πολεμιστών. *Strategemata*, II 5, 19.

¹⁰⁸. Θουκ. IV 124 - 128.

¹⁰⁹. Διοδ. XIV 92, 3. XV 20, Ισοκ., *Ἀρχίδαμος*, 46.

¹¹⁰ Ο Λιβάνιος που έδρασε κατά τον τέταρτο αιώνα μ.Χ., τον περιγράφει ως καρβουνιάρη (*άνθρακεία*), αλλά αυτό δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί. Γεγονός είναι πάντως πως η μαρτυρία του συνηγορεί υπέρ της άποψης που θέλει το Βάρδυλι να έχει ταπεινή καταγωγή. *Κατὰ Σενήρου*, LVII 52.

¹¹¹ Ότι ο Βάρδυλις κατέκτησε και δεν κληρονόμησε το βασιλικό αξίωμα μας το μαρτυρά ο Θεόπομπος, *FGrHist* 115. 29 και ο Πολύβιος, XXXVIII 6, 4. Σχετικά με την πολιτική οργάνωση των ιλλυρικών φύλων βλ. Wilkes, J., *The Illyrians*, 1992, [μτφρ. Ε. Πέππα, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1999], σσ. 173 - 4.

καταλαμβάνοντας την περιοχή της Δασσαρήτιδος, νότια της Αχρίδας, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος της Άνω Μακεδονίας¹¹².

Μετά την τελευταία αυτή ήττα και το θάνατο του Περδίκκα¹¹³, οι Μακεδόνες περιήλθαν σε κατάσταση πανικού, καθώς ο στρατός είχε συντριβεί και η επικράτειά τους απειλούνταν από τρία διαφορετικά σημεία: στα βόρεια, οι Παίονες του Άγιδος ήδη λεηλατούσαν τη χώρα, οι Ιλλυριοί προετοιμάζαν νέα μεγάλη εισβολή από τα βορειοδυτικά, ενώ από τα ανατολικά, οι Οδρύσες του Βηρισάδη ήταν έτοιμοι να εισβάλουν στη χώρα για να ενθρονίσουν έναν ανταπαιτητή του θρόνου ονόματι Πανσανία¹¹⁴. Ο Φίλιππος έπρεπε να δράσει άμεσα και αποφασιστικά. Αφού αντιμετώπισε με επιτυχία τους Οδρύσες και τους Παίονες, κατάφερε να εξουδετερώσει ένα δεύτερο ανταπαιτητή ονόματι Αργαίο, ο οποίος αποβιβάστηκε με μισθοφόρους και αθηναϊκά στρατεύματα στην περιοχή της Μεθώνης¹¹⁵. Ήταν, ωστόσο, απλά μια ευτυχής συγκυρία που οι Ιλλυριοί δεν επιτέθηκαν στη Μακεδονία το 359 π.Χ., καθώς ο Φίλιππος δεν ήταν σε θέση να τους αντιμετωπίσει αποτελεσματικά εκείνο το έτος. Δε γνωρίζουμε για ποιον ακριβώς λόγο δε διενεργήθηκε η επίθεση¹¹⁶, αλλά ο Φίλιππος δεν έχασε την ευκαιρία που του δόθηκε: ανασυγκρότησε το στρατό του και την επόμενη χρονιά κατέβαλε σε μάχη εκ παρατάξεως τους Παίονες, καθιστώντας τους υποτελείς¹¹⁷. Στη συνέχεια εισέβαλε ο ίδιος στην Άνω Μακεδονία, την οποία είχε καταλάβει ο Βάρδυλις, με δέκα χιλιάδες πεζούς και εξακόσιους ιππείς.

Ο Βάρδυλις πρότεινε στο Φίλιππο τη σύναψη ειρήνης με τον όρο να διατηρήσει ο καθένας τα εδάφη που είχε στην κατοχή του, αλλά ο Φίλιππος αρνήθηκε να αποχωρήσει αν δεν αποσύρονταν οι Ιλλυριοί από όλες τις μακεδονικές πόλεις. Ο

---

¹¹². Διοδ. XVI 2, 4 - 5. Wilkes, ό. π., σ. 165.

¹¹³. Ο Ιουστίνος (VII 5, 9, 10) αναφέρεται στο Φίλιππο ως επίτροπο – αντιβασιλέα του ανήλικου γιου του Περδίκκα. Αμύντα Δ', ενώ ο Διόδωρος (XVI 1, 3) αφήνει να εννοηθεί πως ο Φίλιππος αναγορεύτηκε βασιλιάς αμέσως το 359 π.Χ. Όποια και αν είναι η αλήθεια, ο Φίλιππος δρούσε αναμφισβήτητα ως βασιλιάς ήδη από το 359 π.Χ. βλ. σχετικά, Hammond – Griffith, ό. π., σσ., 237 – 50, Hammond, ό. π., σσ. 47, 48, 55.

¹¹⁴. Διοδ. XVI 2, 6.

¹¹⁵. Διοδ. XVI 3, 5.

¹¹⁶. Ο Ellis (CAH², IV, 731) υποθέτει πως ο Φίλιππος σύναψε κάποιο είδος συνθήκης ή ειρήνης με τους Ιλλυριούς, αλλά η υπόθεση αυτή δε στηρίζεται σε καμιά μαρτυρία, κάτι που το αναγνωρίζει και ο ίδιος ο Ellis. Για το λόγο αυτό είναι, κατά τη γνώμη μου, προτιμότερη η ερμηνεία που παρουσιάζεται στη συνέχεια, την ύπαρξη, δηλαδή, σοβαρών προβλημάτων εντός της επικράτειας του Βαρδύλιος ή στα σύνορά του με άλλα ιλλυρικά φύλα. Ο Διόδωρος (XVI 2, 6), μολονότι μας πληροφορεί πως οι Ιλλυριοί ετοιμάζονταν να επιτεθούν στη Μακεδονία το 359 π.Χ., δεν μας λέει για ποιο λόγο δε διενεργήθηκε τελικά η επίθεση, πιθανότατα επειδή δεν το ήξερε, κάτι λογικό, αν η αιτία αφορούσε στα εσωτερικά του ιλλυρικού βασιλείου. Μια συνθήκη με τον κυριότερο εχθρό της Μακεδονίας το 359 π.Χ. είναι μάλλον απίθανο να του ήταν άγνωστη, ή να την γνώριζε και να μην την ανέφερε.

¹¹⁷. Διοδ. XVI 4, 2.

Βάρδυλις απέρριψε τις μακεδονικές αξιώσεις και βάδισε εναντίον του με δέκα χιλιάδες πεζούς και πεντακόσιους ιπείς¹¹⁸. Είναι απορίας άξιο για ποιο λόγο ο Βάρδυλις δεν κατόρθωσε να συγκεντρώσει περισσότερα στρατεύματα, ειδικά σε μία περίπτωση κατά την οποία η επικράτειά του δέχτηκε την επίθεση, γεγονός που δεν είχε ξανασυμβεί, απ' όσο γνωρίζουμε, από τις αρχές του τέταρτου αιώνα. Η πιθανολογούμενη αλαζονεία του Βαρδύλιος λόγω των προηγούμενων νικών του επί των Μακεδόνων δεν αποτελεί ικανοποιητική εξήγηση, καθώς δεν ερμηνεύει τις προτάσεις για ειρήνη που πρώτος ο Βάρδυλις μετέφερε στο Φίλιππο. Είναι πολύ πιθανόν ο Βάρδυλις να αντιμετώπιζε εσωτερικά προβλήματα, ή ακόμα και έναν άλλο πόλεμο σε κάποιο άλλο σημείο της τεράστιας επικράτειάς του¹¹⁹, και να προσπάθησε να κερδίσει χρόνο συνάπτοντας ειρήνη με το Φίλιππο. Η άρνηση των Μακεδόνων, ωστόσο, κατέστησε τη σύγκρουση αναπόφευκτη.

Τα δύο στρατεύματα συγκρούστηκαν πιθανότατα στην πεδιάδα του Λύγκου¹²⁰, όπου οι Μακεδόνες επικράτησαν αφήνοντας στο πεδίο της μάχης, σύμφωνα με το Διόδωρο, πάνω από επτά χιλιάδες νεκρούς Ιλλυριούς¹²¹. Το πλήγμα ήταν συντριπτικό και οι Ιλλυριοί εκκένωσαν αμέσως την Άνω Μακεδονία, την οποία και κατέλαβε ο Φίλιππος, ο οποίος επέβαλε την κυριαρχία του σε όλες τις περιοχές ως τη Λυχνίτιδα λίμνη (σημερινή Αχρίδα), διπλασιάζοντας σχεδόν σε έκταση και φυσικό πλούτο το μακεδονικό βασίλειο¹²². Οι περιοχές των Λυγκηστών, των Ορεστών¹²³ και των Τυμφαίων υποτάχθηκαν στο Φίλιππο για πρώτη φορά από την εποχή του Αλεξάνδρου Α', και οι μοναρχίες τους καταλύθηκαν. Παράλληλα, ο Φίλιππος ήταν πλέον σε θέση να ελέγχει τα περάσματα που οδηγούσαν από την Ιλλυρία στις περιοχές της Άνω Μακεδονίας και της βόρειας Ηπείρου¹²⁴ και, συνεπώς, να εμποδίζει τις συχνές επιδρομές των γειτόνων του από τα βορειοδυτικά. Με την εδαφική αυτή

---

¹¹⁸ Διοδ. XVI 4, 3 – 7.

¹¹⁹ Ο Ellis προβάλλει ως δικαιολογία για τη διστακτικότητα του Βαρδύλιος τη μεγάλη του ηλικία (ήταν ήδη ενενήντα χρονών σύμφωνα με το Λουκιανό, *Μακρόβιοι*, 10), αλλά δεν εξηγεί ικανοποιητικά την ηττοπαθή στάση του Βαρδύλιος. Άλλωστε ο Βάρδυλις είχε ενήλικο γιο που τον διαδέχθηκε μετά το θάνατό του, τον Κλείτο, (Αρρ. *Άλεξ. Ανάβ.*, 1, 5, 1) ο οποίος θα μπορούσε να αναλάβει την εκστρατεία. Ellis, *CAH*², IV, σ. 733. Ίσως εσωτερικά προβλήματα να ήταν αυτά που τον εμπόδισαν να επιτεθεί τελικά στη Μακεδονία το 359 π.Χ., όπως σχεδίαζε σύμφωνα με το Διόδωρο.

¹²⁰ Hammond, ό. π., σ. 51. Πρβλ., Ellis, *CAH*², IV, σσ. 732 – 34. Ο Ellis τοποθετεί τη μάχη στην κοιλάδα του Εριγώνα, κοντά στην Ηράκλεια Λυγκηστική, ενώ ο Σακελλαρίου (*JEE*, Γ₁, σ. 450), στην πεδιάδα της Πελαγονίας, κοντά στο σημερινό Μοναστήρι, βόρεια του Λύγκου.

¹²¹ Για τη μάχη, βλ. Διοδ. XVI 4, Frontinus, *Strategemata*, II 3, 2.

¹²² Διοδ. XVI 8, 1.

¹²³ Για την περίπτωση των Ορεστών βλ. παρακάτω αναλυτικότερα.

¹²⁴ Τρεις ήταν οι κύριες οδικές αρτηρίες: Μία από τη διάβαση των Λύκων νότια της μικρής Πρέσπας, μια άλλη που περνούσε από τη Λυχνιδό (σημερινό Τρεμπένιστε), βορειοανατολικά της λίμνης Αχρίδας και μία τρίτη, νότια της Αχρίδας, που οδηγούσε στην Ορεστίδα. Hammond, ό. π., σ. 52.

επέκταση η Μακεδονία είχε υπερβεί τον παραδοσιακό ορεινό αμυντικό δακτύλιο που σχημάτιζαν ο Όλυμπος, το Βέρμιο, ο Όρβηλος και το Δύσωρον, και εξασφάλισε μία δεύτερη γραμμή άμυνας, ένα νέο ευρύτερο και προωθημένο προς τα βορειοδυτικά αμυντικό δακτύλιο, που σχηματιζόταν από τους ορεινούς όγκους της σημερινής κεντρικής Αλβανίας και των νότιων Σκοπίων¹²⁵. Η ειρήνη που σύναψε ο Φίλιππος με το Βάρδυλι μετά τη μάχη επισφράγισε την κατοχή των περιοχών αυτών για τη Μακεδονία, που είχαν τεράστια σημασία για την επιβίωση, αλλά και την ανάπτυξη του μακεδονικού κράτους. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας ειρήνευσης, νυμφεύτηκε πιθανότατα την πρώτη του σύζυγο, μια κόρη του Βαρδύλιος, την Αυδάτα¹²⁶.

Ο γάμος αυτός είναι ο μοναδικός που γνωρίζουμε μεταξύ ενός Μακεδόνα βασιλιά και μιας Ιλλυρίδας, γεγονός που ερμηνεύεται εύκολα από την παραδοσιακή έχθρα που χώριζε τα δύο έθνη¹²⁷. Συνεπώς, ο γάμος αυτός καθ' αυτός έχει τη σημασία του. Είναι άξιο απορίας γιατί οι Φίλιππος και Βάρδυλις δεν αρκέστηκαν στην σύναψη ειρήνης αλλά θέλησαν να επιστεγάσουν τις σπονδές μέσω επιγαμίας¹²⁸.

Όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει, οι συνθήκες ειρήνης, ακόμη και συμμαχίας, κατά τη διάρκεια του τέταρτου προχριστιανικού αιώνα διαλύονταν πολύ ευκολότερα απ' ό,τι στο παρελθόν. Αναμφισβήτητα, τόσο ο Φίλιππος όσο και ο Βάρδυλις ήθελαν η ειρήνη στην περιοχή τους να διαρκέσει, και ίσως ο γάμος, θεσμός που περιβαλλόταν με ιδιαίτερο κύρος και αποτελούσε ισόβια δέσμευση μεταξύ δύο ανθρώπων και, το κυριότερο, των οικογενειών τους, να ήταν ένα από τα μέτρα που έλαβαν οι δύο βασιλείς για να επισφραγίσουν και να επισημοποιήσουν κατά το δυνατόν περισσότερο την έναρξη μιας νέας σειράς ειρηνικών σχέσεων μεταξύ των δύο εθνών. Ας μην ξεχνάμε πως ο Βάρδυλις ήταν ήδη ενενήντα χρονών το 358 π.Χ. και ο θάνατος του πλησίαζε. Θα ήταν συνετό, λοιπόν, από την πλευρά του Φιλίππου,

---

¹²⁵. N. Hammond 1989, σσ. 140 – 1, και το άρθρο του H. J. Dell, *Ο Φίλιππος και οι βόρειοι γείτονες της Μακεδονίας, Φίλιππος ο Μακεδών*, ό. π., σσ. 90 – 9, ιδιαίτερα τη σελίδα 94, παρ 4.

¹²⁶. Ο Διόδωρος δεν αναφέρει το γάμο, για τον οποίο μαθαίνουμε από άλλες πηγές: Σάτυρ., *Tod-Moller* 3. 161 απ. 5, Αθην. XIII 5, 8, 9. Ο Σάτυρος, που προσπαθεί (αν και δεν τα καταφέρνει) να παρουσιάσει τους γάμους με χρονολογική σειρά, τοποθετεί πρώτη την Αυδάτα, και δεύτερη τη Φίλα από την Ελίμεια. Λανθασμένη η παρατήρηση των Hammond – Griffith ό. π., σ. 249. Καμία αρχαία πηγή δεν αναφέρει την Αυδάτα ως εγγονή του Βαρδύλιος, αλλά η υπόθεση αυτή στηρίζεται στις μαρτυρίες για την ηλικία του ιλλυριού βασιλιά.

¹²⁷. Για την παραδοσιακή έχθρα μεταξύ Ιλλυριών και Μακεδόνων βλ. Διοδ. XVI 7, 1. (*πατρικήν έχθραν*), και Ιουστίνος VII 2, 6.

¹²⁸. Δεν έχουμε κανένα λόγο να δεχθούμε τη θέση του Beloch πως η Αυδάτα δεν ήταν νόμιμη σύζυγος (*Gemahlin*) αλλά παλλακίδα (*Nebelfrau*) του Φιλίππου. Ο Αθήναιος αναφέρει σαφώς πως ο Φίλιππος νυμφεύθηκε την κόρη του Βαρδύλιος. Βλ. A. Tronson, ό. π., σ. 116.

να φροντίσει με κάποιο τρόπο να συνδεθεί με την οικογένεια του υπέρηγου βασιλιά, και όχι μόνο με τον ίδιο. Παράλληλα, με τη σύναψη του γάμου, οι Δαρδάνιοι αποποιούνταν με τον επισημότερο δυνατό τρόπο των περιοχών της Άνω Μακεδονίας, οι οποίες ποτέ ξανά στη διάρκεια της βασιλείας του Φιλίππου, αλλά και του διαδόχου του, δεν απειλήθηκαν από τη συγκεκριμένη φυλή. Φυσικά, η εξέλιξη αυτή δεν ήταν αποτέλεσμα της υπό εξέταση επιγαμίας, αλλά μέσω αυτής οι Ιλλυριοί αναγνώρισαν επίσημα την κυριαρχία του Φιλίππου στις περιοχές νότια και νοτιοανατολικά της λίμνης Λυχνίδος. Επιπλέον, ο Φίλιππος λειτούργησε σε αυτή την περίπτωση ως ο απόλυτος εκπρόσωπος του μακεδονικού κράτους, μια εποχή που οι επιζήσαντες ανταπαιτητές του θρόνου ακόμη ήλπιζαν στην ανάρρησή τους στο θρόνο¹²⁹. Ο Βάρδυλις, με το γάμο πλέον και όχι με την ειρήνη, αναγνώρισε το Φίλιππο, και μόνο αυτόν, ως βασιλιά των Μακεδόνων. Η επιγαμία που συνάφθηκε μεταξύ των δύο οίκων θα μπορούσε επίσης να αποτελέσει ένα είδος συμμαχίας, όχι μεταξύ των δύο εθνών, όσο μεταξύ των ίδιων των οικογενειών. Με απλά λόγια, ο γάμος του Φιλίππου αποτελούσε ταυτόχρονα και ένα είδος προσωπικής συμμαχίας με την οικογένεια του Βαρδύλιος, που ίσως του εξασφάλιζε προσωπική βοήθεια ή καταφύγιο σε πιθανά προβλήματα διαδοχής στο μέλλον¹³⁰.

Η εν λόγω επιγαμία, ωστόσο, μπορεί κάλλιστα να εξυπηρετήσει και άλλους, περισσότερο πρακτικούς σκοπούς. Ίσως ο γάμος να ήταν ένας εύσχημος τρόπος να πάρει ο Φίλιππος μαζί του στη Μακεδονία επιφανείς ομήρους από τον ηγεμονικό οίκο των Δαρδάνων, για να διασφαλιστεί η νομιμοφροσύνη του Βαρδύλιος. Η απαίτηση απόδοσης ομήρων από την πλευρά των ηττημένων, κυρίως μελών επιφανών οικογενειών ή και του ίδιου του ηγεμονεύοντος οίκου μετά τη σύναψη ειρήνης ήταν συνήθης τακτική για τους νικητές ενός πολέμου, που με τον τρόπο αυτό εξασφάλιζαν την καλή πίστη των αντιπάλων τους, και την εφαρμογή εκ μέρους τους των όρων της συνθήκης¹³¹. Ωστόσο, η τακτική αυτή εφαρμοζόταν σε περιπτώσεις αποφασιστικών νικών που οδηγούσαν στη μερική ή πλήρη υποταγή του αντιπάλου.

---

¹²⁹. Το 359/ 8 π.Χ. τουλάχιστον πέντε άτομα εποφθαλμιούσαν το θρόνο της Μακεδονίας: ο Πausανίας, ο Αργαίος (και οι δύο γιοι του Αρχελάου), καθώς επίσης τα ετεροθαλή αδέρφια του Φιλίππου (από το γάμο του πατέρα του με τη Γυγαία), ονόματι Αρχελάος, Αρριδαίος και Μενέλαος. Hammond, ό. π., σ. 48, παρ. 2.

¹³⁰. Φυσικά, το αυτό ίσχυε και για το Βάρδυλη. Είναι ενδιαφέρον πως ο Αλέξανδρος, πολλά χρόνια αργότερα, μετά από μία σοβαρή φραστική σύγκρουση με τον πατέρα του, έφυγε από τη Μακεδονία και κατέφυγε στην Ιλλυρία, όπου προφανώς αισθανόταν ασφαλής. Πλουτ. Άλέξ., ΙΧ 11.

¹³¹. Έχουμε ήδη αναφερθεί στην ομηρία του ίδιου του Φιλίππου και άλλων είκοσι εννέα επιφανών Μακεδόνων μετά την εισβολή του Πελοπίδα στη Μακεδονία. Αποστολή άλλων πενήντα ομήρων από τη Μακεδονία στη Θήβα έλαβε χώρα και λίγο αργότερα, σε διακανονισμό του Πελοπίδα και του Πτολεμαίου Αλωρίτη. Hammond ό. π., σσ. 29 – 30.

Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε πως το 358 π.Χ., ο Φίλιππος δεν υπέταξε τους Ιλλυριούς, ούτε τους κατέστησε υποτελείς. Καμία πηγή δεν αναφέρει πως πλήρωναν φόρο ήδη από το 358 π.Χ. Άλλωστε ο Φίλιππος δε θα μπορούσε εκείνη την περίοδο να εξασφαλίσει ή να επιβάλει την απόδοσή του. Αυτό που κατόρθωσε ο Φίλιππος εκείνο το έτος ήταν η εκδίωξή τους από την Άνω Μακεδονία. Τους απώθησε, τους στέρησε για χρόνια τη δυνατότητα να εισβάλουν στη Μακεδονία και τους επέφερε σοβαρότατες απώλειες, αλλά δεν τους υπέταξε. Συνεπώς, η συνθήκη ειρήνης συνάφθηκε τυπικά μεταξύ ίσων, και μια απαίτηση εκ μέρους του Φιλίππου για απόδοση ομήρων θα ήταν εξεζητημένη ή και ανεδαφική. Με το γάμο του, όμως, με τη βασιλόπαιδα Αυδάτα, ο Φίλιππος κατάφερε να πάρει μαζί του ένα ικανοποιητικό αριθμό ανθρώπων από το περιβάλλον της ιλλυρικής άρχουσας τάξης (καθώς είναι πολύ πιθανό η κόρη να διέθετε και μια, περιορισμένη έστω, συνοδεία) και, κυρίως, την ίδια την κόρη του Βαρδύλιος. Τα άτομα αυτά ελάχιστα διέφεραν από έναν επιφανή όμηρο και εξυπηρετούσαν πλήρως τον ίδιο ακριβώς σκοπό. Θα μπορούσε, βέβαια, να αναρωτηθεί κάποιος, αν έτσι έχουν τα πράγματα, για ποιο λόγο δέχτηκε ο Βάρδυλις την τέλεση του γάμου. Προφανώς, η δυνατότητα δημιουργίας συγγενικών δεσμών με τον οίκο των Τημενιδών δεν ήταν κάτι ευκαταφρόνητο για τον ίδιο, ενώ παράλληλα ο ιλλυριός ηγεμόνας είχε τη δυνατότητα να εγκαταστήσει δικούς του ανθρώπους εντός της μακεδονικής αυλής, οι οποίοι, στην καλύτερη περίπτωση, θα μπορούσαν να επηρεάσουν το Φίλιππο προς όφελος του. Να υπογραμμίσουμε ότι, από τα λιγοστά στοιχεία που διαθέτουμε, διαπιστώνεται ότι ο ρόλος της γυναίκας στην Ιλλυρία ήταν σαφώς σημαντικότερος από αυτόν των γυναικών στις ελληνικές πόλεις – κράτη¹³². Ορισμένοι ερευνητές είδαν το γάμο του Φιλίππου ως μια προσπάθεια να αποκτήσει όσο το δυνατόν γρηγορότερα απογόνους, έτσι ώστε να εξασφαλιστεί η διαδοχή. Μολονότι ο Φίλιππος απέκτησε ένα παιδί με την Αυδάτα (μια κόρη, την Κύννα¹³³) το πιθανότερο είναι να μην τον απασχολούσε τόσο η απόκτηση απογόνων εκείνη την περίοδο, όσο η εδραίωσή του στο θρόνο της Μακεδονίας και η εξάλειψη της ιλλυρικής απειλής.

Σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να υποθέσουμε πως ο γάμος του Φιλίππου με την Αυδάτα θα τον εμπόδιζε να επιτεθεί ξανά εναντίον των Δαρδάνων, αν θεωρούσε πως μια τέτοια ενέργεια εξυπηρετούσε τα συμφέροντά του. Ούτε ήταν ο γάμος του

---

¹³². Wilkes, ό. π., σσ. 309 – 10.

¹³³. Σάτυρ. *FHG* 3. 161 απ. 5. Η Κύννα περιγράφεται ως πολεμίστρια στον Πολύαιν. VIII 60, όπου και σκοτώνει ιδιοχείρως σε μάχη τη βασίλισσα των Ιλλυριών, ιστορία μάλλον απίθανη. Για το τέλος της, ό. π., και Διοδ. XIX 52, 5, Δίυλλ. *FHG* απ. 3, Δούρις απ. 24.

που θα του εξασφάλιζε την πλήρη νομιμοφροσύνη των Ιλλυριών. Ο ίδιος ο Φίλιππος δε βασίστηκε μόνο σε αυτόν, αλλά, όπως είδαμε έλαβε επιπλέον μέτρα για να εξασφαλίσει τα κεκτημένα της μάχης: κατέλαβε τις διαβάσεις που οδηγούσαν στη χώρα του και ξεκίνησε τη δημιουργία ενός ισχυρού αμυντικού δικτύου, που περιλάμβανε συμμαχίες και οχυρώσεις στρατηγικών σημείων¹³⁴. Όπως θα δούμε στη συνέχεια, οι ποικίλες προσπάθειες του Φιλίππου να εξαλείψει την ιλλυρική απειλή, καταδεικνύει τα δεινά αλλά και το φόβο που είχαν προκαλέσει στους Μακεδόνες και τα ηπειρωτικά φύλα οι συνεχείς επιθέσεις από τα βορειοδυτικά. Ο γάμος του ήταν απλά ένας ακόμη τρόπος να εξασφαλίσει τα πολλαπλά πλεονεκτήματα που κέρδισε στο πεδίο της μάχης, σημαντικός από πολλές απόψεις, αλλά όχι πρωτεύουσας σημασίας¹³⁵.

Φίλα

Ο Σάτυρος, στον κατάλογο των γυναικών του Φιλίππου που συντάξαε, αναφέρεται στη Φίλα από την Ελίμεια ως τη δεύτερη κατά σειρά σύζυγό του¹³⁶. Ορισμένοι ερευνητές αμφισβήτησαν τη μαρτυρία του, θεωρώντας πιθανότερο ο γάμος αυτός να ήταν ο πρώτος του Φιλίππου και να συνάφθηκε μεταξύ 359 και 358 π.Χ., ή ακόμη και κατά τη διάρκεια της βασιλείας του Περδίκκα, λίγο πριν το θάνατό του, σε μια προσπάθεια να αποκτήσει ο οίκος των Τημενιδών συμμάχους κατά των Ιλλυριών¹³⁷. Μολονότι η υπόθεση αυτή δεν είναι διόλου απίθανη, δεν έχουμε κάποιο ιδιαίτερο λόγο να αμφισβητήσουμε τη σειρά που μας παραδίδεται από το Σάτυρο, αν λάβουμε υπόψη δύο σημεία: πρώτον, ότι ο Σάτυρος είναι η μοναδική μας πηγή για το γάμο του Φιλίππου με τη Φίλα και, δεύτερον, ότι ένας γάμος του Φιλίππου με μια Ελιμιώτισσα πριγκίπισσα το 358 π.Χ., μετά τη νίκη επί των Ιλλυριών συνάδει πιο αρμονικά με τα ιστορικά συμφραζόμενα της περιόδου. Μια επιγαμία με το υπό κατάρρευση μακεδονικό κράτος πριν το 359 π.Χ. δε θα ήταν επιτυχημένη πολιτική εκ

¹³⁴. Πιθανότατα τώρα ξεκίνησε η οικοδόμηση της Ηράκλειας Λυγκηστικής σε ιδιαίτερα οχυρή θέση, η οποία δεν έχει ταυτιστεί ακόμη. Βλ. Hammond, *ό. π.*, σ. 52.

¹³⁵. Η θεωρία πως η Αυδάτα πέθανε πριν το 357 π.Χ. δε βασίζεται σε καμία μαρτυρία. Μολονότι είναι πιθανό να ήταν νεκρή προτού αρχίσουν οι δυναστικές κρίσεις των τελευταίων ετών της ζωής του Φιλίππου, δεν υπάρχει τρόπος να γνωρίζουμε αν και πότε συνέβη αυτό. Χ. Α. Νάλτσας, *Φίλιππος Β' ο Μακεδών, ο Ενωτής των Ελλήνων*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1970, σ. 195.

¹³⁶. Σάτυρ. *FHG* 3. 161 απ. 5, Αθην. XIII 5, 8, 9.

¹³⁷. Για μια σύνοψη των αμφισβητούμενων ερευνητών βλ. Α. Tronson, *ό. π.*, σ. 116. Με την άποψη αυτή συμφωνεί ο N. Hammond 1989, σ. 140.

μέρους των ηγεμόνων της Ελίμειας, καθώς δε θα της εξασφάλιζε κανένα ουσιαστικό πολιτικό όφελος. Η Φίλα δεν ήταν ένα τυχαίο μέλος του βασιλικού οίκου της Ελίμειας, αλλά η αδελφή των ηγεμόνων της, οι οποίοι, προφανώς, θα επιθυμούσαν να εκμεταλλευτούν πολιτικά στον πληρέστερο δυνατό βαθμό το γάμο της.

Η Ελίμια (ή Ελίμεια) ήταν μία από τις αυτόνομες περιοχές της Άνω Μακεδονίας, για τις οποίες ο Θουκυδίδης έγραψε πως ήταν σύμμαχες και υποταγμένες στον οίκο των Τημενιδών (*ἔθνη [...] ἃ ξύμμαχα μὲν ἐστί τούτοις καὶ ὑπήκοα [...]*), αλλά διέθεταν δικό τους βασιλιά (*βασιλείας δ' ἔχει καθ' αὐτά*)¹³⁸. Οι Τημενίδες είχαν μόνο τυπική επικυριαρχία επί των ηγεμονιών αυτών, η οποία έγινε ουσιαστική μόνο κατά τη βασιλεία του Αλεξάνδρου Α' και του Αρχελαίου¹³⁹, μετά το θάνατο του οποίου, η κάθε περιοχή σταδιακά επανέκτησε την ανεξαρτησία της. Η επιθυμία των ηγεμόνων της Άνω Μακεδονίας για αυτονομία προκαλούσε συχνές προστριβές με τους προκατόχους του Φιλίππου, που έπαιρναν τη μορφή ένοπλων συγκρούσεων και συχνά οδηγούσαν στη σύναψη συμμαχιών είτε μεταξύ τους, είτε με τους Μολοσσούς (η περίπτωση των Ορεστών που ενώθηκαν με το κράτος των Μολοσσών μεταξύ των ετών 370 – 365 π.Χ. είναι χαρακτηριστική)¹⁴⁰, είτε με τους Ιλλυριούς (με τους οποίους διατηρούσαν φιλικές σχέσεις κυρίως οι Λυγκηστές) εναντίον των Αργεαδών¹⁴¹.

Από τις πέντε περιοχές της Άνω Μακεδονίας (Ελίμεια, Τυμφαία, Ορεστίς, Πελαγονία και Λυγκηστίς) η Ελίμεια (η οποία καταλάμβανε σε γενικές γραμμές το νότιο μέρος του νομού Κοζάνης και το ανατολικό του νομού Γρεβενών¹⁴²) και η Λυγκηστίς (σε γενικές γραμμές, η περιοχή του νομού Φλώρινας¹⁴³) ήταν οι ισχυρότερες¹⁴⁴. Οι ηγεμόνες της Ελίμειας, μολονότι επιζητούσαν και προστάτευαν σθεναρά την ανεξαρτησία τους έναντι των βασιλέων της Μακεδονίας, διατηρούσαν σε γενικές γραμμές φιλικές σχέσεις μαζί τους, οι οποίες ορισμένες φορές

¹³⁸. Θουκ. II 99.

¹³⁹. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 120.

¹⁴⁰. Ό. π., σ. 218. για την ένωση βλ. SEG XXIII 471, 13.

¹⁴¹. Θουκ. IV 128, για μια τυπική σύγκρουση μεταξύ Αργεαδών και ηγεμόνων της Άνω Μακεδονίας. Άλλο παράδειγμα, στα *Πολιτικά* του Αριστοτέλη, 1311^b 10 – 20.

¹⁴². Τα ακριβή σύνορα της περιοχής ήταν τα εξής: από τη Θεσσαλία διακρινόταν μέσω των Καμβουνίων, από την Πιερία με τον Όλυμπο, από τα δυτικά περιοριζόταν από τον ορεινό όγκο του Γράμμου και της Ορεστίδος, ενώ προς το βορρά συνόρευε με την Εορδαία – βλ. Δήμιτσας, ό. π., σ. 68.

¹⁴³. Για ακριβέστερο καθορισμό των συνόρων της Λυγκηστίδος, ό. π., σ. 101.

¹⁴⁴. Για την ισχύ και τη σημασία των δύο αυτών περιοχών βλ. Θουκ. II 99, ο οποίος αναφέρει μόνο αυτές ονομαστικά. Υπήρξε εποχή κατά την οποία η Ελίμεια ήταν ισχυρότερη του βασιλείου της κάτω Μακεδονίας, όταν βασιλιάς ήταν ο πατέρας του Φιλίππου, Αμύντας Γ'. Βλ. σχετικά, Hammond – Griffith, ό. π., σ. 212.

επισφραγίζονταν με επιγαμίες¹⁴⁵. Αντίθετα οι Λυγκηστές έτρεφαν συνήθως εχθρικές διαθέσεις έναντι των Αργεαδών και δράττονταν κάθε ευκαιρίας για να τους πλήξουν¹⁴⁶. Τις περιοχές αυτές κατάφερε μετά από δεκαετίες (ίσως και αιώνα) ανεξαρτησίας να υποτάξει ή να προσεταιριστεί ο Φίλιππος, αφότου σύντριψε τις δυνάμεις του Βαρδύλιος, και ένας γάμος με μια Ελιμιώτισα ευγενή εκείνη την περίοδο, θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα τα δικά του, αλλά και της Ελίμειας, με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

Ο Φίλιππος όφειλε να κάνει το παν για να εξασφαλίσει την υποταγή και τη νομιμοφροσύνη των νέων του υπηκόων, οι οποίοι δεν είναι καθόλου βέβαιο ότι προτιμούσαν, τουλάχιστον αρχικά και στο σύνολό τους, τη μακεδονική από την ιλλυρική κατοχή¹⁴⁷. Συνεπώς, ο Φίλιππος θα έπρεπε να εξαλείψει κάθε πιθανότητα εξέγερσης ή στάσης έναντι της κυριαρχίας του. Γνώριζε φυσικά πως, μεμονωμένα, καμία από τις περιοχές αυτές δεν μπορούσε να τον αντιμετωπίσει αποτελεσματικά. Μια συμμαχία όλων αυτών των ηγεμονιών, ίσως και με τη βοήθεια κάποιας ξένης δύναμης (όπως των Ιλλυριών) θα καθιστούσε επισφαλή την κυριαρχία του στα βορειοδυτικά του σύνορα, πιθανότητα που φόβιζε πολύ το Φίλιππο. Ο κίνδυνος των Ιλλυριών δεν είχε εκλείψει ολοκληρωτικά, καθώς ο ηττηθείς Βάρδυλις δεν ήλεγχε όλες τις ιλλυρικές φυλές δυτικά και βόρεια της Λυχνίτιδος λίμνης. Υπήρχαν Ιλλυριοί ηγεμόνες (όπως ο Γράβος) που μπορούσαν να συμμαχήσουν με τους Ελιμιώτες και τους Λυγκηστές εναντίον των Μακεδόνων. Για τους λόγους αυτούς, ο Φίλιππος σκέφτηκε να προσεταιριστεί μία εκ των δύο μεγάλων δυνάμεων της Άνω Μακεδονίας, χωρίς την οποία ένας συνασπισμός των υπολοίπων περιοχών θα ήταν ανίσχυρος¹⁴⁸. Η παραδοσιακά φιλική και ισχυρή Ελίμεια ήταν η καλύτερη δυνατή επιλογή και ο γάμος του Φιλίππου με την αδελφή των ηγεμόνων της, Δέρδα και Μαχάτα, ήλθε ως φυσική συνέπεια της πολιτικής του στην Άνω Μακεδονία. Με την κίνησή του αυτή καθιστούσε το βασιλικό γένος των Ελιμιωτών ιδιαιτέρως προνομιούχο μεταξύ των υπολοίπων μακεδονικών αριστοκρατικών οίκων, κατάσταση που σαφώς κολάκευε και ικανοποιούσε τους Ελιμιώτες, τους καθησύχαζε όσον

---

¹⁴⁵. Οι περισσότερες επιγαμίες μεταξύ Μακεδόνων ευγενών που μας είναι γνωστές από τις πηγές αφορούν μέλη των Αργεαδών και του ηγεμονικού οίκου της Ελίμειας. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, ο γιος του Δέρδα Α΄ που παντρεύτηκε μια θυγατέρα του Αρχελάου και ο προπάππος του, Αρριδαίος, που είχε εξ αγχιστείας συγγένεια με τον Αλέξανδρο Α΄, χωρίς να γνωρίζουμε ακριβώς ποιος από τους δύο παντρεύτηκε την αδελφή του άλλου. Βλ. σχετικά Hammond – Griffith, ό. π., σ. 29.

¹⁴⁶. Τσιμπουκίδης, ό. π. σ. 91, παρ. 3.

¹⁴⁷. Ellis, *Η Ενοποίηση της Μακεδονίας*, στο *Φίλιππος ο Μακεδών*, ό. π., σ. 42, παρ. 2.

¹⁴⁸. Με παρόμοιο τρόπο αποσόβησε ο Αρχέλαος τον κίνδυνο συμμαχίας Ελιμιωτών και Λυγκηστών: πρόσφερε το χέρι της κόρης του στο βασιλιά της Ελίμειας Σίρρα. Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₂, σ. 169, παρ. 4.

αφορά στη διατήρηση της εξουσίας τους στην περιοχή τους και τους καθιστούσε πιστούς συμμάχους του Φιλίππου. Είναι βέβαιο πως δεν είδαν με καθόλου κακό μάτι την προοπτική να συνδεθούν στενότερα από οποιαδήποτε άλλη μακεδονική οικογένεια με τους Τημενίδες και γιατί όχι, και με αυτόν καθ' αυτόν το θρόνο της Μακεδονίας, μέσω του πιθανού απογόνου της Φίλας και του Φιλίππου.

Με τον προσεταιρισμό των Ελιμιωτών ο Φίλιππος μείωσε στο ελάχιστο τις πιθανότητες εξέγερσης στην Άνω Μακεδονία, καθώς ένας συνασπισμός των πρώην ανεξάρτητων ηγεμονιών της περιοχής θα ήταν ανίσχυρος χωρίς τη συμμετοχή της Ελίμειας. Παράλληλα, εξασφάλισε για ακόμη μία φορά υποστήριξη σε περίπτωση δυναστικής κρίσης (τρεις ανταπαιτητές ήταν ακόμη ζωντανοί) καθώς και επίσημη αναγνώριση της βασιλικής του ιδιότητας, αυτή τη φορά από ένα ισχυρό μακεδονικό οίκο, που αναμφισβήτητα θα ήταν πρόθυμος να τον ενισχύσει πολιτικά και στρατιωτικά σε περίπτωση ανάγκης. Καθώς ο Φίλιππος ξεκίνησε μια συστηματική προσπάθεια αφομοίωσης των αριστοκρατών, αλλά και των κατοίκων της Άνω Μακεδονίας μέσω στρατιωτικής υπηρεσίας και θεσμών όπως οι Εταίροι και οι Βασιλικοί παίδες¹⁴⁹, οι Ελιμιώτες ευγενείς θα πρέπει να έδωσαν την αμέριστη υποστήριξή τους στο νεαρό βασιλιά.

Ορισμένοι ερευνητές υποστηρίζουν πως η Ελίμεια δεν είχε τεθεί υπό ιλλυρική κατοχή πριν το 359 π.Χ., αλλά ήταν αυτόνομη¹⁵⁰. Έρεισμα αυτής της υπόθεσης αποτελεί η ίδια η θέση της Ελίμειας, η οποία καταλάμβανε το νοτιότερο τμήμα της σημερινής Μακεδονίας και ήταν, συνεπώς, μάλλον απίθανο ο Βάρδυλις να είχε επεκτείνει τόσο νότια την κυριαρχία του: κάτι τέτοιο θα είχε ανησυχήσει τους Έλληνες της Θεσσαλίας και της Ηπείρου σε βαθμό ικανό να πυροδοτήσει έντονη πολιτική και στρατιωτική δραστηριότητα σε ολόκληρη την κεντρική Ελλάδα. Δεν υπάρχουν, όμως καθόλου μαρτυρίες για παρόμοιες δραστηριότητες στην περιοχή. Είναι, λοιπόν, πολύ πιθανό η Ελίμεια να είχε διαφύγει της ιλλυρικής κατάκτησης και να διατήρησε την αυτονομία της ακόμη και μετά το 358 π.Χ., αν και για λίγο χρονικό διάστημα, με την πάροδο του οποίου ο Φίλιππος προσάρτησε κανονικά και αυτή την περιοχή στο βασίλειό του. Στο συμπέρασμα αυτό μας οδηγεί η μαρτυρία του

---

¹⁴⁹. Βλ. σχετικά τον Ellis, *Η ενοποίηση της Μακεδονίας*, στο συλλογικό τόμο *Φίλιππος ο Μακεδών*, ό. π., σσ. 36 – 47, Hammond 1989, ό. π., σσ. 87 – 91.

¹⁵⁰. Σακελλαρίου Μ., *ΙΕΕ*, Γ₁, σ. 452, παρ. 1. Ο Μενέλαος στον οποίο γίνεται αναφορά δεν είναι Ελιμιώτης. Μάλλον πρόκειται για τον ετεροθαλή αδελφό του Φιλίππου, που ευελπιστούσε σε ανάρρηση στο θρόνο. Ούτως ή άλλως, καμία πηγή δεν τον συνδέει με την Ελίμεια και τη Φίλα.

Θεοπόμπου¹⁵¹ ότι μεταξύ των αιχμαλώτων μετά την καταστροφή της Ολύνθου ήταν και ο Δέρδας ο Μακεδών. Το όνομα Δέρδας είναι κοινό μεταξύ των ηγεμόνων της Ελίμειας και ο Σάτυρος μας πληροφορεί πως οι αδελφοί της Φίλας και, πιθανότατα, οι ανώτατοι άρχοντες της Ελίμειας την εποχή του γάμου της, ονομάζονταν Δέρδας και Μαχάτας. Για ποιο λόγο ο ένας εκ των δύο αδελφών, μολονότι το 358 π.Χ. υπήρξε στενός σύμμαχος του Φιλίππου, κάποια στιγμή πριν το 348 π.Χ. να στράφηκε εναντίον του; Για το θέμα αυτό μόνο εικασίες μπορούν να διατυπωθούν, αλλά μια ικανοποιητική εξήγηση είναι πως λίγο μετά το γάμο του με τη Φίλα και τη συμμαχία του με τους Μολοσσούς, οπότε ο Φίλιππος είχε κυκλώσει ολόκληρη την Άνω Μακεδονία και είχε εξασφαλίσει την εϋνοια και τη συμμαχία όλων των γύρω ισχυρών εθνών, ο μακεδών βασιλιάς κατέλυσε τον ηγεμονικό οίκο και της Ελίμειας, μη φοβούμενος πλέον την πιθανότητα εξέγερσης στην Ελίμεια ή οπουδήποτε αλλού στην περιοχή.

Όποια και αν είναι η αλήθεια όσον αφορά στο χρόνο στον οποίο υπάχθηκε πλήρως στη μακεδονική κυριαρχία η Ελίμεια, είναι βέβαιο πως ο γάμος του Φιλίππου με τη Φίλα ήταν ένας ιδιαίτερα εύστοχος πολιτικός ελιγμός, που βοήθησε το Φίλιππο να εξασφαλίσει την κατοχή της Άνω Μακεδονίας και την ομαλή της προσχώρηση στο μακεδονικό κράτος. Στα πλαίσια της προσπάθειας του Φιλίππου να εκμηδενίσει την ιλλυρική απειλή και την πιθανότητα απώλειας των προσφάτως καταληφθεισών περιοχών εντάσσεται και ο επόμενος γάμος του, ο διασημότερος απ' όλους, με τη γόνο της βασιλικής οικογένειας των Μολοσσών, Μυρτάλη ή, όπως είναι ευρύτερα γνωστή, Ολυμπιάδα.

Ολυμπιάδα

Οι Μολοσσοί ήταν το ισχυρότερο φύλο της Ηπείρου και διοικούνταν από βασιλείς μιας οικογένειας που αντλούσε την καταγωγή της από το Νεοπτόλεμο, γιο του Αχιλλέα¹⁵². Πολύ συχνά το βασίλειο διοικούνταν από δύο άτομα, (συνήθως

---

¹⁵¹. *FGrHist* 115, 143.

¹⁵². Το γένος ήταν γνωστό ως Αιακίδες, λόγω της μυθικής καταγωγής του ομηρικού Αχιλλέα από τον Αιακό. Πλουτ. *Άλέξ.*, II 1, Διοδ. XVII 1, 5.

πατέρας και γιος, ή αδέλφια)¹⁵³, κάτι που συνέβαινε ως το 357 π.Χ., όταν την εξουσία ασκούσαν ο Νεοπτόλεμος Α΄ και ο αδελφός του Αρύββας. Με το θάνατο του πρώτου το 357 π.Χ., ο Αρύββας κατέστη μόνος κύριος του θρόνου και επίτροπος των δύο τέκνων του αδελφού του, του ανήλικου Αλεξάνδρου και της Μυρτάλης. Όπως και ο Φίλιππος αυτή την περίοδο, ο Αρύββας χρειαζόταν ισχυρούς συμμάχους που θα του διασφάλιζαν, πρώτον το θρόνο, σε περίπτωση κρίσης, και δεύτερον τα βόρεια σύνορά του από τις ιλλυρικές εισβολές¹⁵⁴. Η ιλλυρική απειλή ήταν τόσο έντονη για τους Ηπειρώτες, όσο και για τους Μακεδόνες: το 385/4 π.Χ. ιλλυρικές ορδές εισέβαλαν στη Μολοσσία και θανάτωσαν, κατά το Διόδωρο, δεκαπέντε χιλιάδες άτομα¹⁵⁵, ενώ γύρω στα 360 π.Χ., διενεργήθηκε νέα εισβολή, την οποία με δυσκολία κατόρθωσε να αποκρούσει ο Αρύββας¹⁵⁶. Μολονότι ο αριθμός των νεκρών από την πρώτη εισβολή είναι μάλλον υπερβολικός, η αφήγηση καταδεικνύει πόσο σοβαρή απειλή αποτελούσαν οι Ιλλυριοί για τον Αρύββα, και μας βοηθά να καταλάβουμε για ποιο λόγο θέλησαν να συνάψουν στενή συμμαχία μέσω επιγαμίας οι δύο βασιλικοί οίκοι. Δεν γνωρίζουμε ποιος από τους δύο πήρε την πρωτοβουλία για τη σύναψη συνθήκης, αλλά αυτό ελάχιστη σημασία έχει. Με υποτελείς τους Παίονες από τα ανατολικά¹⁵⁷, υποταγμένη την Άνω Μακεδονία από τα νοτιοανατολικά και συμμάχους τους Μολοσσούς από τα νότια, ο Φίλιππος είχε κατασκευάσει ένα ισχυρό αμυντικό δακτύλιο που μπορούσε να κρατήσει τα διάφορα ιλλυρικά φύλα μακριά από τη Μακεδονία¹⁵⁸.

Ο Φίλιππος είχε και άλλους λόγους που καθιστούσαν αναγκαία, αν όχι επιτακτική τη σύναψη συμμαχίας με το μολοσσικό έθνος: με τον τρόπο αυτό οι σκληροτράχηλοι κάτοικοι της Άνω Μακεδονίας θα περικυκλώνονταν από δυνάμεις φιλικά προσκείμενες στο Φίλιππο και θα αποστερούνταν την πιθανότητα ενίσχυσης από τα ηπειρωτικά φύλα σε μια πιθανή προσπάθεια απόσχισης από το βασίλειο του

---

¹⁵³. Ενδεικτικά τα παραδείγματα της συμβασιλείας του Αλκέτα Α΄ και του γιου του Νεοπτόλεμου Α΄, του πατέρα της Ολυμπιάδας, καθώς και του Νεοπτόλεμου Α΄ με τον αδελφό του Αρύββα. Βλ. σχετικά OCD, s. v. Σημειωτέον πως ο Αριστοτέλης στα *Πολιτικά* του (1313_a, 20 – 31) περιγράφει ως δυαδική τη βασιλεία των Μολοσσών.

¹⁵⁴. Είναι πιθανό ο Φίλιππος να γνώριζε τις διπλωματικές επαφές της ιλλυρικής φυλής των Γραβαίων με το Χαλκιδικό κοινό που κατέληξε σε συνθήκη μεταξύ των δύο πλευρών. Βλ. Robinson, M., *TAPA* 69 (1938) 44, n. v. Η συνθήκη αυτή, που συνάφθηκε με πρωτοβουλία των Χαλκιδέων που φοβήθηκαν την αύξηση της μακεδονικής δύναμης, ιδιαίτερα μετά την κατάληψη της Αμφίπολης, ουσιαστικά ακυρώθηκε, όταν ο Φίλιππος επέτυχε τη σύναψη συμμαχίας με τους Χαλκιδείς. Βλ. σχετικά Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 277 – 80 και σημ. 95.

¹⁵⁵. Διοδ. XV 13, 2 – 3.

¹⁵⁶. Frontinus *Strategemata*, II 5, 19.

¹⁵⁷. Διοδ. XVI 4, 2, ήδη από το 358 π.Χ.

¹⁵⁸. Ο Ellis (*CAH*², IV, σ. 734) συμφωνεί πως η συμμαχία με τους Μολοσσούς, τουλάχιστον από την πλευρά του Φιλίππου, στόχευε στην πλήρη υποταγή της Άνω Μακεδονίας.

Φιλίππου. Για να είναι αποτελεσματική αυτή η προσπάθεια η συνεργασία του Αρύββα ήταν ζωτικής σημασίας. Για να την εξασφαλίσει, λοιπόν, ο Φίλιππος σύναψε τον τρίτο κατά σειρά γάμο του¹⁵⁹ με την ανιψιά του Αρύββα, Μυρτάλη. Η ρομαντική ιστορία του σφοδρού έρωτα μεταξύ Φιλίππου και Ολυμπιάδας σε μια συνάντησή τους στη Σαμοθράκη κατά τη διάρκεια των Καβειρίων Μυστηρίων είναι μάλλον πλαστή¹⁶⁰, αλλά ακόμη και αν υπάρχουν ψήγματα αλήθειας όσον αφορά στα αισθήματα του Φιλίππου και της Ολυμπιάδας προτού παντρευτούν, δεν αναιρούν τις σημαντικές πολιτικές προεκτάσεις της γαμήλιας αυτής ένωσης. Ο γάμος πρέπει να έλαβε χώρα το φθινόπωρο ή το χειμώνα του 357 π.Χ., καθώς ο Αλέξανδρος, το πρώτο από τα δύο τους παιδιά, γεννήθηκε το θέρος του 356 π.Χ.¹⁶¹. Ο Φίλιππος μετονόμασε τη νέα του σύζυγο από Μυρτάλη σε Ολυμπιάδα, πιθανότατα λόγω της νίκης των ίππων του στους Ολυμπιακούς αγώνες του 356 π.Χ. Αν αυτό είναι αλήθεια, η μετονομασία της θα πρέπει να έλαβε χώρα αρκετούς μήνες μετά το γάμο τους¹⁶².

Είναι πολύ πιθανό με τη συμμαχία του Φιλίππου - Αρύββα και το συνακόλουθο γάμο που την επισφράγισε, να πέρασε και επίσημα στον έλεγχο της Μακεδονίας η περιοχή της Ορεστίδος¹⁶³. Και λέμε «επίσημα», γιατί η Ορεστίδα πιθανότατα συμπεριλαμβανόταν στις περιοχές που είχαν καταλάβει οι Δάρδανοι του Βαρδύλιος και τις οποίες ανακατέλαβε ο Φίλιππος το 358 π.Χ. Το πρόβλημα ήταν πως η Ορεστίδα, κάποια στιγμή μεταξύ του 370 – 365 π.Χ., είχε εθελούσια προστεθεί στο μολοσσικό κράτος¹⁶⁴, ίσως γιατί οι ηγεμόνες της ένωσαν πως μόνο με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να προστατευτούν από τους Ιλλυριούς. Μετά την κατάληψη της

---

¹⁵⁹. Οι περισσότεροι ερευνητές τοποθετούν τέταρτο στη σειρά το γάμο του Φιλίππου με την Ολυμπιάδα, και τρίτο αυτό με τη Φίλινα. Για λόγους που θα παρατεθούν στη συνέχεια δε συμφωνώ με αυτή την άποψη.

¹⁶⁰. Ο Πλούταρχος (Άλέξ., 2.2) ισχυρίζεται πως ο Φίλιππος ήταν ακόμη *μειράκιον*, δηλαδή μεταξύ δεκατεσσάρων και είκοσι ενός ετών και η Ολυμπιάδα ήταν ήδη ορφανή από γονείς, όταν ερωτεύθηκαν στη Σαμοθράκη. Ο πατέρας της Ολυμπιάδας, όμως, πέθανε το 358/ 7 π.Χ., και η Ολυμπιάδα παντρεύτηκε το Φίλιππο λίγο αργότερα, πιθανόν τους τελευταίους μήνες του 357 π.Χ., όταν ο Φίλιππος ήταν ήδη είκοσι πέντε χρονών. Συνεπώς, δεν μπορεί να γνώρισε ως έφηβος την ορφανή Ολυμπιάδα και να την ερωτεύτηκε.

¹⁶¹. Ο Πλούταρχος τοποθετεί τη γέννησή του στις έξι του μήνα Εκατομβαιώνος (του μακεδονικού Λάου), που αντιστοιχεί περίπου στις 21 Ιουλίου. Ο Αριστόβουλος, όμως, βάσει των μαρτυριών του Πλουτάρχου και του Αρριανού, που άντλησαν πληροφορίες από αυτόν, αφήνει να εννοηθεί πως γεννήθηκε περίπου τον Οκτώβριο του 356 π.Χ. Βλ. σχετικά, Αρρ. Άλεξ. Ανάβ., VII 28. 1 και Πλουτ. Άλέξ., LXXV 6.

¹⁶². Πλουτ. Ήθικά, 401 Β 1. Η αναφορά του Ιουστίνου (VII 6, 10 – 12) στο γάμο της Ολυμπιάδας και του Φιλίππου είναι ανακριβής χρονολογικά, ενώ ο συγγραφέας λανθασμένα αποδίδει το γάμο στις επιτυχίες του Φιλίππου στη Θεσσαλία.

¹⁶³. Η περιοχή που περιστοιχίζοταν ανατολικά από το όρος Βέρμιο, βόρεια από το Βόρα, δυτικά από το Γράμμο, ενώ στα νότια συνόρευε με την Ημαθία. Βλ. Δήμιτσας, ό. π., σ. 79.

¹⁶⁴. SEG XXIII 471. 13.

Άνω Μακεδονίας το θέμα της Ορεστίδος αναμφισβήτητα εκκρεμούσε μεταξύ των δύο κρατών, τα οποία αποφάσισαν να το διευθετήσουν με ένα φιλικό διακανονισμό και σύναψη συμμαχίας παρά με πόλεμο. Ίσως, όπως διατείνονται οι Hammond και Griffith, η Ορεστίδα να δόθηκε στο Φίλιππο (με την έννοια της επίσημης επικυριαρχίας, αφού στρατιωτικά ήταν ήδη υπό τον έλεγχο των Μακεδόνων) ως προίκα για το γάμο με την Ολυμπιάδα, μολονότι δε γνωρίζουμε αν συνηθιζόταν η απόδοση εδαφών ως προίκα κατά τη σύναψη βασιλικών γάμων την Κλασική περίοδο¹⁶⁵.

Όπως και να έχει το πράγμα, ως το 357 π.Χ., ο Φίλιππος είχε κατορθώσει να ελέγχει απόλυτα τις τύχες της Άνω Μακεδονίας καθώς και τα βορειοδυτικά σύνορά του με ένα συνδυασμό στρατιωτικών επιχειρήσεων και πολιτικών ελιγμών, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και τρεις γάμοι. Η Ιλλυρία, μετά τη συμμαχία με τους Μολοσσούς, ήταν πλέον πολύ λιγότερο επίφοβη. Βάσει των μαρτυριών που διαθέτουμε, ο Φίλιππος αναγκάστηκε να εκστρατεύσει ξανά στην Ιλλυρία περίπου δώδεκα χρόνια αργότερα, την άνοιξη ή το θέρος του 345 π.Χ., εναντίον διαφόρων ιλλυρικών φυλών, αλλά κυρίως κατά των Αρδιέων¹⁶⁶. Στο διάστημα αυτό, ο Κλείτος, γιος του Βαρδύλιος, πιθανότατα είχε καταστεί υποτελής στο Φίλιππο, καθώς ο Αρριανός, όταν αναφέρεται στις επιχειρήσεις που διενήργησε εναντίον του ο Αλέξανδρος το 335 π.Χ., τον περιγράφει ως επαναστατημένο ηγεμόνα¹⁶⁷. Είναι πολύ πιθανό ο Φίλιππος, μετά από κάποιο διάστημα, να μην αισθανόταν απολύτως ασφαλής έναντι των Δαρδάνων και να τους υπέβαλε, άγνωστο πως ακριβώς, σε καθεστώς υποτελείας¹⁶⁸. Το βέβαιο είναι πως οι Δάρδανοι, μετά το 358 π.Χ., δε δημιούργησαν σοβαρά προβλήματα στο Φίλιππο. Η πιθανολογούμενη εκστρατεία του Φιλίππου στην Ιλλυρία την άνοιξη του 336 π.Χ., αν συνέβη, και πάλι δεν διενεργήθηκε εναντίον των Δαρδάνων¹⁶⁹.

---

¹⁶⁵. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 250.

¹⁶⁶. Διοδ. XVI 69,7 (τοποθετεί λανθασμένα το γεγονός στο 344 π. Χ. και δεν παραθέτει λεπτομέρειες ούτε αναφέρει ποια ακριβώς ιλλυρική φυλή δέχθηκε τα πλήγματα του Φιλίππου), Δίδυμος, σχόλια στον Δημοσθένη XII 64, 65, Ιουστίνος VIII 6, 3., Δημ. 18. 67. Για την ταυτότητα του Κλείτου, βλ. Αρρ. Άλεξ. Άνάβ. I 5, 1. Για την εκστρατεία, ό. π., σσ. 512 – 5.

¹⁶⁷. Αρρ. Άλεξ. Άνάβ. I 5, 1.

¹⁶⁸. Ο Δημοσθένης (1. 13) φαίνεται να υπονοεί μια σύντομη και πιθανόν αναίμακτη εκστρατεία στην Ιλλυρία πριν από το 349 π.Χ. Ο Σακελλαρίου, πιθανώς βασισμένος σε αυτή τη μαρτυρία του Δημοσθένη («πιθανώς», γιατί δεν παραθέτει τις πηγές του), τοποθετεί μια εκστρατεία του Φιλίππου κατά του Κλείτου το 352 π.Χ. Δεν υπάρχουν, ωστόσο, διαθέσιμες μαρτυρίες για να τεκμηριωθεί η άποψή του. *IEE*, Γ₂, σ. 50.

¹⁶⁹. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 514 – 5.

Η πιθανότητα να σύναψε ο Φίλιππος το γάμο με την Ολυμπιάδα, ώστε να έχει στο μέλλον τη δυνατότητα να επέμβει στα εσωτερικά του μολοσσικού κράτους, όπως και έκανε το 351 π.Χ. (όταν περιόρισε πολιτικά τον Αρύββα και έθεσε υπό την προστασία του τον αδελφό της Ολυμπιάδας Αλέξανδρο) και το 342 π.Χ. (οπότε εκθρόνισε τον Αρύββα και ανέβασε στο θρόνο τον προστατευόμενό του) είναι μάλλον απίθανη, τουλάχιστον για την περίοδο κατά την οποία συνάφθηκε ο γάμος: κύριοι στόχοι του ήταν να εξασφαλίσει τα σύνορά του έναντι των Ιλλυριών και να επισφραγίσει την πρόσκτηση της Άνω Μακεδονίας στην επικράτειά του. Στόχοι οι οποίοι αμφότεροι επετεύχθησαν. Το ότι χρησιμοποίησε αργότερα το γάμο του με την Ολυμπιάδα, για να καταστήσει σχεδόν υποτελές το ισχυρότερο ηπειρωτικό κράτος είναι αναμφισβήτητα ορθό, αλλά αυτό συνέβη έξι χρόνια αργότερα. Είναι δύσκολο να πιστέψουμε πως σχεδίαζε κάτι τέτοιο ήδη από το 357 π.Χ., όταν πασχίζοντας προσπαθούσε να διασφαλίσει την ακεραιότητα της Μακεδονίας και τον ίδιο του το θρόνο. Προφανώς, ένας γάμος πολιτικής σκοπιμότητας παρείχε πολιτικά οφέλη όχι μόνο την περίοδο κατά την οποία λάμβανε χώρα.

Φίλινα

Ο Διόδωρος Σικελιώτης, αφηγούμενος τα γεγονότα του έτους 357/6 π.Χ., αναφέρεται σε μία έκκληση για βοήθεια των Αλευάδων¹⁷⁰ της Λάρισας, του ισχυρότερου αριστοκρατικού γένους της Θεσσαλίας, προς το Φίλιππο, καθώς απειλούνταν από τη γειτονική πόλη των Φερών. Η έχθρα μεταξύ Φερών και Λάρισας ανάγεται στα τέλη του πέμπτου προχριστιανικού αιώνα, όταν ο Λυκόφρων κατάφερε να γίνει τύραννος στις Φερές το 404 π.Χ. και να επιβληθεί σε ολόκληρη τη Θεσσαλία νικώντας τουλάχιστο δύο φορές τους Αλευάδες, οι οποίοι δεν είχαν άλλη επιλογή από το να ανεχθούν την κυριαρχία του¹⁷¹, ως το θάνατό του, το 380 π.Χ. Το Λυκόφρονα διαδέχθηκε ο σύζυγός της κόρης του, ο Ιάσων, που αποδείχτηκε πολύ ικανότερος από τον πεθερό του, καθώς με έξοχους πολιτικούς ελιγμούς και τη βοήθεια ενός άριστα

---

¹⁷⁰. Οι Αλευάδες ήταν η ισχυρότερη οικογένεια της Θεσσαλίας, η μόνη που είχε τη δυνατότητα να εμποδίσει τους εκάστοτε τυράννους της Θεσσαλίας από το να αποκτήσουν και να διατηρήσουν τον πλήρη έλεγχο του Θεσσαλικού κοινού.

¹⁷¹. Για την πρώτη του νίκη βλ. Ξεν. Έλλ., II 3, 4, ενώ για τη δεύτερη εναντίον του Μηδίου, Διοδ. XIV 82.

εκπαιδευμένου στρατού μισθοφόρων κατόρθωσε να «εκλεγεί» ταγός του θεσσαλικού κοινού και να το διατηρήσει υπό τον έλεγχό του ως το θάνατό του, το 370 π.Χ.¹⁷². Από τα αδέρφια του, Πολύδωρο και Πολύφρονα, που τον διαδέχθηκαν στην εξουσία, ο πρώτος δολοφονήθηκε λίγο αργότερα από τον αδελφό του, ενώ ο δεύτερος, ο οποίος κυβέρνησε για ένα περίπου έτος¹⁷³, δολοφονήθηκε από το γιο του Πολυδώρου Αλέξανδρο, που κατέλαβε την εξουσία. Η αιμοσταγής αρχή του Αλεξάνδρου τελείωσε με τον «παραδοσιακό» πλέον τρόπο, το φόνο του τυράννου από τα αδέρφια της συζύγου του, τους Τεισιφόντα (που ήταν ο πρεσβύτερος), Λυκόφρονα και Πειθόλαο, πιθανότατα το 358 π.Χ.¹⁷⁴.

Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου (404 – 358 π.Χ.) οι Αλευάδες της Λάρισας πάσχιζαν να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους, την ηγετική τους θέση στο θεσσαλικό κοινό και την αυτονομία των υπολοίπων θεσσαλικών πόλεων. Στον αγώνα τους αυτό αρκετές φορές ζήτησαν τη βοήθεια άλλων κρατών, όπως της Θήβας, της Αθήνας ή και της Μακεδονίας¹⁷⁵, με τους βασιλείς της οποίας διατηρούσαν ως το 368 π.Χ. ιδιαίτερα φιλικές σχέσεις. Τη χρονιά εκείνη, όμως, η παραδοσιακή τους αλληλεγγύη κλονίστηκε, όταν ο Αλέξανδρος Β΄, αδελφός του Φιλίππου, προσκλήθηκε από τους Αλευάδες στη Θεσσαλία για να αποκρούσει τον Αλέξανδρο των Φερών. Ο Φίλιππος εκπλήρωσε την επιθυμία των Λαρισαίων φίλων του, αλλά δεν απέσυρε τα στρατεύματά του μετά τη νίκη του. Οι Θεσσαλοί, αγανακτισμένοι, κάλεσαν σε βοήθεια τον Πελοπίδα που εκδίωξε τον Αλέξανδρο από τη Θεσσαλία και εισέβαλε στη Μακεδονία, αναγκάζοντάς τον να συνθηκολογήσει¹⁷⁶. Από εκείνο το έτος δεν υπάρχουν μαρτυρίες για διπλωματικές σχέσεις μεταξύ των Αλευάδων και των Αργεαδών ως το θάνατο του Αλεξάνδρου των Φερών, οπότε, σύμφωνα πάντα με το Διόδωρο, οι Αλευάδες, αδύναμοι να αποκρούσουν την επιθετικότητα των διαδόχων του, απευθύνθηκαν ξανά σε ένα Μακεδόνα βασιλιά για βοήθεια. Ο Φίλιππος, σύμφωνα πάντοτε με το προαναφερθέν χωρίο του Διοδώρου, δέχθηκε την πρόσκληση, εκστράτευσε στη Θεσσαλία, νίκησε τους τυράννους, εξασφάλισε την

¹⁷² Ξεν. Έλλ., VI 1 – 4, 31 - 32.

¹⁷³ Και ο Πολύφρων, όπως όλοι οι τύραννοι των Φερών, έλαβε μέτρα εναντίον των Αλευάδων της Λάρισας, από τους οποίους πολλούς εξόρισε.

¹⁷⁴ Ξεν. Έλλ., VI 4, 33 – 37. Για τις λεπτομέρειες της δολοφονίας του Αλεξάνδρου, Πλουτ. Πελ., XXV.

¹⁷⁵ Σε αρκετές περιπτώσεις οι Αλευάδες βοηθούσαν με χρήματα ή στρατιώτες βασιλείς των Μακεδόνων (όπως τον Αμύντα Γ΄ το 392/1 π.Χ. για να ανακαταλάβει το θρόνο του), και το αντίστροφο (βλ. την περίπτωση του Αλεξάνδρου Β΄). Άλλες περιπτώσεις, Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₂, σ. 169.

¹⁷⁶ Η συνθήκη περιλάμβανε την αποστολή 30 ομήρων Μακεδόνων στη Θήβα, ένας εκ των οποίων ήταν και ο έφηβος Φίλιππος. Για τα εν λόγω περιστατικά βλ. Πλουτ. Πελ., XXVI 27.

αυτονομία των θεσσαλικών πόλεων και «κέρδισε για πάντα τη φιλία των Θεσσαλών»¹⁷⁷. Το περιστατικό αυτό μας ενδιαφέρει ιδιαίτερα, καθώς οι περισσότεροι ερευνητές¹⁷⁸ συσχετίζουν χρονικά την εκστρατεία αυτή του Φιλίππου με τον τέταρτο κατά σειρά γάμο του με τη Λαρισαία Φίλινα¹⁷⁹. Η αφήγηση του Διόδωρου, ωστόσο, παρουσιάζει αρκετά προβλήματα, τόσα, ώστε να αμφισβητείται ακόμη και το αν εκστράτευσε ο Φίλιππος στη Θεσσαλία το 358 ή το 357 π.Χ. Για να μπορέσουμε, λοιπόν, να ανιχνεύσουμε τις πιθανές πολιτικές προεκτάσεις του γάμου του Φιλίππου με τη Φίλινα, είναι αναγκαίο να τον χρονολογήσουμε, έστω κατά προσέγγιση, με βάση τις πληροφορίες που διαθέτουμε για τις επιχειρήσεις του Φιλίππου στη Θεσσαλία, καθώς και αυτός ο γάμος χαρακτηρίζεται από το Σάτυρο ως *κατά πόλεμον*¹⁸⁰. Θα εξετάσουμε, λοιπόν, πότε εισέβαλε στην πραγματικότητα για πρώτη φορά στη Θεσσαλία και με ποιον ακριβώς τρόπο μπορεί να σχετίζεται ο νέος του γάμος με τις πολιτικές του επιδιώξεις εκείνη την περίοδο¹⁸¹.

Ας ξεκινήσουμε διευκρινίζοντας πως ο Διόδωρος τοποθετεί εσφαλμένα το θάνατο του Αλεξάνδρου των Φερών στο έτος 357/6 π.Χ., καθώς είναι βέβαιο πως πέθανε πριν τελειώσει το 358 π.Χ.¹⁸². Ωστόσο, αν έγινε πράγματι εκστρατεία, αυτή

¹⁷⁷. Διοδ. XVI 14, 2. Το κείμενο έχει ως εξής: *οί δ' Αλενάδαι καλούμενοι παρά τοῖς Θετταλοῖς, δι' εὐγένειαν δέ ἀξίωμα ἔχοντες περιβόητον ἀντεπράττοντο τοῖς τυράννοις. οὐκ ὄντες δέ καθ' ἑαυτοὺς ἀξιόμαχοι προσελάβοντο Φίλιππον σύμμαχον τὸν Μακεδόνων βασιλέα. οὗτος δέ παρελθὼν εἰς τὴν Θετταλίαν κατεπολέμησε τοὺς τυράννους καὶ ταῖς πόλεσιν ἀνακτησάμενος τὴν ἐλευθερίαν μεγάλην εὐνοίαν εἰς τοὺς Θετταλοὺς ἐνεδείξατο· διόπερ ἐν ταῖς μετὰ ταῦτα πράξεσιν αἰεὶ συναγωνιστὰς ἔσχεν οὐ μόνον αὐτός, ἀλλὰ καὶ μετὰ ταῦτα ὁ υἱὸς Ἀλέξανδρος.* Ορισμένοι κώδικες έχουν δ' *ἐπανελθὼν* στην αρχή της δεύτερης περιόδου, το οποίο διόρθωσε ο Hertlein ως *δὲ παρελθὼν*. Η διόρθωση είναι λογική, καθώς ο Φίλιππος δεν είχε εκστρατεύσει στο παρελθόν άλλη φορά στη Θεσσαλία.

¹⁷⁸. Ενδεικτικά, Hammond – Griffith, *ό. π.*, σσ. 254 – 66, Cawkwell, *ό. π.*, σ. 61, A. Bradford, *Philip of Macedon*, Praeger, London 1992, σ. 24, Bosworth, *ό. π.*, σ. 31.

¹⁷⁹. Στην αρχαία γραμματεία το όνομα απαντάται είτε με ένα, είτε με δύο ν, άλλοτε ως προπαροξύτονο και άλλοτε ως παροξύτονο. Πάντως, οι περισσότερες και αρχαιότερες σχετικές πηγές γράφουν *Φίλινα*. Συνολικά οι αρχαιοελληνικές πηγές που αναφέρονται στην τέταρτη κατά σειρά σύζυγο του Μακεδόνα Βασιλιά είναι οι εξής: Δέξιπ. απ. 1^α, 4, Σάτυρ. απ. 5.9, Αθην. XIII 5,14, XIII 40,4, Πτολ. Μεγαλόπ. IV 4, Πλουτ. Ἀλέξ., LXXVII 7,3, Πορφ. VII 1,8, IV 1,7, III 1,14, App. *Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον*, II 9, I 12, και στο Jacoby, 156, απ. 1,3, Σούδα *Ηγήμων*, s. v. (H 53, 3), Φώτιος, 92, 69^α 4, 82, 64^α 23, 245, 396^α 34, Γεωργίου Συγκέλλου *ἐκλογή χρονογραφίας ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Διοκλητιανοῦ*, 319, 11. Για την ορθογραφία του ονόματος, βλ. Αἴλιο Ηρωδιανό *Περὶ ὀρθογραφίας*, III 2, 455, 9 [Φίλινα].

¹⁸⁰. Ο Σάτυρος, ωστόσο, τοποθετεί λανθασμένα το γάμο με τη Φίλινα μετά το γάμο με τη Νικασίπολη - Σάτυρ., *FHG* 3. 161 απ. 5.

¹⁸¹. Το θέμα πραγματεύεται πολύ καλά ο Cr. Ehrhardt, *Two notes on Philip of Macedon's First Interventions in Thessaly*, CQ 17 (1967), σσ. 296 – 8.

¹⁸². βλ. σχετικά, *ό. π.*, σ. 296, και για βιβλιογραφία τη σημείωση 3. Οι Hammond και Griffith (*ό. π.*, σ. 262 και σημ. 40) τοποθετούν το θάνατό του στο χειμώνα του 358/7 π.Χ. Είναι ευρέως αποδεκτό μεταξύ των ερευνητών πως οι χρονολογήσεις του Διοδώρου είναι συχνά προβληματικές. Λόγου χάρι,

πρέπει να διενεργήθηκε μέσα στον επόμενο χρόνο, καθώς ο Διόδωρος αναφέρει πως, αρχικά, οι τυραννοκτόνοι έτυχαν ευνοϊκής διάθεσης από τους πολιτικούς των υπολοίπων θεσσαλικών πόλεων, αλλά στη συνέχεια άλλαξαν στάση, προσέλαβαν μισθοφόρους, εγκαθίδρυσαν τυραννικό καθεστώς, απείλησαν τη Λάρισα, αυτή κάλεσε σε βοήθεια το Φίλιππο, ο οποίος ανταποκρίθηκε και εισέβαλε στην περιοχή¹⁸³. Όλες αυτές οι εξελίξεις δε θα μπορούσαν να τοποθετηθούν μέσα στο 358/7 π.Χ.¹⁸⁴. Συνεπώς, αν ο Φίλιππος εκστράτευσε στη Θεσσαλία αυτή την εποχή, θα πρέπει να το έκανε κατά τη διάρκεια του 357/6 π.Χ., μια χρονιά κατά την οποία πολιορκήσε και κατέλαβε την Αμφίπολη, την Πύδνα (357 π.Χ.), τις Κρηνίδες (θέρος του 356 π.Χ.), εκστράτευσε στη Θράκη, συμμάχησε με τους Μολοσσούς και τέλεσε τους γάμους του με την Ολυμπιάδα (357 π.Χ.). Πραγματικά, ένα ιδιαίτερα βαρύ πρόγραμμα για ένα χρόνο. Πού θα μπορούσε να χωρέσει σε αυτό μια εκστρατεία σοβαρών διαστάσεων στη Θεσσαλία, εναντίον ενός στρατού μισθοφόρων που είχε καταφέρει να τρομοκρατήσει την ισχυρή πόλη της Λάρισας; Αξιοσημείωτο είναι, επίσης, το ότι δεν υπάρχει καμία καταγεγραμμένη μάχη ή σύγκρουση των δύο αυτών ισχυρών αντιπάλων, μολονότι ο Διόδωρος αναφέρει πως ο Φίλιππος *κατεπολέμησε* (κατέβαλλε ή υπέταξε ολοσχερώς) τους τυράννους και εξασφάλισε την αυτονομία των θεσσαλικών πόλεων, υπονοώντας σαφώς πως η νίκη του Φιλίππου ήταν ολοκληρωτική.

Οι Hammond και Griffith, αναγνωρίζοντας τις δυσκολίες που παρουσιάζει η αφήγηση του Διοδώρου σε αυτό το σημείο, αναγνωρίζουν πως είναι αδύνατο να εισέβαλε ο Φίλιππος με μεγάλες δυνάμεις εναντίον των δολοφόνων του Αλεξάνδρου των Φερών το 358/7 π.Χ. Υποστηρίζουν, όμως, πως η αφήγηση αυτή, μολονότι λανθασμένη στις λεπτομέρειές της (λόγω πασιφανών αναχρονισμών), διατηρεί τη μνήμη μιας επιχείρησης του Φιλίππου εναντίον του ίδιου του Αλεξάνδρου των Φερών, μικρής έστω κλίμακας, προτού αυτός πεθάνει (περίπου το χειμώνα του 358/7 π.Χ.). Έρεισμα για αυτή τους τη θέση βρίσκουν σε αποσπάσματα του Ιουστίνου (VII

πρβλ. Διοδ., XVI 22, 2, όπου ο δίχρονος Συμμαχικός πόλεμος (357 – 355 π.Χ.) φέρεται να κράτησε τέσσερα χρόνια.

¹⁸³. Διοδ. XVI 14, 2.

¹⁸⁴. Οι Hammond και Griffith (ό. π., σσ. 255 - 6) τοποθετούν την εισβολή του Φιλίππου μέσα στο 358 π.Χ., μετά τη νίκη επί των Ιλλυριών, πριν από την πολιορκία της Αμφίπολης, ισχυριζόμενοι πως ο Φίλιππος είχε τη δυνατότητα εκείνη την εποχή να δράσει σε περισσότερα του ενός μέτωπα.

6. 7 – 9), του Θεοπόμπου και στη σειρά των γάμων του Φιλίππου όπως μας την παραδίδει ο Σάτυρος¹⁸⁵.

Ο Ιουστίνος, αναφερόμενος στα γεγονότα της βασιλείας του Φιλίππου μετά τη νίκη του επί των Ιλλυριών και πριν το γάμο του με την Ολυμπιάδα (δηλαδή κατά τη διάρκεια του 358 π.Χ.), γράφει: *Post hos, bello in Illyrios translato, multa milia hostium caedit. Urbem nobilissimam Larissam capit. Hinc Thessaliam non praedae cupiditate, sed quod exercitui suo robur Thessalorum equitum adiungere gestiebat, nihil minus quam bellum metuentem, improvisus expugnat, unumque corpus equitum pedestriumque copiarum invicti exercitus fecit*¹⁸⁶. Η αφήγηση είναι γεμάτη λάθη και αναχρονισμούς. Ο Ιουστίνος αναφέρεται σε κατάληψη της Λάρισσας από το Φίλιππο αμέσως μετά τη νίκη του επί του Βαρδύλιος, κάτι που δε συνέβη¹⁸⁷. Η αναφορά στην επιθυμία του Φιλίππου να ενσωματώσει στο στρατό του το θεσσαλικό ιππικό, μολονότι πιθανή (όπως για κάθε αρχαίο Έλληνα στρατηγό), είναι τελείως ανεδαφική για το έτος 358 π.Χ., καθώς ο Φίλιππος δεν είχε υποτάξει ούτε καν μέρος της Θεσσαλίας εκείνη την εποχή. Είναι καταφανής η σύγχυση στην αφήγηση του Ιουστίνου. Τόσο καταφανής, ώστε να καθιστά ιδιαίτερα αμφίβολη την αξιοπιστία του χωρίου 10, που τοποθετεί το γάμο του Φιλίππου με την Ολυμπιάδα μετά την υποτιθέμενη εισβολή στη Θεσσαλία¹⁸⁸. Συνοψίζοντας, η σειρά των γεγονότων στο εν λόγω απόσπασμα του Ιουστίνου σχετίζεται ελάχιστα με την πραγματικότητα και, συνεπώς, δεν είναι δυνατόν η υπόθεση που τοποθετεί μια εκστρατεία του Φιλίππου εναντίον του Αλεξάνδρου των Φερών το 358 π.Χ. να στηριχτεί σε αυτό.

Το επιχείρημα των Hammond και Griffith, πως δεν είναι δυνατόν να εφηύραν οι Ιουστίνος και Πομπήιος Τρόγος ένα ολόκληρο θεσσαλικό επεισόδιο, είναι σαθρό: πρώτον, δεν είναι δυνατόν να γνωρίζουμε τι ακριβώς έγραψε ο Πομπήιος Τρόγος και το κατά πόσον τον συνόψισε σωστά ο Ιουστίνος. Δεύτερον, στην επιτομή του Ιουστίνου βρίσκουμε και άλλα σοβαρά λάθη, όπως την υποτιθέμενη δολοφονία του

---

¹⁸⁵. *FGrHist* (115) απ. 34, 35, 48. Συνολικά τα επιχειρήματα υπέρ και κατά της αποδοχής μιας εκστρατείας του Φιλίππου στα 358/7 π.Χ., στο Hammond – Griffith, ό. π. σσ. 256 – 66, και Cr. Ehrhardt, ό. π., σσ. 296 – 8.

¹⁸⁶. Ιουστίνος VII 6, 7 – 9. Μεταφράζω ως εξής: *Στη συνέχεια, οδηγώντας το στρατό εναντίον των Ιλλυριών, θανάτωσε πολλές χιλιάδες από τους εχθρούς του και κατέλαβε την περίφημη πόλη της Λάρισσας. Έπειτα επέπεσε ξαφνικά στη Θεσσαλία (όταν αυτή σε καμία περίπτωση δεν περίμενε πόλεμο), όχι λόγω επιθυμίας για λάφυρα, αλλά επειδή ήθελε να ενσωματώσει τη δύναμη του θεσσαλικού ιππικού στα στρατεύματά του. Και με τον τρόπο αυτό συνένωσε τη δύναμη του ιππικού και του πεζικού σε ένα ανίκητο στράτευμα.*

¹⁸⁷. Ορισμένοι μελετητές, όπως ο Westlake, υποστήριξαν πως το *Larissam* είναι αλλοιωμένο, ίσως από λάθος του ίδιου του Ιουστίνου – βλ. Hammond – Griffith, ό. π. σ. 763, σημ. 36 και Cr. Ehrhardt, ό. π., σσ. 296 – 8.

¹⁸⁸. Ό. π., σ. 297, και βιβλιογραφική παραπομπή στη σημ. 3.

Περδίκκα Γ΄ από τη μητέρα του, και την προαναφερθείσα κατάληψη της Λάρισας μετά τη νίκη επί του Βαρδύλιος¹⁸⁹. Κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει κάτι ουσιαστικό για την ιστοριογραφική ικανότητα του Τρόγου, για να αποφανθεί, αν θα μπορούσε να «εφεύρει» μια ολόκληρη εκστρατεία ή να αναχρονίσει με τόσο κραυγαλέα εσφαλμένο τρόπο. Για τον Ιουστίνο, όμως, μπορούμε με σιγουριά να ισχυριστούμε πως δεν είναι ο πλέον αξιόπιστος ιστορικός αυτής της περιόδου.

Ο δεύτερος συγγραφέας που φέρεται να υποστηρίζει μια μακεδονική επιχείρηση στη Θεσσαλία το 358 π.Χ. είναι ο Θεόπομπος, ο οποίος στο πρώτο του βιβλίο, όπου πιθανότατα περιγράφει τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Φιλίππου, αναφέρεται στον Κινέα, ένα Θεσσαλό που βοήθησε το Φίλιππο να επιβληθεί στη Θεσσαλία¹⁹⁰. Ωστόσο, δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε επακριβώς τη δομή και, συνεπώς, τα περιεχόμενα των βιβλίων του Θεοπόμπου έτσι, ώστε να χρονολογούμε γεγονότα (ή και να πιθανολογούμε την ύπαρξή τους) με βάση την αόριστη αναφορά ενός ονόματος¹⁹¹. Θα μπορούσαμε να σκεφτούμε πολλούς διαφορετικούς λόγους για τους οποίους ο Θεόπομπος επέλεξε να αναφερθεί στον Κινέα στο πρώτο του βιβλίο, ειδικά σε ένα συγγραφέα που αρέσκεται στις παρεκβάσεις¹⁹². Ούτε η φράση «*ἔτι συνεπολέμησεν ὠρμημένος ἐκ Χαλκῶν τῆς Λαρισσαίας*», που περιεχόταν κάπου στο πρώτο και στο τρίτο βιβλίο του ίδιου συγγραφέα¹⁹³, είναι αρκετή για να αποδείξει την υποτιθέμενη εκστρατεία, καθώς δεν αναφέρεται ποιος έκανε την εξόρμηση, εναντίον τίνος και πότε ακριβώς. Το γεγονός μάλιστα ότι η ίδια φράση υπάρχει και στο τρίτο βιβλίο υποδηλώνει πως, ακόμη και αν η εν λόγω επιχείρηση ανήκει στο Φίλιππο, είναι πολύ πιθανόν να συνέβη μετά τα πρώτα έτη της διακυβέρνησής του.

Τέλος, υπάρχει και η μαρτυρία του Σατύρου, που τοποθετεί το γάμο του Φιλίππου με τη Φίλινα πριν από αυτόν με την Ολυμπιάδα (ο οποίος τελέστηκε σίγουρα το 357 π.Χ.). Οποιοδήποτε επιχείρημα, όμως, βασισμένο σε αυτή τη μαρτυρία χάνει την αξία του, εάν αναλογισθούμε πως ο Σάτυρος τοποθετεί επίσης

¹⁸⁹. Ιουστίνος VII 5, 8.

¹⁹⁰. Θεόπομπος απ. 35: *Κινέας· ... ὡμολόγηται καὶ παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς, ὅτι Κινέας εἷς ἦν τῶν προιεμένων Φιλίπποι τὰ Θετταλῶν πράγματα, καὶ μάλιστα Θεοπόμπω ἐν α. ἅμα καὶ διεξερχομένω τὰ περὶ τὸν ἄνδρα.*

¹⁹⁰. Ehrhardt, ὁ. π., σ. 298.

¹⁹¹. Το αυτό παραδέχονται και οι Hammond – Griffith, ὁ. π., σ. 261, παρ. 1.

¹⁹². Σχετικά με τις παρεκβάσεις, βλ. Kroh, ὁ. π., σ. 234.

¹⁹³. Θεόπομπος απ. 34, 48: *Χάλκη· ... ἔστι καὶ ἄλλη Χάλκη Λαρισσαίας πόλις. λέγεται καὶ πληθυντικῶς Χάλκαι· Θεόπομπος α Φιλίππικῶν καὶ γ "ἔτι συνεπολέμησεν ὠρμημένος ἐκ Χαλκῶν τῆς Λαρισσαίας."*

πριν από το γάμο του Φιλίππου με την Ολυμπιάδα και τη Φίλινα το γάμο του με τη Νικασίπολη, που όμως, όπως θα δούμε, τοποθετείται με βεβαιότητα στα 352 π.Χ. Είναι προφανές πως οι γάμοι δεν καταγράφονται με αυστηρή χρονολογική σειρά (τουλάχιστον αυτοί οι τρεις) και, συνεπώς, δεν μπορούν να αποτελέσουν κατάλληλο έρεισμα για τη θεωρία των Hammond και Griffith.

Με βάση αυτά τα στοιχεία, δεν μπορούμε παρά να απορρίψουμε ως απίθανη μια εκστρατεία του Φιλίππου εναντίον του Αλεξάνδρου το 358 π.Χ. Ο Φίλιππος είχε σαφείς στόχους του, εκείνη τη χρονιά, την κατάληψη της Αμφίπολης και των υπολοίπων παραλιακών πόλεων που αποτελούσαν κίνδυνο για αυτή καθ' αυτή τη συνέχιση της βασιλείας του, καθώς μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν ως βάσεις του εχθρικού αθηναϊκού στόλου. Μια εκστρατεία σε ξένη περιοχή, εναντίον ενός ισχυρότατου τυράννου, σε περίοδο που η Άνω Μακεδονία είναι ακόμη ανήσυχη, η Ιλλυρία επίφοβη και ο ίδιος ο θρόνος του επισφαλής, θα ήταν το λιγότερο ανοησία, ακόμη και αν ο Φίλιππος κέρδιζε τη φιλία των Αλευάδων. Το πιθανότερο, λοιπόν, είναι ο Διόδωρος να διαπράττει έναν από τους συνήθεις αναχρονισμούς του ¹⁹⁴. Μήπως, ωστόσο, αυτή την εποχή, ακόμη και αν δε διενεργήθηκε εκστρατεία στη Θεσσαλία, ο Φίλιππος παντρεύτηκε τη Λαρισαία Φίλινα για να προσεταιριστεί τη διασημότερη θεσσαλική οικογένεια και να αποκτήσει ένα ισχυρό σύμμαχο στα νότια των συνόρων του;¹⁹⁵

Για να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα πρέπει να εξετάσουμε προσεκτικά τις διαθέσιμες μαρτυρίες για την ίδια τη Φίλινα. Μολονότι οι περισσότεροι σύγχρονοι ερευνητές δέχονται τη Φίλινα ως γυναίκα αριστοκρατικής καταγωγής, ίσως από το γένος των Αλευάδων, καμία από τις αρχαίες μας πηγές δεν της αναγνωρίζει ευγενείς καταβολές¹⁹⁶. Τις περισσότερες φορές χαρακτηρίζεται απλά ως Λαρισαία¹⁹⁷ ή Θεσσαλή¹⁹⁸, αλλά φυσικά αυτό, μολονότι ενδεικτικό, δεν αποδεικνύει

---

¹⁹⁴. Στο κείμενο του Διοδώρου, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις, όχι μόνο αναχρονισμών, αλλά και περιγραφής του ίδιου περιστατικού δύο φορές, σε δύο διαφορετικά έτη. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτό της πολιορκίας και της άλωσης της Μεθώνης. Βλ. XVI 31, 6, για το έτος 354/3 π.Χ., και XVI 34, 4, 5, για το έτος 353/2 π.Χ.

¹⁹⁵. Την υπόθεση αυτή υποστηρίζει και ο Bosworth, ό. π., σ. 31, σημ. 27.

¹⁹⁶. Ο Χ. Α. Νάλτσας (ό. π., σ. 195), αν και γνωρίζει τις εν λόγω πηγές, δεν τις λαμβάνει υπόψη του και δεν επιχειρεί να τις ερμηνεύσει.

¹⁹⁷. Δέξιππ. απ. 1^α, 4, Σάτυρ. απ. 5.9, Πορφ. *Βασιλεῖς Μακεδόνων*, VII 1,9, Αρρ. *Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον*, I 12, Φώτιος 82, 64^α 24. Ευστάθιος *Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ὀμήρου Ἰλιάδα*, IV 889, 12.

¹⁹⁸. Πορφ. *Βασιλεῖς Μακεδόνων*, IV 1,7. III 1,14, Αρρ. *Τὰ μετὰ Ἀλέξανδρον*, I 1,9, και στο Jacoby, (156). απ. 1,3, Φώτιος 92, 69^α 4, Γεωργίου Συγκέλλου *ἐκλογή χρονολογίας ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Διοκλητιανοῦ*, 319, 11.

πως δεν ανήκε σε αριστοκρατικό γένος. Εκτός των μαρτυριών αυτών, όμως, υπάρχουν τουλάχιστον άλλες τέσσερις που αποδίδουν στη Φίλινα ταπεινή καταγωγή. Ο Πτολεμαίος, γιος του Αγησάρχου¹⁹⁹, του οποίου αποσπάσματα διασώθηκαν από τον Αθήναιο, χαρακτηρίζει τη Φίλινα *ὄρχηστρίδα*, όρος που χρησιμοποιείται για να περιγράψει τη γυναίκα που διασκεδάζει με ακροβατικής φύσης χορούς τους συνδαιτυμόνες ενός συμποσίου, τις περισσότερες φορές με άσεμνη περιβολή²⁰⁰. Ο Ιουστίνος, αναφερόμενος στη μητέρα του Αρριδαίου, χρησιμοποιεί τον αντίστοιχο όρο στα λατινικά: *saltatrix*²⁰¹. Ο Πλούταρχος, στο βίο του Αλεξάνδρου, περιγράφει τη Φίλινα ως γυναίκα *ἄδοξον* και *κοινή*²⁰². Τους βαρύτερους χαρακτηρισμούς χρησιμοποιούν οι Πορφύριος και ο Ιουστίνος, καθώς ο πρώτος τη χαρακτηρίζει *ἑταίρα*, και ο δεύτερος *scortum*, όρος που περιγράφει μία εκπορνευόμενη γυναίκα²⁰³. Οι περισσότεροι μελετητές απορρίπτουν αυτούς τους χαρακτηρισμούς, υποστηρίζοντας πως σχετίζονται με τη νοητική καθυστέρηση του γιου του Φιλίππου και της Φιλίννας, του Αρριδαίου, και την ανάρρησή του στο θρόνο, καθώς και την εχθρική στάση ορισμένων αρχαίων ιστορικών και συγγραφέων, που καταντούν να συντάσσουν λιβελογραφήματα παρά ιστορικές αφηγήσεις, και επιμένουν πως, στην πραγματικότητα, η Φίλινα καταγόταν από αριστοκρατική οικογένεια της Λάρισας²⁰⁴.

Είναι αλήθεια πως ορισμένοι αρχαίοι συγγραφείς είναι ιδιαίτερα αρνητικοί έναντι των γυναικών της Μακεδονικής αυλής (ο Ιουστίνος αποτελεί το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα) και συχνά κάποια αποσπάσματά τους θυμίζουν λιβελογραφήματα. Ωστόσο, αν η Φίλινα ήταν πράγματι αριστοκρατικής καταγωγής, είναι αξιοσημείωτο πως αυτό δεν αναφέρεται σε καμία από τις διασωθείσες πηγές

---

¹⁹⁹. Ο Πτολεμαίος Αγησάρχου συνέγραψε ένα έργο για τον Πτολεμαίο Φιλοπάτορα. Το πρόβλημα είναι πως τον τίτλο αυτό κατείχαν τουλάχιστον πέντε διαφορετικοί βασιλείς της δυναστείας των Πτολεμαίων στην Αίγυπτο. Συνεπώς δεν μπορούμε να θέσουμε ένα *terminus post quem* για τη συγγραφή του έργου του – Αθην. XIII 40, 1 – 3.

²⁰⁰. Σε κάποιο ανώνυμο σχολιαστή του Αριστοφάνη βρίσκουμε έναν ορισμό της ορχηστρίδας: *ὄρχιστρίς, καὶ κλίνεται ὄρχιστρίδος. ἢ καὶ ὄρχίστρια καλεῖται, ἧγουν ἢ ἐπιστήμην ἔχουσα τῆς ὄρχησεως. φησὶ γοῦν· Νεφ., 996^a 2. Ξεν. Συμπ., II 1, 3.*

²⁰¹. Ιουστίνος IX 8, 2.

²⁰². Πλουτ. Ἀλέξ., LXXVII 6. Τον ακολουθεῖ πιστά και ο Φώτιος 245 396.

²⁰³. Πορφ. *Βασιλεῖς Μακεδόνων*, IV 1, 7 – 9, Ιουστίνος XIII 8, 2. Οι εταίρες

βρίσκονταν στην κορυφή της κλίμακας των επαγγελματιών της ερωτικής διασκέδασης, ήταν μορφωμένες και καλλιτεχνικά πολυτάλαντες. Βλ. E. Fantham, H. Peet Foley, N Boymel Kampen, S. B. Pomeroy, H. A. Shapiro, *Women in the Classical World. Image and Text*, Oxford University Press, New York 1994 [μτφρ. Κ. Μπούρας, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2004], σ. 155. Ο λατινικός όρος *scortum*, αναφέρεται κυρίως σε κοινές πόρνες.

²⁰⁴. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 261, Ellis, *The Assassination of Philip II*, στο *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson*, Thessaloniki 1981, σ. 115. σημ. 25.

μας, ούτε ως απλή φήμη, έστω ψευδής. Επί παραδείγματι, για τη μητέρα του Φιλίππου Β΄ συναντάμε σε πολλούς συγγραφείς την αναληθή πληροφορία πως ήταν Ιλλυρίδα²⁰⁵. Υπάρχει, όμως, έστω μία πηγή που αναφέρει την πραγματική καταγωγή της Ευρυδίκης²⁰⁶. Αν η Φίλινα ανήκε σε μια τόσο επιφανή οικογένεια, όπως οι Αλευάδες, θα ήταν άραγε δυνατόν να συγκαλυφθεί μια τόσο ένδοξη καταγωγή, και να μην υπάρχει σε κανένα συγγραφέα αναφορά σε αυτήν; Αν πάλι δεν ανήκε στους Αλευάδες, αλλά σε κάποια άλλη αριστοκρατική οικογένεια της Λάρισας, εκτός του ό,τι η συγκάλυψη της καταγωγής της θα ήταν το ίδιο δύσκολη, ο γάμος της με το Φίλιππο θα ήταν μια πράξη προσβολής και όχι φιλίας για την ισχυρότερη οικογένεια της πόλης. Η υπόθεση του Hammond πως ο Ιουστίνος ίσως αντλεί από τον Κλείταρχο που πιθανόν εκφράζει την προπαγάνδα των δημοκρατικών της Λάρισας δεν απαντά ικανοποιητικά σε αυτά τα ερωτήματα²⁰⁷, δεν αποδεικνύει πως η μαρτυρία είναι εσφαλμένη, ούτε ερμηνεύει ικανοποιητικά την πλήρη σιωπή της αρχαίας γραμματείας σχετικά με την υποτιθέμενη αριστοκρατική καταγωγή της Φίλινας. Ακόμη και αν οι δημοκρατικοί της Λάρισας κυκλοφορούσαν τέτοιου είδους ανυπόστατες φήμες για τη Φίλινα, τι απήχηση μπορεί να είχαν αυτές μεταξύ των συμπατριωτών τους, που αναμφισβήτητα θα γνώριζαν, αν η κοπέλα ανήκε ή όχι σε κάποια επιφανή οικογένεια της πόλης τους;

Επιπρόσθετα, οι οποιεσδήποτε υποτιθέμενες συκοφαντίες για την ταπεινή καταγωγή της Φίλινας θα είχαν εκ των πραγμάτων μηδενικό αποτέλεσμα ως προπαγάνδα εναντίον του Φιλίππου Αρριδαίου: το ότι ήταν γιος του Φιλίππου ήταν αρκετό για να χριστεί βασιλιάς (όπως πολύ χαρακτηριστικά μας αναφέρει ο Πορφύριος²⁰⁸) και δε νομίζω πως υπήρχε ανάγκη να τονισθεί από μια οργανωμένη προπαγάνδα εναντίον του Αρριδαίου η ταπεινή καταγωγή της μητέρας του, για να δηλωθεί η ανεπάρκειά του ως βασιλιά, όταν ο ίδιος ο Αρριδαίος ήταν διανοητικά καθυστερημένος!²⁰⁹

Κατά τη γνώμη μου, δεν είναι δυνατόν να ψεύδονται όλοι οι προαναφερθέντες συγγραφείς. Μπορεί η Φίλινα να μην ήταν *χαμαιτύπη* πόρνη (*scortum*), όπως υποστηρίζει ο Ιουστίνος, ήταν όμως πιθανότατα άσημη και ίσως ανήκε στις τάξεις

²⁰⁵. Πλουτ. *Περί παιδων άγωγης*, 14, Σούδα *Κάρανος* s.v. (K 356).

²⁰⁶. Στράβ. VII 7, 8 (C 326).

²⁰⁷. N. G. L. Hammond, *Three Historians of Alexander the Great: the so - called Vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius*, Cambridge 1983, σσ. 90 – 3.

²⁰⁸. Πορφ., ό. π. Ακόμη και ένας νόθος γιος βασιλιά μπορούσε να ασκήσει την εξουσία.

²⁰⁹. Πλουτ. *Άλέξ.*, LXXVII 7, 8. Το ανέκδοτο σχετικά με τη δηλητηρίαση του Φιλίππου από την Ολυμπιάδα είναι σίγουρα ψευδές.

των εταίρων. Ο Πλούταρχος, που δε φαίνεται να έχει κάποιο ιδιαίτερο λόγο να επιτεθεί στη Φίλινα (ούτως ή άλλως διατηρεί εχθρική στάση και για τη Ρωξάνη, τη μητέρα του συμβασιλέα του Αρριδαίου, Αλέξανδρου Δ΄ και για την Ολυμπιάδα), την χαρακτηρίζει εκτός από άδοξη, και κοινή, επίθετο που θα μπορούσε να αποδοθεί σε μία εταίρα ή ορχηστρίδα²¹⁰. Ακόμη και το ίδιο το όνομα της κοπέλας, μολονότι παραδοσιακά θεσσαλικό, απαντάται στην αρχαιοελληνική γραμματεία ως όνομα κοινών γυναικών ή εταίρων²¹¹, καταδεικνύοντας πως το «Φίλινα» ως όνομα δε συνηθιζόταν εντός των αριστοκρατικών κύκλων. Ανεξάρτητα από το αν ήταν εταίρα ή όχι, η Φίλινα δεν ήταν αριστοκράτισσα και, συνεπώς, δεν μπορεί να συνδεθεί με την εξωτερική πολιτική του Φιλίππου στα 358 π.Χ. Δε νομίζω πως ο γάμος με μία άσημη Λαρισαία θα συνέδεε με κάποιον ιδιαίτερο τρόπο τους Αλευάδες και το Φίλιππο, όχι μόνο το 358 π.Χ., αλλά και αργότερα. Φυσικά οι συγγενείς της Φίλινας (αν υπήρχαν), και οι άνθρωποι του περιβάλλοντός της θα συμμετείχαν στο δίκτυο πληροφοριοδοτών και προξένων του Φιλίππου που φρόντιζαν να τον ενημερώνουν για τα τεκταινόμενα στις πόλεις της κεντρικής και νότιας Ελλάδας. Αλλά δεν είναι δυνατόν να πιστέψουμε πως ο Φίλιππος παντρεύτηκε τη Φίλινα για να αποκτήσει πληροφοριοδότες. Για ποιον, λοιπόν, λόγο μπορεί ο Φίλιππος να σύναψε γάμο με μια γυναίκα χαμηλής κοινωνικής στάθμης;

Ίσως ο λόγος να είναι ο ίδιος ο Αρριδαίος. Ένας από τους λόγους για τους οποίους ο Φίλιππος, όπως και κάθε Μακεδόνας βασιλιάς, κατέφευγε στην πολυγαμία, ήταν η απόκτηση πολλών γιων. Πιθανόν ο Φίλιππος, ο οποίος ως το 356 π.Χ., από τρεις τουλάχιστον γάμους είχε αποκτήσει μόλις ένα γιο, να θέλησε να αναγνωρίσει ως παιδί του τον Αρριδαίο νυμφευόμενος τη μητέρα του. Η θεωρία αυτή, μολονότι παρουσιάζει δυσκολίες²¹², μπορεί να ερμηνεύσει ικανοποιητικά το γάμο του Φιλίππου με μία γυναίκα τέτοιας κοινωνικής στάθμης. Ίσως ο Φίλιππος να μην σχεδίαζε να αποκτήσει παιδί από μια γυναίκα αυτών των καταβολών, αλλά εφόσον απέκτησε, δε θέλησε να αποδιώξει τη δυνατότητα για έναν ακόμη πιθανό διάδοχο σε περίπτωση θανάτου του άλλου του γιου. Ας μην ξεχνάμε πως οι γόνοι βασιλέων στη

²¹⁰. Αν με τη λέξη κοινή ο Πλούταρχος εννοούσε και πάλι άσημη, θα προέβαινε σε ένα πλεονασμό που δε χαρακτηρίζει το ύφος του. Στην πραγματικότητα, δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για το τι ακριβώς εννοούσε ο συγγραφέας με αυτή τη λέξη.

²¹¹. Σχετικά με τις γυναίκες που φέρουν αυτό το όνομα βλ. Λουκιανός, *έταιρικοί διάλογοι*, 3, Αρισταίνετος, *έπιστολαί*, 2, 3. Επίσης Φίλινα ως όνομα μάγισσας – *Adespota Papyrica*, 900, 10.

²¹². Εύλογα κάποιος θα μπορούσε να αναρωτηθεί, αν η Φίλινα ήταν εταίρα, πως μπορούσε να είναι ο Φίλιππος σίγουρος πως το παιδί ήταν δικό του. Είναι φυσικά αδύνατο να δοθεί ικανοποιητική απάντηση σε αυτό το ερώτημα, μπορούμε, όμως, να υποθέσουμε πως η κοπέλα αυτή περιλαμβανόταν στις σταθερές παλλακίδες του Φιλίππου όσο βρισκόταν στη Θεσσαλία.

Μακεδονία ζούσαν ιδιαίτερα επικίνδυνη ζωή, κυνηγώντας και πολεμώντας από εφηβική ηλικία²¹³. Έτσι ο Φίλιππος έφερε τη Φίλινα στην Πέλλα και φρόντισε να ανατραφεί ο Αρριδαίος ως βασιλόπαις²¹⁴, μολονότι φαίνεται πως από τα υπόλοιπα μέλη του βασιλικού οίκου θεωρούνταν νόθος²¹⁵.

Ιδιαίτερη προσοχή έχει προσελκύσει η αφήγηση του Σατύρου σχετικά με τη Φίλινα, καθώς δεν αναφέρει πως την παντρεύτηκε ο Φίλιππος, αλλά απλά πως απέκτησε παιδί μαζί της. Μολονότι το σημείο είναι πράγματι άξιο προσοχής, είναι απίθανο η υπόθεση αυτή να είναι ορθή, καθώς ο Σάτυρος δεν κάνει σαφή αναφορά σε γάμο ούτε στην περίπτωση της Νικασιπόλεως, την οποία σίγουρα νυμφεύθηκε ο Φίλιππος²¹⁶. Άλλωστε, στο χωρίο αυτό ο Σάτυρος δεν αναφέρεται στους ερωτικούς δεσμούς του Φιλίππου, που θα ήταν αναρίθμητοι, ούτε στα τέκνα του. Αναφέρεται προφανώς στους γάμους του, και η Φίλινα περιλαμβάνεται στον κατάλογο²¹⁷. Μία άλλη μαρτυρία που γενικά πιστεύεται πως αφορά στη Φίλινα σώζεται στα *Ηθικά* του Πλούταρχου²¹⁸. Σύμφωνα με την αφήγηση, μία εκ των Θεσσαλών γυναικών του Φιλίππου (δεν αναφέρει ποια), κατηγορούνταν πως έκανε μάγια στο Φίλιππο. Η Ολυμπιάδα, μαθαίνοντάς το, αποφάσισε να την καταστήσει υποχείριό της, αλλά μόλις την αντίκρισε, και της μίλησε με σύνεση και ευγένεια, εγκατέλειψε τις όποιες προσπάθειες, λέγοντάς της πως είναι απροσμάχητη μια νόμιμη σύζυγος η οποία κουβαλά μέσα της όλη τη μαγεία που χρειάζεται για να κρατά υποταγμένο το σύζυγό της: ήταν όμορφη, από καλή γενιά, με ήθος και σωστή ανατροφή. Η περιγραφή αυτή δεν ταιριάζει στη Φίλινα, ειδικά στο σημείο που αναφέρεται στην καλή ανατροφή και την ευγενική καταγωγή. Είναι απίθανο ο Πλούταρχος, ο οποίος στο βίο του

---

²¹³. Hammond, ό. π., σ. 226. Ιουστίνος, IX 8, 3, όπου αναφέρεται πως ο Φίλιππος είχε και άλλους γιους εκτός του Αρριδαίου και του Αλεξάνδρου, οι οποίοι απεβίωσαν είτε λόγω φυσικών αιτιών, είτε σε μάχες.

²¹⁴. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 261.

²¹⁵. Πλουτ. *Άλέξ.*, X 2: [...] *τὸν νόθον ἔασαντα καὶ οὐ φρενήρη* [...]. Ο Πλούταρχος τα μεταφέρει ως λόγια του Αλεξάνδρου προς το σατράπη της Καρίας Πιξώδαρο.

²¹⁶. Σάτυρ. απ. 5, 9: *Οἰκειώσασθαι δὲ θέλων καὶ τὸ τῶν Θετταλῶν ἔθνος, ἐπαιδοποιήσατο ἐκ δύο Θετταλίδων γυναικῶν, ὧν ἡ μὲν ἦν Φεραία Νικησίπολις, ἣτις αὐτῷ ἐγέννησε Θετταλονίκην, ἡ δὲ Λαρισσαία Φίλινα, ἐξ ἧς Ἀριδαῖον ἐτέκνωσε.*

²¹⁷. X. A. Νάλτσας, ό. π., σ. 199, σημ. 6. A. Tronson, ό. π., σ. 122.

²¹⁸. Πλουτ. *Γαμικά παραγγέλματα*, 141 C 7: *Ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἦρα Θεσσαλῆς γυναικὸς αἰτίαν ἐχούσης καταφαρμακεύειν αὐτόν. ἐσπούδασεν οὖν ἡ Ολυμπιάς λαβεῖν τὴν ἄνθρωπον ὑπο χεῖριον. ὡς δ' εἰς ὄψιν ἔλθοῦσα τὸ τ' εἶδος εὐπρεπῆς ἐφάνη καὶ διελέχθη πρὸς αὐτὴν οὐκ ἀγεννῶς οὐδ' ἀσυνέτως, "χαιρέτωσαν," εἶπεν ἡ Ολυμπιάς, "αἱ διαβολαί. σὺ γὰρ ἐν σεαυτῇ τὰ φάρμακα ἔχεις." ἄμαχον οὖν τι γίνεταί πρᾶγμα γαμετῆ γυνὴ καὶ νόμιμος, ἂν ἐν αὐτῇ πάντα θεμένη. καὶ προῖκα καὶ γένος καὶ φάρμακα καὶ τὸν κεστόν αὐτόν, ἦθει καὶ ἀρετῇ κατεργάσεται τὴν εὖνοιαν.*

Αλεξάνδρου κατονομάζει τη Φίλινα ως γυναίκα άδοξη και κοινή, σε άλλο του έργο να αναφέρεται σε αυτήν ως εκλεπτυσμένη αριστοκράτισσα με ευγενή ανατροφή. Το ανέκδοτο, που φυσικά είναι πλαστό, μάλλον εμπνεύστηκε από την άλλη Θεσσαλή σύζυγο του Φιλίππου, τη Νικασίπολη, η οποία, όπως θα δούμε, είχε τη φήμη πολύ όμορφης κοπέλας και καταγόταν σίγουρα από αριστοκρατικό γένος²¹⁹.

Παραμένει ένα ερώτημα αναπάντητο: πότε συνάφθηκε ο γάμος του Φιλίππου και της Φιλίνας, αν όχι το 358 π.Χ.; Οι Hammond και Griffith κάνουν μία οξυδερκή παρατήρηση: αν δεχθούμε πως η Φίλινα ήταν εταίρα, ο Φίλιππος θα μπορούσε να την είχε γνωρίσει οπουδήποτε, ακόμη και στη Μακεδονία, και να την νυμφεύθηκε σε χρόνο που δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε. Νομίζω, όμως, πως η συνεχής μνημόνευση της καταγωγής της από τις πηγές, και η μαρτυρία του Σατύρου πως τη νυμφεύθηκε *κατά πόλεμον* δεν είναι τυχαίες. Ο γάμος αυτός πρέπει να συνάφθηκε κατά τη διάρκεια ενός πολέμου και μιας εκστρατείας στη Θεσσαλία. Αν ο Φίλιππος δεν εισέβαλε στη Θεσσαλία το 358 π.Χ., τότε θα πρέπει να εξακριβώσουμε πότε ακριβώς εκστράτευσε για πρώτη φορά στην περιοχή και με τον τρόπο αυτό να χρονολογήσουμε το γάμο του²²⁰.

Οι Hammond και Griffith επανέρχονται με μία νέα υπόθεση, υποστηρίζοντας πως ο Φίλιππος πρέπει να επενέβη στις θεσσαλικές υποθέσεις στο πρώτο μισό του 355 π.Χ.²²¹ Τα επιχειρήματά τους στηρίζονται στην καθυστερημένη αντίδραση του αμφικτυονικού συνεδρίου, όταν οι Φωκείς κατέλαβαν τους Δελφούς και πυροδότησαν την έκρηξη του τρίτου Ιερού πολέμου²²². Το θέμα αυτό είναι πράγματι ιδιαίτερα σκοτεινό, καθώς η κύρια πηγή μας για τα γεγονότα του πολέμου, ο Διόδωρος Σικελιώτης, δε μας δια φωτίζει ως προς την αιτία αυτής καθυστέρησης. Οι Φωκείς, που ήδη από τον πέμπτο αιώνα είχαν εκφράσει την επιθυμία τους να πάρουν υπό τον έλεγχό τους το ιερό των Δελφών, αρνούμενοι να αποδεχτούν καταδικαστικές αποφάσεις του συνεδρίου των Αμφικτιόνων εναντίον τους, κατέλαβαν τους Δελφούς υπό το Φιλόμηλο την άνοιξη του 358 π.Χ.²²³, και διενήργησαν επιδρομές στα γύρω εχθρικά εδάφη των Λοκρών και των Θηβαίων. Μολονότι η ενέργεια αυτή των Δελφών ήταν ιδιαίτερος σοβαρή, τα υπόλοιπα μέλη της Αμφικτυονίας (εκ των

---

²¹⁹. Βλ. παρακάτω.

²²⁰. Για τις επεμβάσεις του Φιλίππου και την εξέλιξή τους βλ. παρακάτω.

²²¹. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 264 – 66.

²²². Για τα γεγονότα που πυροδότησαν την έκρηξη του Ιερού πολέμου βλ. Διοδ. XVI 23 – 25, 27 – 28.

²²³. Ο Διόδωρος χρονολογεί λανθασμένα τοποθετώντας τα γεγονότα αυτά στο επόμενο έτος – XVI 24. Σχετικά με την χρονολόγηση βλ. Σακελλαρίου, *IEE*, τόμ. Γ₂, σσ. 47 - 8, Hammond – Griffith, ό. π., σ. 263.

οποίων τα ισχυρότερα ήταν οι Βοιωτοί και οι Θεσσαλοί) δεν εκμεταλλεύτηκαν τη φθινοπωρινή Πυλαία (σύνοδο των αντιπροσώπων των Αμφικτυόνων) του 356 π.Χ. και την εαρινή του 355 π.Χ., αν και μεμονωμένα οι Λοκροί και οι Βοιωτοί είχαν επιτεθεί τουλάχιστον μία φορά εναντίον του Φιλόμηλου. Μόνο το φθινόπωρο του 355 π.Χ., σχεδόν δεκαοκτώ μήνες αργότερα, κηρύχτηκε πόλεμος εναντίον των Φωκέων από το σύνολο των Αμφικτυόνων²²⁴. Πού μπορεί να οφείλεται αυτή η καθυστέρηση; Ομολογουμένως δεν μπορεί να οφείλεται στους Θηβαίους ή τους Λοκρούς, οι οποίοι ήδη είχαν διεξάγει επιχειρήσεις εναντίον της Φωκίδας. Είναι πολύ πιθανό η αιτία της καθυστέρησης να σχετίζεται με τους Θεσσαλούς, χωρίς τους οποίους ο αμφικτυονικός στρατός δε θα μπορούσε να αντιμετωπίσει τους σκληροτράχηλους μισθοφόρους των Φωκέων²²⁵. Η μόνη λογική εξήγηση, καθώς δεν υπήρχαν δεσμοί φιλίας μεταξύ Φωκέων και Θεσσαλών, είναι πως η Θεσσαλία μαστιζόταν από έριδες που δεν της επέτρεπαν να αποστείλει στρατό σε ξένο έδαφος. Η μόνη διαμάχη που μας είναι γνωστή στη Θεσσαλία, αυτή την εποχή, σχετίζεται με την επιθετικότητα των τυράννων των Φερών εναντίον των Αλευάδων και των υπολοίπων πόλεων του Κοινού. Οι Hammond και Griffith ισχυρίζονται πως είναι πιθανό, το χειμώνα ή την άνοιξη του 355 π.Χ., η έχθρα μεταξύ των δύο πόλεων να μετανσαρκώθηκε σε ένοπλες συγκρούσεις και πως οι Αλευάδες κάλεσαν σε βοήθεια το Φίλιππο για να απωθήσουν τις εχθρικές δυνάμεις²²⁶. Η υπόθεση αυτή, μολονότι δε στηρίζεται σε καμιά πηγή, ερμηνεύει ικανοποιητικά όχι μόνο τη διστακτικότητα των Θεσσαλών να εισβάλουν στη Φωκίδα, αλλά και το χωρίο του Διοδώρου που εξετάστηκε παραπάνω, το οποίο τοποθετεί μακεδονική επέμβαση υπέρ των Αλευάδων περίπου το 357/6 π.Χ. Για τους Hammond και Griffith η επέμβαση αυτή είναι η δεύτερη κατά σειρά, στην οποία, όπως υποστηρίζουν, πολύ απλά δεν αναφέρεται καθόλου ο Διόδωρος²²⁷. Όπως, καταδείχτηκε όμως, τα δεδομένα μας δε μας επιτρέπουν να δεχτούμε θεσσαλική εκστρατεία του Φιλίππου στα 358 π.Χ. Η θεωρία τους, ωστόσο, για μια πιθανή βοήθεια προς τους Αλευάδες το 355 π.Χ. είναι τουλάχιστον αληθοφανής. Και πάλι, όμως, η έλλειψη σχετικών μαρτυριών δε μας επιτρέπει να τη δεχθούμε ως γεγονός. Άλλωστε, ακόμη και να συνέβη, δεν μπορεί να κράτησε περισσότερο από λίγες εβδομάδες, οπότε είναι απίθανο να νυμφεύθηκε ο Φίλιππος τη Φίλινα.

²²⁴. Διοδ. XVI 28, 29.

²²⁵. Για τους μισθοφόρους του Φιλόμηλου, Διοδ. XVI 28, 1- 3. 30, 1 – 3.

²²⁶. Οι μειωμένες δυνάμεις των Θεσσαλών που στάλθηκαν τελικά εναντίον των Φωκέων (6000 άνδρες), υποδηλώνουν τη διχόνοια και την ανασφάλεια που επικρατούσαν μεταξύ των Θεσσαλών το 355 π.Χ., αν και ο Διόδωρος τους παρουσιάζει να δρουν ενωμένοι – XVI 29.

²²⁷. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 262 – 5.

Οι ερμηνευτικές δυσκολίες, όμως, δε σταματούν εδώ. Καθώς ο Διοδώρος συνεχίζει και ολοκληρώνει την αφήγησή του για το έτος 354/ 3 π.Χ., αναφέρει: *Ἄμα δὲ τούτοις πραττομένοις [ο θάνατος του Φιλόμηλου και η διαδοχή του από τον Ονόμαρχο] Φίλιππος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς Μεθώνην μὲν ἐκπολιορκήσας καὶ διαρπάσας κατέσκαψε, Παγασὰς δὲ χειρωσάμενος ἠνάγκασεν ὑποταγῆναι.*²²⁸

Οι Παγασές, η περιώνυμη παράκτια πόλη στο μυχό του Παγασητικού κόλπου, ήταν το σημαντικότερο (συχνά το μόνο) λιμάνι ολόκληρης της Θεσσαλίας, με τεράστια σημασία για την οικονομία της περιοχής λόγω των εισαγωγών και των εξαγωγών που λάμβαναν χώρα σε αυτό, αλλά και για την ασφάλεια των τυράννων των Φερών, καθώς σε περίπτωση χερσαίου αποκλεισμού ήταν το μόνο μέρος στο οποίο μπορούσαν να αποσυρθούν και να τροφοδοτούνται ανεμπόδιστα. Σύμφωνα, λοιπόν, με το κείμενο του Διοδώρου, με τη μορφή που παρατέθηκε παραπάνω, ο Φίλιππος κατέλαβε τη σημαντική αυτή πόλη το 354, ή το αργότερο την άνοιξη του 353 π.Χ., πριν από την εκστρατεία του υπέρ των Αλευάδων. Μήπως εκείνη την περίοδο, λοιπόν, συνδέθηκε με τη Φίλινα; Όχι, γιατί, όπως κατέδειξε ο Ehrhardt, το γεγονός αυτό δε συνέβη εκείνη τη χρονιά. Αρχικά, να υπογραμμίσουμε πως στο κείμενο του Διοδώρου δε διαβάζουμε *Παγασὰς* αλλά *Παγὰς*. Το *Παγασὰς* αποτελεί διόρθωση των φιλολόγων²²⁹, καθώς η λέξη *Παγὰς* ως τοπωνύμιο, μας είναι παντελώς άγνωστο στη Θεσσαλία. Μολονότι η διόρθωση είναι καταλληλότερη από φιλολογική σκοπιά, ιστορικά είναι αδύνατο να είναι ορθή. Ο Φίλιππος δε θα μπορούσε να επιτεθεί στις Παγασές διασχίζοντας περισσότερα από πενήντα χιλιόμετρα, τα περισσότερα από τα οποία σε εχθρικό έδαφος, χωρίς προηγουμένως να έχει καταλάβει τις πανίσχυρες Φερές. Μια τέτοια επιχείρηση θα απαιτούσε τεράστια κινητοποίηση δυνάμεων και θα προϋπέθετε αν όχι κατάληψη, τουλάχιστον αποκλεισμό των Φερών. Κάτι τέτοιο δεν αναφέρεται πουθενά. Η υπόθεση να καταλήφθηκε η πόλη μέσω θαλάσσης είναι αδύνατη, αν λάβουμε υπόψη το μικρό και αδύναμο στόλο που διέθετε ο Φίλιππος εκείνη την εποχή. Είναι ενδιαφέρον πως ο Δημοσθένης στον πρώτο του φιλιππικό λόγο (που εκφωνήθηκε το αργότερο στα 349 π.Χ.), προτείνει στους Αθηναίους να διαθέτουν πάντοτε έτοιμες δέκα τριήρεις για να

²²⁸ Διοδ. XVI 31, 6 (Tuebner).

²²⁹ Cf. Ehrhardt, ό. π., σ. 298. Ο Fischer αποδίδει τη διόρθωση στο Gemistius.

αντιμετωπίζουν το μακεδονικό στόλο²³⁰, ενώ ο Χάρης στα 353 π.Χ. απείλησε την ακεραιότητα ολόκληρου του στόλου που διέθετε ο Φίλιππος με μόλις είκοσι αθηναϊκές τριήρεις²³¹. Η υπόθεση η πόλη να κατελήφθη μέσω προδοσίας, είναι εξίσου απίθανη, αν λάβουμε υπόψη την αδυναμία του Φιλίππου να ανεφοδιάσει τη φρουρά του μέσα στην πόλη, είτε μέσω θαλάσσης, είτε από τη ξηρά (ακόμη και αν υπήρχε η δυνατότητα στρατιωτικών εφοδιοπομπών ως το 353 π.Χ., πράγμα απίθανο, η δυνατότητα αυτή θα είχε εκλείψει, όταν ο Φίλιππος ηττήθηκε κατά κράτος από τον Ονόμαρχο το ίδιο έτος). Είναι πρακτικά αδύνατο ο Φίλιππος να κατέλαβε τις Παγασές το 354/3 π.Χ.²³². Συνεπώς, ούτε σε αυτή την περίπτωση μπορεί να εισέβαλε ο Φίλιππος στη Θεσσαλία, ώστε να συνάψει το γάμο του με τη Φίλινα.

Η πρώτη σαφώς τεκμηριωμένη εκστρατεία του Φιλίππου στη Θεσσαλία έλαβε χώρα την άνοιξη ή το καλοκαίρι του 353 π.Χ. Διαβάζουμε στο Διόδωρο: *Μετὰ δὲ ταῦθ' ὁ Φίλιππος ὑπὸ Θετταλῶν μετακληθεὶς ἦκεν εἰς Θετταλίαν μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ τὸ μὲν πρῶτον πρὸς Λυκόφρονα τὸν Φερῶν τύραννον διεπολέμει βοηθῶν τοῖς Θετταλοῖς.*²³³

Στα προηγούμενα κεφάλαιά του ο Διόδωρος μας διηγείται τι συνέβη μετά το θάνατο του Φιλομήλου, ηγέτη των Φωκέων, στα πλαίσια του Ιερού πολέμου που είχε ξεκινήσει περίπου τρία χρόνια νωρίτερα. Ο διάδοχός του Ονόμαρχος, χρησιμοποιώντας τα πολύτιμα αναθήματα του Ιερού, κατάφερε να συγκεντρώσει αξιόλογο μισθοφορικό στράτευμα και να λεηλατήσει μεγάλο μέρος της Βοιωτίας και της Λοκρίδας, ενώ παράλληλα εξαγόρασε τη φιλία ή την ουδετερότητα ορισμένων πόλεων της Θεσσαλίας²³⁴, και με τον τρόπο αυτό κατάφερε να διασπάσει τις δυνάμεις της Αμφικτυονίας που είχαν στραφεί εναντίον των Φωκέων. Μία εκ των πόλεων που

---

²³⁰. Δημ. 4, 22.

²³¹. Πολύαιν. IV 2, 22. Για το μέγεθος του μακεδονικού στόλου βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 351 - 2.

²³². Διεξοδική ανάλυση του θέματος, στο Cr. Ehrhardt, ό. π., σσ. 299 – 301. Ο συγγραφέας αναφέρεται και στα προβλήματα πολιτικής φύσης που προκύπτουν αν δεχθούμε τόσο πρόωμη κατάληψη των Παγασών από το Φίλιππο, όπως στην απουσία προσχήματος για επίθεση εναντίον των Φερών, και στην περιέργη σιωπή του Δημοσθένη, που ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για τα τεκταινόμενα στη Θεσσαλία, για ένα γεγονός που σαφώς θα είχε προκαλέσει μεγάλη αίσθηση στην πόλη της Αθήνας, καθώς οι Φερές ήταν σύμμαχός της. Συνεπώς, η άποψη του Hammond, ό. π., σ. 74, παρ. 1, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή.

²³³. Διοδ. XVI 35, 1. Η εκστρατεία πρέπει να ξεκίνησε πριν το μήνα Δαίσιο των Μακεδόνων (Μάιος – Ιούνιος), καθώς, σύμφωνα με τον Πλούταρχο (Άλέξ., 16, 2), οι βασιλείς των Μακεδόνων δε συνήθιζαν να εκστρατεύουν αυτό το μήνα. Η μετοχή παθητικού αορίστου *μετακληθεὶς*, σημαίνει μετά από πρόσκληση – βλ. ενδεικτικά, Γαληνός *Περὶ τῶν ιδίων βιβλίων*. XIX 15, 1.

²³⁴. Ο Διόδωρος αναφέρει χρηματισμό ολόκληρης της Θεσσαλίας, κάτι τελείως απίθανο. Διοδ. XVI 33, 2 - 4.

χρηματίστηκαν από τον Ονόμαρχο ήταν αναμφισβήτητα οι Φερές, των οποίων οι τύραννοι Λυκόφρων και Πειθόλαος επιτέθηκαν εναντίον των Αλευάδων²³⁵, οι οποίοι, ανήμποροι να αντισταθούν, κάλεσαν σε βοήθεια τους Μακεδόνες. Η επίθεση αυτή, που σίγουρα αποτελούσε προϊόν συνεννόησης Φερών και Φωκίων, εξυπηρετούσε άπογα τα συμφέροντα του Ονομάρχου, καθώς οι Θεσσαλοί δε θα μπορούσαν πλέον να αποστείλουν στρατό εναντίον του. Ο Φίλιππος ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα και εισέβαλε στη Θεσσαλία. Μετά από ορισμένες συγκρούσεις ο Λυκόφρων συνειδητοποίησε πως δεν ήταν ικανός να αντιμετωπίσει το Φίλιππο μόνος, και ζήτησε βοήθεια από τους συμμάχους του Φωκείς²³⁶. Ο Ονόμαρχος, και αυτό είναι ενδεικτικό της σημασίας που απέδιδε στην παραμονή των Θεσσαλών εκτός του Ιερού πολέμου, δέχτηκε να διασπάσει τις δυνάμεις του και να στείλει στη Θεσσαλία τον αδελφό του Φάυλλο με 7000 άνδρες²³⁷. Ο Φίλιππος δε δυσκολεύτηκε να νικήσει τους νέους του αντιπάλους και να τους εκδιώξει τελείως από τη Θεσσαλία. Ο Ονόμαρχος θεώρησε πως η ήττα αυτή μπορούσε να καταστρέψει όλα του τα σχέδια και εισέβαλε με το σύνολο σχεδόν των δυνάμεων του στη Θεσσαλία²³⁸. Με αριθμητική υπεροχή έναντι του Φιλίππου κατόρθωσε να νικήσει δύο φορές τους Μακεδόνες, οι οποίοι υπέστησαν πολλές απώλειες²³⁹. Η δεύτερη ήττα ήταν τόσο συντριπτική, ώστε ο Φίλιππος μετά βίας κατόρθωσε να αποτρέψει τη διάλυση του στρατού του και αποσύρθηκε αμέσως από τη Θεσσαλία. Από την άνοιξη του 353 π.Χ. ως το φθινόπωρο του ίδιου έτους, οπότε υπέστη την τελευταία οδυνηρή του ήττα από τον Ονόμαρχο, ο Φίλιππος παρέμεινε στη Θεσσαλία. Είναι πολύ πιθανόν κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου ο Φίλιππος να νυμφεύθηκε τη Φίλινα, την οποία πιθανότατα πήρε μαζί του στην Πέλλα κατά την υποχώρηση. Η κατάσταση είναι καταλληλότερη, καθώς γνωρίζουμε πως ο Φίλιππος απολάμβανε συχνότατα την συντροφιά γυναικών κατά τη διάρκεια

---

²³⁵. Η πρόσκληση που απευθύνθηκε στο Φίλιππο, προερχόταν από τους Θεσσαλούς, σύμφωνα με το Διόδωρο, που μάλλον υπονοεί τους αντιπροσώπους του Κοινού, χωρίς αυτό φυσικά να σημαίνει πως οι αντιπρόσωποι αυτοί δεν ήταν Λαρισαίοι.

²³⁶. Ορισμένοι ερευνητές υπέθεσαν πως ο Πολύαινος, στο IV 2, 20 των *Στρατηγημάτων* του περιγράφει σύντομη πολιορκία των Φερών από το Φίλιππο μετά την απόληση του Λυκόφωνα, καθώς το όνομα *Κάρας έχυρόν χωρίον*, θα μπορούσε να είναι παραφθορά της πόλης των Φερών. Όπως πολύ σωστά σημείωσε όμως ο Hammond, είναι απίθανο να δόθηκε ο χαρακτηρισμός *έχυρόν χωρίον* σε μια τόσο ισχυρή και περιώνυμη πόλη όπως οι Φερές. Βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 776, σημ. 27.

²³⁷. Διοδ. XVI 35, 1, 2. Η δύναμη του Φάυλλου μόνο ευκαταφρόνητη δεν ήταν και ίσως αυτή η αποδυνάμωση του Ονομάρχου να είναι η αιτία της ήττας του στη Χαϊρώνεια από τους Βοιωτούς – Διοδ. XVI 33, 4.

²³⁸. Ο αριθμός των 20000 ανδρών, που προτάθηκε από τους Hammond – Griffith, (ό. π., σ. 306) είναι πιθανός, γιατί περίπου τόσος ήταν ο στρατός του και κατά το επόμενο έτος. Βλ. Διοδ. XVI 35, 4.

²³⁹. Ο Πολύαινος (II 38, 2) μας πληροφορεί για την έξοχη τακτική του Ονομάρχου που οδήγησε στη δεύτερη κατά σειρά νίκη του επί των Μακεδόνων.

των πολύμηνων εκστρατειών του²⁴⁰. Είναι απίθανο να την νμφεύθηκε την επόμενη χρονιά, καθώς είναι βέβαιο πως στα 352 π.Χ. σύναψε έναν ακόμη γάμο, με τη Φεραία Νικασίπολη. Σε αυτό το έτος θα πρέπει να τοποθετήσουμε και τη γέννηση του Αρριδαίου, χρονολόγηση η οποία συνάδει απόλυτα με την ιστορία που μας μεταφέρει ο Πλούταρχος²⁴¹, σύμφωνα με την οποία στα 337/6 π.Χ., ο δυνάστης της Καρίας Πιξώδαρος θέλησε να κάνει τον Αρριδαίο γαμπρό του για να εξασφαλίσει τη φιλία του Φιλίππου. Την εποχή εκείνη ο Αρριδαίος ήταν περίπου δεκαέξι χρονών και θεωρητικά, για ένα γόνο βασιλικής οικογένειας, ήταν σε ηλικία γάμου.²⁴²

Νικασίπολις

Ο επόμενος γάμος του Φιλίππου με τη *Νικασίπολιν* (ή *Νικησίπολιν*)²⁴³ συνδέεται άμεσα με τις πολιτικές επιδιώξεις του Φιλίππου στη Θεσσαλία και είχε σοβαρές διπλωματικές προεκτάσεις. Μετά την ήττα του από τον Ονόμαρχο, ο Φίλιππος δε θέλησε να εγκαταλείψει τη Θεσσαλία: τα σχέδιά του πλέον δεν περιορίζονταν στην εξασφάλιση των συνόρων του από εχθρικές εισβολές, αλλά στην επέκταση της επικράτειάς του προς νότο, με άμεσο στόχο την πρόσκτηση της Περραιβίας, του βορειότερου τομέα της Θεσσαλίας, διαμέσου της οποίας περνούσαν οι δρόμοι προς το μακεδονικό βασίλειο. Η κατάληψη και ο έλεγχος αυτής της περιοχής θα ολοκλήρωνε τον αμυντικό δακτύλιο που είχε ξεκινήσει να δημιουργεί πριν έξι περίπου χρόνια ο Φίλιππος, και θα έδινε τη δυνατότητα στα στρατεύματά του να εισέλθουν αστραπιαία σε αντίπαλες ή γειτονικές περιοχές του νότου, ανάλογα με τα συμφέροντα και τις επιδιώξεις του βασιλιά τους. Με τον έλεγχο των αρτηριών επικοινωνίας προς όλες τις κατευθύνσεις ο Φίλιππος ήταν ικανός ανά πάσα στιγμή να εισβάλει στην Ιλλυρία, την Ήπειρο, τη Θράκη και τώρα, αν κατάφερνε να καταλάβει

---

²⁴⁰. Για τις εταιρές που ακολουθούσαν ένα στρατεύμα βλ., P. Faugé, *Η καθημερινή ζωή την εποχή του μεγάλου Αλεξάνδρου*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 1997, σσ. 69, 223.

²⁴¹. Πλουτ. *Άλέξ*, Χ.

²⁴². Ο Hammond, με ισχυρότατη επιχειρηματολογία, υποστήριξε πως η ιστορία αυτή, στη μορφή που μας παραδίδεται από τον Πλούταρχο, είναι πλαστή. Αληθινή ή πλαστή, η ιστορία αυτή δεν αναιρεί την άποψη πως ο Αρριδαίος γεννήθηκε στα 353 π.Χ. Για την επιχειρηματολογία του Hammond, βλ. Hammond, *ό. π.*, σσ. 229 – 31.

²⁴³. Το *Νικασίπολις* απαντάται συχνότερα στις πηγές απ' ότι το *Νικησίπολις*. Συγκεκριμένα, *Νικασίπολις*: Πaus. IX 7, 3, Ηρωδιανός Αίλιος *Καθολική προσωδία*, III 1, 317, 5, Στεφ. Βυζ. *Εθνικά* (επιτομή), 312, 5, *Ετυμολογικόν Μέγα*, 447, 39. *Νικησίπολις*: Ευστάθιος *Παρεκβολαί εις τήν Όμηρου Ίλιάδα*, IV 889, 11, στο γνωστό χωρίο του Αθηναίου, XIII 5, 13.

και να διατηρήσει υπό τον έλεγχό του την Περραιβία, και στην υπόλοιπη Θεσσαλία. Είναι απίθανο το 352 π.Χ., πριν αναχωρήσει για τη νέα του εκστρατεία στη Θεσσαλία να σχεδίαζε να καταλάβει ολόκληρη την περιοχή, αλλά σίγουρα απέβλεπε στην κατάληψη ορισμένων στρατηγικών θέσεων, που θα του εξασφάλιζαν υπεροχή στη βόρεια και κεντρική Ελλάδα. Ο Φίλιππος είχε το χρόνο να ανασυνταχτεί μετά την ήττα του και να συνειδητοποιήσει πως, αν διέλυε τους Φωκείς, η Θεσσαλία, που είχε εξουθενωθεί από τις συνεχείς συγκρούσεις, θα περνούσε οικειοθελώς κάτω από τον έλεγχό του, αρκεί να της χάριζε ειρήνη και ασφάλεια από τους εχθρούς της²⁴⁴. Με τη Θεσσαλία στο πλευρό του, ο Φίλιππος θα μπορούσε πραγματικά να κυριαρχήσει στον ελλαδικό χώρο. Για να επιτευχθούν, όμως, οι συγκεκριμένοι στόχοι, ο Φίλιππος έπρεπε πρώτα να επανέλθει στη Θεσσαλία και να εκδιώξει τους Φωκείς του Ονομάρχου.

Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Πολύαινος, ο Φίλιππος οπισθοχώρησε όπως το κριάρι, για να χτυπήσει σκληρότερα²⁴⁵. Ο Ονόμαρχος, που, σύμφωνα με το Διόδωρο, σκόπευε να καταλάβει ολόκληρη τη Θεσσαλία²⁴⁶, είχε προσπαθήσει να υποτάξει όσες πόλεις ήταν εχθρικές προς αυτόν και είναι βέβαιο πως οι Θεσσαλοί σύμμαχοι του Φιλίππου δοκιμάστηκαν πολύ σκληρά την περίοδο της απουσίας του από τη Θεσσαλία. Αυτό υποδηλώνεται και από την ισχυρή βοήθεια των τουλάχιστον δύο χιλιάδων ιππέων που παρέδωσαν στη διάθεση του Φιλίππου, όταν αυτός κατέφθασε από τη Μακεδονία το 352 π.Χ. με είκοσι χιλιάδες πεζούς και περίπου χίλιους Μακεδόνες ιπείς²⁴⁷. Ο Φίλιππος επιτέθηκε κατά του Λυκόφρονα, ο οποίος κάλεσε ξανά σε βοήθεια τους Φωκείς και τους μισθοφόρους τους. Ο Ονόμαρχος πράγματι κατέφθασε με το σύνολο σχεδόν των στρατευμάτων του: είκοσι χιλιάδες πεζοί και μόλις πεντακόσιοι ιπείς. Ο Φίλιππος δεν επανέλαβε τα λάθη του παρελθόντος: έδωσε μάχη στο επονομαζόμενο Κρόκιον ή Κροκωτό πεδίο, μια περιοχή στη νότια Θεσσαλία μεταξύ Φθιώτιδων Θηβών και Άλου, όπου μπορούσαν να δράσουν με άνεση όχι μόνο οι φαλαγγίτες του, αλλά και το πολυάριθμο, εξαιρετο ιππικό που είχε στη διάθεσή του. Ο στρατός του Ονομάρχου κυριολεκτικά συνετρίβη: έξι χιλιάδες σκοτώθηκαν κατά τη διάρκεια της μάχης, συμπεριλαμβανομένου και του

---

²⁴⁴. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 309 – 10.

²⁴⁵. Πολύαιν. II 38, 2.

²⁴⁶. Διοδ. XVI 35, 2.

²⁴⁷. Διοδ. XVI 35, 3 – 6.

Ονομάρχου, ενώ οι τρεις χιλιάδες άνδρες που αιχμαλωτίστηκαν εκτελέστηκαν ως ιερόσυλοι²⁴⁸.

Ο Φίλιππος βάδισε κατευθείαν εναντίον των Φερών όπου βρίσκονταν οι Λυκόφρων και Πειθόλαος με περίπου δύο χιλιάδες μισθοφόρους. Η πολιορκία δεν κράτησε πολύ: οι τύραννοι γνώριζαν πως δεν είχαν καμία ελπίδα και πρότειναν να παραδώσουν την πόλη στο Φίλιππο εφόσον τους επιτρεπόταν να φύγουν μαζί με τους μισθοφόρους τους. Ο Φίλιππος δέχτηκε αυτό το γρήγορο διακανονισμό, θέλοντας να προλάβει ανοιχτά τα περάσματα των Θερμοπυλών, αλλά εκεί βρήκε το Φάυλλο με το υπόλοιπο των φωκικών δυνάμεων, καθώς και συμμαχικά προς τους Φωκείς στρατεύματα που έφταναν τις δέκα χιλιάδες άνδρες. Ο Φίλιππος δε δοκίμασε καν να επιτεθεί. Επέστρεψε στη Θεσσαλία για να διευθετήσει τα ζητήματα έτσι, ώστε να εξυπηρετούνται κατά το δυνατόν καλύτερα τα σχέδιά του για τη Θεσσαλία.

Ο Διόδωρος είναι λακωνικότερος όσον αφορά στις ενέργειες του Φιλίππου μετά τη νίκη του επί του Ονομάρχου: *Οὗτος γὰρ νικήσας τὸν Ὀνόμαρχον ἐπιφανεῖ παρατάξει τὴν τ' ἐν Φεραῖς τυραννίδα καθεῖλε καὶ τῇ πόλει τὴν ἐλευθερίαν ἀποδοῦς καὶ τᾶλλα τὰ κατὰ τὴν Θετταλίαν καταστήσας προηγεν ἐπὶ τὰς Πύλας πολεμήσων τοῖς Φωκεῦσι.*²⁴⁹ Μολονότι δεν αναφέρεται καθόλου σε αυτό ο Διόδωρος, είναι βέβαιο πως ο Φίλιππος φρόντισε να καταλάβει κατά το δυνατόν γρηγορότερα τις Παγασές και να εγκαθιδρύσει εκεί δική του φρουρά²⁵⁰. Είναι επίσης πολύ πιθανό να κυρίευσε και όσες θεσσαλικές πόλεις είχαν υποστηρίξει τον Ονόμαρχο, όπως τη Φαρκαδόνα και την Τρίκκη²⁵¹. Αφού διασφάλισε τοιουτοτρόπως την ειρήνη στη Θεσσαλία, θα πρέπει να τέλεσε και τους γάμους του με την πέμπτη κατά σειρά σύζυγό του, τη Νικασίπολιν.

---

²⁴⁸. Αυτή είναι η επικρατούσα άποψη μεταξύ των ερευνητών. Οι Hammond και Griffith αρνούνται να δεχτούν μια ομαδική εκτέλεση τόσων χιλιάδων ανθρώπων διά πνιγμού, προτάσσοντας ισχυρά επιχειρήματα. Βλ. σχετικά ό. π., σσ. 311 – 4.

²⁴⁹ Διοδ. XVI 38, 1 – 2.

²⁵⁰. Ο Δημοσθένης αφήνει να εννοηθεί πως η πόλη αντιστάθηκε για μικρό χρονικό διάστημα, το οποίο οι Αθηναίοι δεν εκμεταλλεύτηκαν για να την βοηθήσουν. Δημ. 1, 9.

²⁵¹. Για την Φαρκαδόνα, μολονότι ο Πολύαινος δεν αναφέρει το έτος των επιχειρήσεων που περιγράφει, είναι σχεδόν βέβαιο πως πολιορκήθηκε και κατελήφθη από το Φίλιππο το 353/2 π.Χ. Σχετικά, Πολύαιν. IV 2, 18. Για τη χρονολόγηση βλ. Θεόπομπο, *FGrHist* (115) 82, καθώς στο ένατο βιβλίο των *Φιλιππικών* του μάλλον περιγράφει γεγονότα των ετών 353/2 π.Χ. (Hammond – Griffith, ό. π., σ. 308). Ο Ιουστίνος, (VIII 3, 1) που αναφέρεται σε κατάληψη και καταστροφή πόλεων από το Φίλιππο που ήταν σύμμαχός του, δεν περιγράφει την κατάσταση στη Θεσσαλία (ό. π., σσ. 324 – 34). Ακόμη και ο Δημοσθένης δεν αναφέρεται ποτέ σε κάτι τέτοιο, μολονότι πληροφορούνταν καλά για τα τεκταινόμενα στη Θεσσαλία. Η μαρτυρία αυτή έρχεται, επίσης και σε πλήρη αντίθεση με τον Πολύαινο (IV 2, 19). Γενικά για τις διευθετήσεις του Φιλίππου μετά τη νίκη του το 352 π.Χ., βλ. Δημ. 1, 12, 13.

Η Νικασίπολις ήταν ανιψιά του Ιάσονα των Φερών, κόρη με ευγενή ανατροφή και ευειδή εμφάνιση που έκανε ιδιαίτερη εντύπωση στο Φίλιππο, σύμφωνα με το Λούκιλλο²⁵². Αλλά, μολονότι η εμφάνιση και η ανατροφή της κοπέλας δεν άφησαν ασυγκίνητο το βασιλιά, είναι βέβαιο πως ο γάμος του μαζί της σχετιζόταν άμεσα με την επιβολή και διατήρηση της κυριαρχίας των Μακεδόνων στη Θεσσαλία. Για να κατανοήσουμε αυτές τις σκοπιμότητες είναι επιτακτικό να εξακριβώσουμε τις ιδιαίτερες σχέσεις που ανέπτυξε ο Φίλιππος με το Κοινό των Θεσσαλών αυτή την περίοδο.

Ερευνητές όπως η M. Sordi, ο N. Hammond και ο G. Griffith υποστηρίζουν πως το 352 π.Χ. πρέπει να είναι η χρονιά κατά την οποία ο Φίλιππος εξελέγη στο ανώτατο αξίωμα του θεσσαλικού κοινού, ως *ταγός* των Θεσσαλών²⁵³. Ήδη από τον έβδομο προχριστιανικό αιώνα τα θεσσαλικά κρατίδια της Εστιαιώτιδος (βορειοδυτική Θεσσαλία), της Θεσσαλιώτιδος (νοτιοδυτική Θεσσαλία), της Αχαΐας Φθιώτιδος (νότιας Θεσσαλίας) και της Πελασιγιώτιδος (η περιοχή που καταλάμβανε την κεντρική και ανατολική Θεσσαλία, ως τη Μαγνησία²⁵⁴) είχαν δημιουργήσει ένα στρατιωτικό - πολιτικό συνασπισμό για τον καλύτερο συντονισμό διαφόρων στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι πόλεις του Κοινού ήταν αυτόνομες, αλλά η εξωτερική τους πολιτική καθοριζόταν από αντιπροσώπους τους στο συνέδριο του Κοινού²⁵⁵. Αρχηγός του συνασπισμού αυτού σε καιρό πολέμου ήταν ο *ταγός*, αιρετός άρχοντας που κατείχε την ανώτατη διοίκηση των στρατιωτικών δυνάμεων του συνασπισμού, τα οποία συντηρούνταν από εισφορές και φορολογία στο σύνολο των

---

²⁵². Μολονότι όσοι άντλησαν από αυτόν στην αρχαιότητα τον αναφέρουν ως Λούκιο, το πραγματικό του όνομα είναι Λούκιλλος. Βλ. σχετικά Ηρωδ. *Καθολική προσωδία*, III 1 316, 33, Στέφ. Βυζ. *Θεσσαλονίκη* s.v., *Ετυμολογικόν Μέγα*, s. v., Σχετικά με το Λούκιλλο, βλ. Κροή, ό., π., s.v.

²⁵³. Μολονότι ο όρος *ταγός* χρησιμοποιήθηκε για να περιγράψει την αρχή του Ιάσονα (371 - 370 π.Χ.) από τον Ξενοφώντα (*Έλλ.* VI 1, 8), ο τίτλος του Φιλίππου ως επικεφαλής του Θεσσαλικού Κοινού είναι αβέβαιος. Σε επιγραφή του 361 π.Χ. (Tod, 147. 23 και 34) ο Αγέλαος από τη Φάρσαλο περιγράφεται ως *άρχων* και όχι *ταγός*, μολονότι η σημασία του αξιώματος και οι δικαιοδοσίες που το περιβάλλουν θα είναι οι ίδιες. Οι Hammond και Griffith υποθέτουν πως ο νέος όρος εισήχθη γιατί ο προηγούμενος, *ταγός*, είχε συνδεθεί με τους τυράννους των Φερών. Αν όντως έτσι έχουν τα πράγματα, είναι κάπως απίθανο ο Φίλιππος να επανέφερε σε χρήση τον παλιό τίτλο. Ωστόσο, καθώς οι πληροφορίες μας είναι λιγοστές, όλα αυτά παραμένουν υποθέσεις. Είναι αλήθεια πως την περίοδο που ο Φίλιππος ανέλαβε τα ηνία του Κοινού, εμφανίζεται και κάποιος Εύδικος από τη Λάρισα ως *άρχων*. Η ουσία είναι πως, ανεξάρτητα από τον τίτλο, το αξίωμα στο οποίο εκλέχτηκε ο Φίλιππος του εξασφάλιζε ευρύ έλεγχο της Θεσσαλίας. Βλ. σχετικά, Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, τόμ., Γ₁, σ. 311 (πλαίσιο), Hammond – Griffith, ό. π., σ. 781, σημ. 114.

²⁵⁴. Η αρχαία Μαγνησία περιλάμβανε την ανατολική παραθαλάσσια οροσειρά της Θεσσαλίας, τον Όλυμπο την Όσσα και το Πήλιο, ως την απόληξη της χερσονήσου που περικλείει τον Παγασητικό κόλπο. Fr. Stahlin, *Das Hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924, [μτφρ. *Η Αρχαία Θεσσαλία*, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικάλων, Θεσσαλονίκη 2002], σ. 99.

²⁵⁵. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 327.

εσόδων των θεσσαλικών αγορών. Το εν λόγω αξίωμα δε μεταβιβαζόταν κληρονομικά. Οι ακριβείς δικαιοδοσίες και διαδικασίες που περιβάλλουν την εκλογή του ή των ταγών δε μας είναι απολύτως γνωστές, αλλά μπορούμε με βεβαιότητα να συνδέσουμε το αξίωμα αυτό με τον πόλεμο και τις στρατιωτικές επιχειρήσεις²⁵⁶. Πολλοί ταγοί μετά τη λήξη των στρατιωτικών τους υποχρεώσεων διατηρούσαν την αρχή τους για χρόνια, ακόμη και ισόβια²⁵⁷. Οι ταγοί, όπως όλοι οι επικεφαλής άρχοντες του κοινού των Θεσσαλών εκλέγονταν μεταξύ των επιφανέστερων οικογενειών της Θεσσαλίας, όπως των Αλευάδων της Λάρισσας, των Εχεκρατιδών και των Μενωνιδών της Φαρσάλου και των Σκοπάδων από την Κραννώνα²⁵⁸. Από τη γένεση του θεσμού της ταγείας, και καθ' όλη τη διάρκεια του έκτου και του πέμπτου προχριστιανικού αιώνα οι οικογένειες της Λάρισσας, των Φαρσάλων και της Κραννώνας διατηρούσαν για τα μέλη τους το αξίωμα, μέχρι τον τέταρτο αιώνα, οπότε κυριαρχούν οι Φεραίοι τύραννοι, με σημαντικότερο απ' όλους τον Ιάσονα. Ωστόσο, στα μέσα του τέταρτου αιώνα, λαμβάνει χώρα μια σημαντική αλλαγή: για πρώτη φορά στη θεσσαλική πολιτική ιστορία, εκλέγεται ταγός ένας μακεδών βασιλιάς, ο Φίλιππος, ο οποίος από το 352 π.Χ. αναλαμβάνει σταθερά τον έλεγχο της Θεσσαλίας²⁵⁹. Πολλοί, ωστόσο, ερευνητές προτιμούν να τοποθετούν την ανάληψη του αξιώματος από το Φίλιππο στην περίοδο του 344 – 342 π.Χ., και όχι μετά τη μάχη στο Κρόκιο πεδίο²⁶⁰. Καθώς, όπως θα καταδειχτεί, ο γάμος του Φιλίππου με τη Νικασίπολιν σχετίζεται άμεσα με την ανάληψη της ταγείας από το Φίλιππο, είναι σημαντικό να εξακριβώσουμε πότε ακριβώς ο Φίλιππος κατέλαβε (ή εκλέχτηκε, εν προκειμένω δεν έχει ουσιαστική διαφορά) το συγκεκριμένο αξίωμα.

Από μαρτυρίες του Ιουστίνου και του Δημοσθένη²⁶¹ μαθαίνουμε πως ο Φίλιππος είχε αναλάβει τον έλεγχο της φορολογίας και της εμπορικής κίνησης των

---

²⁵⁶. Για το θεσμό της ταγείας, βλ. B. Helly, *L'Etat Thessalien. Aleuas le Roux – Les Tétrades et Les tagoi*, Lyon 1995. Τα σχετικά αποσπάσματα υπάρχουν σε ελληνική μετάφραση από τον Gino Polese σε τρία συνεχή άρθρα του Θεσσαλικού Ημερολογίου, συγκεκριμένα στους τόμους 45 (σσ. 3 - 32), 46 (σσ. 33 – 46) και 47 (σσ. 47 – 64, αναφορικά με το Φίλιππο).

²⁵⁷. Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, τόμ., Β, σσ. 236 - 7.

²⁵⁸. Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, τόμ., Γ₁, σσ. 308 – 11.

²⁵⁹. Το ότι κατέλαβε ο Φίλιππος την ταγεία αποδεικνύεται και από τη φράση που χρησιμοποιεί ο Διόδωρος (XVII 4, 1) αναφερόμενος στην ταγεία που ήθελε να αναλάβει και ο Αλέξανδρος, ως *πατροπαράδοτον ήγεμονίαν*. Είναι αξιοσημείωτο πως σχεδόν όλοι οι ταγοί που μας είναι γνωστοί από την αρχαία ελληνική γραμματεία ήταν εξαιρετικοί στρατιωτικοί ηγέτες, που ήλεγχαν ισχυρές δυνάμεις, όταν κατέλαβαν το αξίωμα. Οι περιπτώσεις του Λυκόφωνα, του Ιάσονα, του Αλεξάνδρου, του Φιλίππου και του γιου του είναι χαρακτηριστικές.

²⁶⁰. Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₂, σ. 68, παρ. 4.

²⁶¹. Ο Δημοσθένης κάνει λόγο για τη δυσαρέσκεια μερίδας Θεσσαλών πολιτικών αναφορικά με τα χρήματα του κοινού που διαχειριζόταν ο Φίλιππος, στο 1, 22. Ο Ιουστίνος (XI 3, 2), αν και αναφέρεται στον Αλέξανδρο, κάνει λόγο για τη φορολογία των Θεσσαλών που νεμόταν ο Φίλιππος όσο ήταν

λιμένων και των αγορών της Θεσσαλίας, που φυσικά συνδέονται άμεσα με την κατάληψη των Φερών και των Παγασών από τον ίδιο. Για ποιο λόγο θα είχε το δικαίωμα ο Φίλιππος να διαχειρίζεται μέρος των εσόδων των θεσσαλικών πόλεων; Όπως προαναφέρθηκε, όταν το Κοινό των Θεσσαλών βρισκόταν σε κατάσταση πολέμου, οι πόλεις υπόκειντο σε φορολογία, που αποσκοπούσε στην κάλυψη των εξόδων του πολέμου. Τη διαχείριση αυτών των χρημάτων πιθανότατα κατείχε ο ταγός, που διηύθυνε τις επιχειρήσεις και γνώριζε καλύτερα απ' τον καθένα τις ανάγκες του πολέμου και του στρατού. Όταν πληροφορούμαστε, λοιπόν, πως ο Φίλιππος ήδη το 349 π.Χ. διαχειριζόταν τη φορολογία από τις αγορές και τα λιμάνια της Θεσσαλίας, είναι απόλυτα λογικό να υποθέσουμε πως είχε εκλεγεί ταγός από τους Θεσσαλούς, είχε αναλάβει τον τερματισμό του επίπικου Ιερού πολέμου εναντίον των Φωκίων και για το λόγο αυτό δικαιωματικά λάμβανε μέρος των εσόδων της Θεσσαλίας (ιδιαίτερα των πόλεων που είχε καταλάβει ο ίδιος, όπως οι Φερές και οι Παγασές). Μολονότι τα έσοδα αυτά του θεσσαλικού κοινού δεν αποτελούσαν την κύρια πηγή πλούτου για τις θεσσαλικές πόλεις, ασφαλώς σχημάτιζαν ένα σημαντικό ποσό, αρκετό για να συντηρήσει ένα στράτευμα του μεγέθους που χρησιμοποιούσε ο Φίλιππος²⁶². Παράλληλα, από το ίδιο χωρίο του Δημοσθένη, μαθαίνουμε πως ο Φίλιππος είχε καταλάβει τη Μαγνησία, την οποία μάλιστα επιθυμούσε να οχυρώσει, αλλά οι Θεσσαλοί τον εμπόδισαν (με ποιο τρόπο μας είναι άγνωστο)²⁶³. Η κατάληψη της Μαγνησίας και της Περραιβίας, που πιθανότατα ολοκληρώθηκε αυτή την περίοδο, σήμαινε απόλυτο έλεγχο των περασμάτων από τη Θεσσαλία προς τη Μακεδονία, γεγονός που έδινε τη δυνατότητα στο Φίλιππο να αποκρούει με ευκολία την όποια πιθανή εισβολή στη χώρα του από τα νότια, καθώς επίσης και να εισβάλει με άνεση στην κεντρική και νότια Ελλάδα²⁶⁴. Η διατήρηση αυτών των περιοχών θα

ζωντανός. Βλ. επίσης, Δημ., 2, 11. Μολονότι ο Δημοσθένης χρησιμοποιεί τον όρο *Θεσσαλοί*, πιθανότατα αναφέρεται στους κατοίκους των Φερών, όπως και στην παράγραφο 14.

²⁶². Για τη σημασία των εσόδων αυτών για τις θεσσαλικές πόλεις, βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 327 - 8.

²⁶³. Μολονότι ο Α΄ Ολυμπιακός εκφωνήθηκε μεταξύ 350 και 349 π.Χ. είναι βέβαιο πως ο Φίλιππος κατέλαβε τη Μαγνησία και την Περραιβία μετά την επικράτησή του το 352 π.Χ. Οι Μάγνητες το 354 π.Χ. είχαν δράσει αυτόνομα κηρύττοντας τον πόλεμο εναντίον των Φωκίων. Είναι, όμως, πιθανό, με τη βοήθεια του Ονομάρχου, οι τύραννοι των Φερών να επέβαλαν την κυριαρχία τους επί των Μαγνήτων, και μετά την ήττα τους από το Φίλιππο, η περιοχή ως δορίκτητος, να πέρασε στον έλεγχο του Φιλίππου.

²⁶⁴. Σχετικά με την Περραιβία και τη Μαγνησία, βλ. Fr. Stahlin, ό. π., σσ. 49, 68 – 70, 99, 107 – 8. Όσον αφορά στον έλεγχο της Περραιβίας από το Φίλιππο βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 325, παρ. 2. Ο Ισοκράτης (5, 20) αναφέρεται στους Περραιβούς ως υπηκόους του Φιλίππου το 346 π.Χ. Είναι πολύ πιθανό οι Περραιβοί να αυτονομήθηκαν από την παραδοσιακή επικυριαρχία της Λάρισας, όταν αυτή αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα με τις Φερές και να τους υπέταξε εκ νέου ο Φίλιππος. Ο. π., σ. 331.

μπορούσε σαφώς να είναι πιο ανεκτή, αν ο Φίλιππος λειτουργούσε ως ταγός εκείνη την περίοδο, παρά απλά ως Μακεδόνας βασιλιάς. Είναι ενδιαφέρον πως, στο προαναφερθέν χωρίο του Δημοσθένη, οι Θεσσαλοί δεν παραπονούνταν για την κατοχή της Μαγνησίας (μόνο των Παγασών, που σχετίζονται με τη φορολογία των αγορών), αλλά για τη χρήση της περιοχής και των χρημάτων από τους φόρους, καθώς αντί να χρησιμοποιούνται για την ολοκλήρωση του Ιερού πολέμου, αναλώνονται σε επιχειρήσεις, που καθόλου δεν αφορούσαν στη Θεσσαλία²⁶⁵ (και είναι αλήθεια πως ο Φίλιππος δεν ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τους Φωκείς ως το 346 π.Χ.). Τέλος, ένα ακόμη συμβάν μας ωθεί να συμπεράνουμε πως ο Φίλιππος ανέλαβε την ταγεία το 352 π.Χ.: το 346 π.Χ., ο Παρμενίων, με εντολή του Φιλίππου, εμφανίζεται να πολιορκεί την Άλο στην Αχαΐα Φθιώτιδα²⁶⁶, την οποία λίγο αργότερα ο ίδιος ο Φίλιππος κατέλαβε και παρέδωσε στη Φάρσαλο, από την εξουσία της οποία προφανώς είχε αποσκιρτήσει²⁶⁷. Μια τόσο σοβαρή επέμβαση στις θεσσαλικές υποθέσεις, η οποία δεν προκάλεσε καθόλου αντιδράσεις στην υπόλοιπη Θεσσαλία, εξηγείται μόνο αν δεχθούμε πως ο Φίλιππος ασκούσε ήδη το ρόλο του ταγού.

Τα παρουσιασθέντα, λοιπόν, στοιχεία είναι επαρκή για να μας πείσουν πως ο Φίλιππος εκλέχτηκε ταγός λίγο μετά τη νίκη του επί των Φωκέων το 352 π.Χ.²⁶⁸ Ακόμη και οι ενέργειές του την περίοδο 344 – 342 π.Χ. καταδεικνύουν πως ήδη κατείχε το αξίωμα. Ο Διόδωρος αναφέρει πως το 344 π.Χ. ο Φίλιππος, μετά από μία επίπονη εκστρατεία κατά των Ιλλυριών, εκστράτευσε στη Θεσσαλία και εκδίωξε διαφόρους τυράννους από τις πόλεις, κερδίζοντας τη φιλία των Θεσσαλών²⁶⁹. Γνωρίζουμε, ωστόσο, πως μόνο επιχειρήσεις απελευθέρωσης δεν έκανε ο Φίλιππος στη Θεσσαλία εκείνη την περίοδο. Στην πραγματικότητα, είχαν ξεσπάσει αντιμακεδονικά κινήματα στις Φερές και τη Λάρισα, πιθανόν και αλλού, που εκφράστηκαν με την εγκαθίδρυση τυραννίδων στις δύο πόλεις. Είναι μάλιστα πολύ πιθανό στις Φερές να εγκαθιδρύθηκε μια σύντομη τυραννίδα και το 348 π.Χ.²⁷⁰. Αυτή

---

²⁶⁵. Είναι πιθανό πως σε αυτή την «εξαπάτηση» των Θεσσαλών αναφέρεται ο Δημοσθένης στο 2, 7 - 8.

²⁶⁶. Δημ. 19, 163.

²⁶⁷. [Δημ.] 11, 11.

²⁶⁸. Με αυτή τη χρονολόγηση συμφωνεί και ο Ellis, στο *CAH*², ό. π., σ. 745. Ο Cawkwell, ό. π., σ. 62, τοποθετεί την εκλογή πριν από τη μάχη, υπόθεση μάλλον λανθασμένη. Η ταγεία ήταν ένα έπαθλο που κέρδισε ο Φίλιππος στο Κρόκιο πεδίο.

²⁶⁹. Ο Πομπήιος Τρόγος επίσης τοποθετεί μια εκστρατεία του Φιλίππου στη Θεσσαλία την ίδια περίοδο, την οποία παραλείπει ο Ιουστίνος στην επιτομή του. Trogos, *Prolog.*8.

²⁷⁰. Είναι πολύ πιθανό ο Διόδωρος να κάνει λάθος το όνομα του τυράννου (Πειθόλαος), αλλά είναι απίθανο να περιγράψει ξανά την παράδοση των Φερών του 352 π.Χ. Βλ. XVI 52, 9. Επίσης ο Ιουστίνος μας πληροφορεί για μια επιχείρηση του Φιλίππου στη Θεσσαλία πριν την πτώση της

η πρώτη αντίδραση σχετίζεται με την ιδιοποίηση από το Φίλιππο των εσόδων από τις αγορές και τα λιμάνια της Θεσσαλίας καθώς και με τη διατήρηση της κατοχής της Μαγνησίας²⁷¹. Το 345 π.Χ., όταν πλέον ο φωκικός κίνδυνος είχε εκλείψει για τους Λαρισαίους και οι Φεραίοι ένωσαν ξανά αρκετά δυνατοί, ανέτρεψαν τις φιλομακεδονικές κυβερνήσεις και θέλησαν να αποσπαστούν από την επιρροή του Φιλίππου, μολονότι αυτός, σε ένδειξη καλής θέλησης τους είχε αποδώσει το 346 π.Χ. τη Μαγνησία και τη στρατηγική θέση της Νίκαιας στην περιοχή των Θερμοπυλών²⁷². Ο Φίλιππος αντέδρασε άμεσα, επιτιθέμενος στη Λάρισα και τις Φερές και εγκαθιστώντας φρουρές στις ακροπόλεις τους²⁷³. Δύο χρόνια αργότερα²⁷⁴, αναβίωσε πολιτικά το θεσμό των τετραρχιών, παλαιών διοικητικών διαιρέσεων της Θεσσαλίας, που είχαν χάσει τη διοικητική και πολιτική τους σημασία από τον πέμπτο προχριστιανικό αιώνα²⁷⁵. Μέσω αυτού του θεσμού ο Φίλιππος είχε τη δυνατότητα να ελέγχει πλήρως τη Θεσσαλία, καθώς διόριζε ο ίδιος τέσσερα άτομα θεσσαλικής καταγωγής, που έχαιραν της εμπιστοσύνης του για να διοικούν την κάθε περιοχή. Είναι τελείως απίθανο ο Φίλιππος να προέβη σε όλες αυτές τις ενέργειες χωρίς να έχει το χρίσμα του ταγού. Αν ήταν έτσι, σημαίνει πως εισέβαλε ως ξένος κατακτητής στη Θεσσαλία το 344 π.Χ., γεγονός που σαφώς θα δημιουργούσε αίσθηση στην Ελλάδα και θα περιμέναμε τουλάχιστον από το Δημοσθένη να το αναφέρει και να το καταδικάζει.

Συνεπώς, ο Φίλιππος ανέλαβε την ταγεία το 352 π.Χ. Οι συγκυρίες δε θα μπορούσαν να είναι καλύτερες εκείνη την περίοδο για την εκλογή του Φιλίππου στο ύπατο αξίωμα του θεσσαλικού Κοινού: η Θεσσαλία ήταν διαιρεμένη, εξουθενωμένη οικονομικά μετά από συνεχείς πολέμους και στάσεις σαράντα σχεδόν χρόνων, εν μέρει κατεχόμενη και ελεγχόμενη από τους μισητούς Φωκείς και τους τυράννους των Φερών. Με το Φίλιππο, όλα αυτά έγιναν παρελθόν. Ήταν ο μόνος που κατόρθωσε να εκδιώξει τους Φωκείς, ο μόνος που κατάφερε να καταλύσει την τυραννία στις Φερές και να εξαλείψει αυτόν το συνεχή κίνδυνο για την αυτονομία των θεσσαλικών

Ολύμπου, στο VIII 3, 12., αλλά οι χρονολογήσεις του δεν είναι αξιόλογες. Σχολιασμός του χωρίου του Διοδώρου, Hammond – Griffith, ό. π., σ. 359 - 60.

²⁷¹. Δημ. 1, 22.

²⁷². Δημ. 6, 22 (344 π.Χ.), Αισχ. 3, 140.

²⁷³. Για τις Φερές, Δημ. 8, 59. 3, 11, 12 (341 – 340 π.Χ.). [Δημ.] 7, 32 (342 π.Χ.).

²⁷⁴. Για τη χρονολόγηση των μεταρρυθμίσεων βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σ. 578.

²⁷⁵. Οι τέσσερις περιοχές είναι η Θεσσαλιώτις, η Εστιαιώτις, η Αχαΐα Φθιώτις και η Πελασγιώτις. Οι τετραρχίες διατηρούσαν ακόμη και τον τέταρτο αιώνα τη γεωγραφική και διοικητική τους υπόσταση. Αυτό που είχε καταργηθεί ήταν η διακυβέρνησή τους από ένα τετράρχη. Αντ' αυτού, είχε θεσπιστεί το αξίωμα των πολεμάρχων, το οποίο κατήργησε ο Φίλιππος την περίοδο που εξετάζουμε. Ο. π., σ. 578. Αρποκρατίων, s. v. Επίσης Ellis, ό. π., σ. 764.

πόλεων, ο μόνος που μπόρεσε να κατασιγάσει τις στάσεις στις πόλεις και να θέσει τις βάσεις για μια μακρόχρονη ειρήνη και ευημερία. Για όλα αυτά οι Θεσσαλοί, αριστοκράτες και μη, μόνον ευγνώμονες θα μπορούσαν να είναι. Όλα αυτά, όμως, δεν ίσχυαν για την περίοδο 344 – 342 π.Χ., ούτε επαπειλούσε τότε τους Θεσσαλούς ο κίνδυνος των Φωκέων. Ο Φίλιππος είχε εκμεταλλευτεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο τη συγκυρία του Ιερού πολέμου και τις ευκαιρίες που του παρουσιάστηκαν, ώστε να επιβληθεί στη Θεσσαλία μέσω της ταγείας. Ένα αξίωμα το οποίο σε καμία περίπτωση δεν ήταν διατεθειμένος να χάσει. Ένα, λοιπόν, από τα πρώτα βήματα που έκανε για να το εξασφαλίσει ήταν να νυμφευθεί τη Νικασίπολη, ανιψιά του ισχυρότερου ταγού που είχε γνωρίσει ως τότε η Θεσσαλία.

Νομίζω πως η σκοπιμότητα είναι καταφανής. Ο Φίλιππος εποφθαλμιούσε το αξίωμα του ταγού, ίσως μάλιστα να του το είχαν υποσχεθεί και ορισμένοι πολιτικοί παράγοντες της Θεσσαλίας για να τον πείσουν να επιστρέψει στη Θεσσαλία μετά την καταστροφική εκστρατεία του 353 π.Χ.²⁷⁶. Ο Φίλιππος, όμως, γνώριζε καλά πως το αξίωμα αυτό ανέκαθεν καταλαμβάνονταν από Θεσσαλούς που κατάγονταν από ισχυρές αριστοκρατικές οικογένειες της περιοχής. Ποτέ στο παρελθόν δεν είχε εκλεγεί ταγός κάποιος που να μην ήταν Θεσσαλός. Συνεπώς, ένας ξένος βασιλιάς που θα καταλάμβανε το μέγιστο αξίωμα του κοινού αναμφίβολα θα ενοχλούσε σε κάποιο βαθμό τους Θεσσαλούς, ίσως όχι αμέσως μετά τη νίκη επί των Φωκέων, αλλά λίγο αργότερα. Ο γάμος του Φιλίππου με την ανιψιά του ισχυρότερου ταγού των τελευταίων χρόνων ήταν προφανώς μια προσπάθεια να συνδεθεί ο μακεδών βασιλιάς κατά το δυνατόν στενότερα με τη θεσσαλική αριστοκρατία, και με τον τρόπο αυτό (που, σημειωτέον, δεν ήταν ο μόνος) να θέσει τις βάσεις για να διατηρήσει όσο το δυνατόν περισσότερο το αξίωμα, καλυμμένος και από την απαίτηση της παράδοσης που θέλει ταγό ένα Θεσσαλό ευγενή. Άλλωστε ο Φίλιππος μόνο κέρδος θα είχε αν έδειχνε πως σεβόταν τη θεσσαλική παράδοση. Επιπλέον, αν αποκτούσε γιο από τη Νικασίπολη, αυτός θα απολάμβανε ακόμη περισσότερα δικαιώματα επί της ταγείας, καθώς θα είχε κατά το ήμισυ θεσσαλική καταγωγή.

Αυτό που μας κάνει ιδιαίτερη εντύπωση, ωστόσο, είναι η επιλογή του Φιλίππου. Αν άμεσος στόχος του ήταν η ταγεία, η Νικασίπολη ήταν πράγματι μια καλή επιλογή, αλλά είναι βέβαιο πως δυσαρέστησε μερίδα των συμμάχων και φίλων του στη Θεσσαλία, κυρίως τους Αλευάδες, καθώς είδαν το Φίλιππο να παίρνει σαφείς

---

²⁷⁶. Την υπόθεση αυτή, που είναι πολύ πιθανή, εξέθεσε ο Hammond, ό. π., σ. 310.

αποστάσεις από αυτούς μετά τη νίκη του, και να προτιμά να νυμφευθεί τη γόνο μιας οικογένειας που επί μία πεντηκονταετία απειλούσε την ανεξαρτησία τους. Πως μπορεί να ερμηνευθεί η κίνηση αυτή του Φιλίππου;

Ο Φίλιππος, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, μετά τη νίκη του επί του Ονομάρχου, επιδίωκε να αποκτήσει τον πλήρη έλεγχο της Θεσσαλίας. Το να τον αποκτήσει σε μια περίοδο κατά την οποία η Θεσσαλία μαστιζόταν από συγκρούσεις ήταν μάλλον εύκολο. Ήταν εύκολο να αποκτήσει τη φιλία επιφανών θεσσαλικών οίκων, όταν αυτοί κινδύνευαν να εξοντωθούν από τις επιχειρήσεις του Ονομάρχου και των Φεραίων τυράννων. Το θέμα ήταν, όμως, να διατηρήσει αυτό τον έλεγχο, όταν ο κίνδυνος που υπέτασσε τους Αλευάδες και τους υπόλοιπους Θεσσαλούς στη διάθεσή τους θα είχε εξαλειφθεί, κάτι ιδιαίτερα δύσκολο, ειδικά σε μια περιοχή της οποίας οι κάτοικοι φημιζόνταν για την πολιτική τους αστάθεια: ο Δημοσθένης, το 349 π.Χ.²⁷⁷, χαρακτήρισε τους Θεσσαλούς άπιστους από τη φύση τους, άτομα που επρόκειτο να φερθούν στο Φίλιππο, όπως ακριβώς φέρθηκαν και στους προγενέστερους συμμάχους τους. Πράγματι δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που οι Θεσσαλοί άλλαξαν έξαφνα στρατόπεδο, ακόμη και κατά τη διάρκεια μιας μάχης, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό της Τανάγρας, το 457 π.Χ.²⁷⁸. Ο Ισοκράτης περιγράφει με παρόμοιους αρνητικούς όρους τους Θεσσαλούς, επικροτώντας την πολιτεία του Φιλίππου απέναντί τους²⁷⁹. Ο Φίλιππος σαφώς γνώριζε, όχι μόνο το ευμετάβλητο των συναισθημάτων των Θεσσαλών σε θέματα πολιτικής, αλλά και την αστάθεια των συμμαχιών που συνάπτονταν σε ώρα κινδύνου. Ανέμενε πως οι Αλευάδες, καθώς και οι υπόλοιποι αριστοκρατικοί οίκοι της Θεσσαλίας, θα επιθυμήσουν να κυριαρχήσουν ξανά στη Θεσσαλία, εκτοπίζοντάς τον με την πρώτη ευκαιρία. Το οξυδερκές προαίσθημα του Φιλίππου αποδείχτηκε τελικά ορθό το 345 π.Χ., καθώς η τυραννίδα της Λάρισας υπό το Σίμο, υποστηρίχτηκε από μερίδα, ή και το σύνολο των Αλευάδων²⁸⁰, που ήταν δυσαρεστημένοι από την κυριαρχία του

---

²⁷⁷. Δημ. 1, 22: [...] εἶτα τὰ τῶν Θετταλῶν. ταῦτα γὰρ ἄπιστα μὲν ἦν δήπου φύσει καὶ ἀεὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, κομιδῇ δ' ὡσπερ ἦν. καὶ ἔστι νῦν τούτῳ.

²⁷⁸. Θουκ. Ι 107, 108.

²⁷⁹. Ισοκ. ἐπιστ. 2, 20: Ἐνθυμοῦ δ' ὅτι πολλοῖς καλῶς βεβουλεῦσθαι δοκεῖς ὅτι δικαίως κέχρησαι Θετταλοῖς καὶ συμφερόντως ἐκείνοις. ἀνδράσιν οὐκ εὐμεταχειρίστοις, ἀλλὰ μεγαλοψύχοις καὶ στάσεως μεστοῖς. Χρῆ τοίνυν καὶ περὶ ἡμᾶς πειρᾶσθαι γίγνεσθαι σε τοιοῦτον, ἐπιστάμενον ὅτι τὴν μὲν χώραν Θετταλοὶ, τὴν δὲ δύναμιν ἡμεῖς ὁμορόν σοι τυγχάνομεν ἔχοντες, ἦν ἐκ παντὸς τρόπου ζῆτει προσαγαγέσθαι.

²⁸⁰. Αριστ. Πολ., 1306^a 30. Ο Σίμος, είχε υπάρξει συνεργάτης του Φιλίππου στο παρελθόν σύμφωνα με το Δημοσθένη, 18, 48. Ανήκε στους Αλευάδες σύμφωνα με τον Αρποκρατίωνα. Λέξεις τῶν Δέκα ῥητόρων, 272, 19: Σίμος [...] εἶς τῶν Αλευαδῶν οὗτός ἐστι τῶν δοκούντων συμπράξαι τῷ

Φιλίππου (και ιδιαίτερα με την κατάληψη της Περραιβίας που παραδοσιακά υπαγόταν διοικητικά σε εκείνους²⁸¹). Ο Φίλιππος ένιωσε πως δεν μπορούσε να βασιστεί στη συμμαχία του με τους Θεσσαλούς ευγενείς για να διατηρήσει την κυριαρχία του στην περιοχή. Μετά την επικείμενη λήξη του Ιερού πολέμου η πιθανότητα να ενωθούν τα αριστοκρατικά γένη της Θεσσαλίας και να στραφούν εναντίον των Μακεδόνων ήταν κάτι περισσότερο από υπαρκτή. Ο Φίλιππος το προέβλεψε και έλαβε μέτρα για να την αντιμετωπίσει. Πρώτον με το αναπτύξει δεσμούς συμπάθειας μεταξύ του ιδίου και των Φεραίων και, δεύτερον, με το να διασπάσει τη θεσσαλική αριστοκρατία, έτσι ώστε να είναι αδύνατη μια πιθανή συμμαχία τους στο μέλλον, πολιτική την οποία είχε εφαρμόσει με μεγάλη επιτυχία και στην Άνω Μακεδονία. Αμφότεροι οι στόχοι επετεύχθησαν, σε κάποιο βαθμό τουλάχιστον, μέσω του γάμου του με την ανιψιά του Ιάσονα.

Ο Φίλιππος δε θέλησε να ισχυροποιήσει περισσότερο τους Αλευάδες νυμφευόμενος μια γόνο του οίκου τους, την ώρα που οι Φερές είχαν συντριβεί. Το αντίθετο. Αποφάσισε να δείξει την εύνοια του στην αριστοκρατία των Φερών συνάπτοντας γάμο με τη Νικασίπολη. Με τον τρόπο αυτό ήλπιζε να προσεταιριστεί τους Φεραίους, ώστε να υπάρχουν λίγες πιθανότητες να συμμαχήσουν στο μέλλον με Θεσσαλούς ευγενείς εναντίον του. Και είναι αλήθεια πως ακόμη και όταν εγκαθιδρύθηκαν τυραννίδες στις δύο πόλεις, δεν υπάρχει καμία νύξη για συνεργασία τους εναντίον του Φιλίππου. Ο Μακεδόνας μονάρχης, όμως, δε βασίστηκε μόνο σε αυτό: τα χρόνια που ακολούθησαν τη μάχη στο Κρόκιο πεδίο φρόντισε με διάφορους τρόπους να ενισχύσει επίσης την αριστοκρατία της Φαρσάλου²⁸². Το 346 π.Χ. έστειλε ολόκληρο στρατιωτικό σώμα και ξόδεψε αρκετά χρήματα, αλλά και χρόνο για να κατακτήσει την Άλο και να την παραδώσει στους κατοίκους της. Μολονότι τα κίνητρα αυτής της επιχείρησης μπορεί να σχετίζονται και με τα περάσματα της περιοχής προς νότο, δε γίνεται να παραβλέψουμε την προσπάθεια προσεταιρισμού από το Φίλιππο της τρίτης ισχυρότερης πόλης στη Θεσσαλία. Ευγενείς από τη

Μακεδόνι. Ο σχολιαστής του Δημοσθένη που αναφέρεται στην τυραννίδα των Αλευάδων δεν αναφέρεται στο εν λόγω περιστατικό, όπως υποστηρίζουν οι Hammond – Griffith, ό. π., σ. 571, αλλά γενικότερα στην ηγετική θέση των Αλευάδων στο κοινό των Θεσσαλών. Από αυτή τους εκδίωξε ο Φίλιππος. Βλ. *Σχόλια στον Δημοσθένη* 1, 151. 2, 103, 104. 8, 80. Όσον αφορά στη μεταβολή στη διάθεση μερίδας Θεσσαλών έναντι του Φιλίππου, βλ. Ellis, ό. π., σ. 763.

²⁸¹. Στράβ., IX 5, 19, 30 (C 440): [...] *Λαρισαῖοι. οὗτοι δ' οὖν κα τεῖχον τέως τὴν Περραιβίαν καὶ φόρους ἐπράττοντο. ἕως Φίλιππος κατέστη κύριος τῶν τόπων.*

²⁸². Η Φάρσαλος, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, είχε ένα από τα σταθερότερα ολιγαρχικά πολιτεύματα, σε αντίθεση με τη Λάρισα και τις υπόλοιπες θεσσαλικές πόλεις που συχνά ταλανίζονταν από στάσεις. Αριστ. *Πολιτ.*, 1306^b 10. Για τις συνεχείς στάσεις πρβλ. Ισοκ. *ἐπιστ.* 2, 20 (*στάσεως μεστοῖς*).

Φάρσαλο υπηρέτησαν ως ιερομνήμονες ή και τετράρχες, όπως ο Κόττυφος, που διετέλεσε πρόεδρος των Αμφικτυόνων από το 346 – 339 π.Χ., ή ο Δάοχος και ο Θρασύδαιος, τους οποίους ο Δημοσθένης χαρακτήρισε προδότες, επειδή διορίστηκαν τετράρχες από το Φίλιππο²⁸³. Γεγονός είναι πως η Φάρσαλος ήταν αυτή που απολάμβανε τη μεγαλύτερη εύνοια του Φιλίππου μεταξύ των θεσσαλικών πόλεων, και όχι η Λάρισα. Ωφελήθηκε οικονομικά, πολιτικά και εδαφικά από αυτή την εύνοια και για το λόγο αυτό δε στράφηκε ποτέ εναντίον του Φιλίππου. Μέσω της αποδυνάμωσης των Αλευάδων, και της φιλικής του στάσης έναντι των Φερών (με το γάμο του) και της Φαρσάλου (με τη γενικότερη πολιτική του), ο Φίλιππος ήλπιζε να διατηρήσει διασπασμένη τη θεσσαλική αριστοκρατία και με τον τρόπο αυτό να διατηρήσει τον έλεγχο της περιοχής. Η πολιτική του απέδωσε καρπούς, καθώς, ακόμη και όταν εκδηλώθηκαν κινήματα εναντίον του, λειτούργησαν αυτόνομα και ήταν πολύ αδύναμα για να τον πλήξουν ουσιαστικά. Ίσως μάλιστα του έδωσαν και την αφορμή να διευρύνει και να εντείνει τον έλεγχό στην περιοχή με τις μεταρρυθμίσεις του 344 – 342 π.Χ.

Ο γάμος του Φιλίππου με τη Νικασίπολη, λοιπόν, περιλαμβάνεται στα μέτρα που έλαβε ο Φίλιππος για να διατηρήσει τον έλεγχο του πολυτιμότερου αποκτήματος του ως τότε, της Θεσσαλίας. Διάφοροι ερευνητές στο παρελθόν υπέθεσαν πως δεν ήταν αυτό το αρχικό της όνομα και ότι ο Φίλιππος ονόμασε *Νικασίπολιν* τη νέα του σύζυγο, με αφορμή την παράδοση της πόλης των Φερών²⁸⁴. Μολονότι αυτή η συνήθεια ήταν διαδεδομένη μεταξύ των Μακεδόνων βασιλέων και ο Φίλιππος το είχε ήδη κάνει μία φορά στην περίπτωση της Ολυμπιάδας, δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσουμε πως συνέβη κάτι παρόμοιο στην περίπτωση της Νικασιπόλεως. Εκτός του ότι δεν αναφέρεται σε καμία πηγή είτε το υποτιθέμενο αρχικό της όνομα, είτε η πιθανολογούμενη αλλαγή του ονόματος, μια μετονομασία συσχετιζόμενη με την πρόσφατη ήττα και παράδοση των Φερών θα ήταν, το λιγότερο, ανόητη ενέργεια που θα προσέβαλλε χωρίς λόγο και όφελος τους κατοίκους της πόλης και θα υπονόμει

²⁸³. Ο Κόττυρος και ο Κολόσιμμος υπηρέτησαν ως ιερομνήμονες την περίοδο του 340 – 339 π.Χ., ενώ οι Δάοχος και Θρασύδαιος υπήρξαν τετράρχες από το 343/2 π.Χ. και ιερομνήμονες από το 338 π.Χ., απόλυτα αφοσιωμένοι στο Φίλιππο (Δημ. 18, 295, Θεόπομπος *FGrHist* 209), βλ. σχετικά Hammond – Griffith, ό. π., σ. 585, Σακελλαρίου, *IEE*, Γ₂, σ. 68, παρ. 1, Bosworth, ό. π., σ. 31 - 2. Επίσης, *Syll*³ 274. Για την καταγωγή του Κόττυφου, *Αισχ.* 3, 128.

²⁸⁴. Γ. Μπακαλάκης, *Φεραία Νικησίπολις*, ΠΑΑ 1986, 57, 89 - 91. Επίσης στο Υπέρεια, 1 (1990), σσ. 90 – 1. Παλαιότερα ο R. Hirzel, *Der Name...*, *Abh. Phil. – hist. Klasse der Sächsischen Akad. II*, Berlin 1927 [Amsterdam 1962²], 47 -8, π. ν. Βλ. Γ. Α. Πίκουλα, *Νικησίπολις Φεραία – Θεσσαλονίκη Μακεδνή, Δ' Διεθνές Συνέδριο «Φερές – Βελεστίνο - Ρήγας»*, Βελεστίνο 2 – 5/10/2003 [υπό έκδοση], σ. 2.

την προσπάθεια του Φιλίππου να κερδίσει τη συμπάθειά τους. Μια τέτοια προσβολή σε καμία περίπτωση δεν εξυπηρετούσε τα συμφέροντα του Φιλίππου, ούτε συνάδει με την πολιτική που ακολούθησε στη συνέχεια²⁸⁵. Το όνομα *Νικασίπολις* είναι σύνηθες στη Θεσσαλία και είναι βέβαιο πως αυτό ήταν το αρχικό όνομα της κόρης²⁸⁶, της οποίας ο βίος υπήρξε συντομότατος, καθώς μόλις είκοσι ημέρες μετά τη γέννηση της κόρης της, που ονομάστηκε Θεσσαλονίκη, πέθανε²⁸⁷. Είναι βέβαιο πως ο ερχομός της στην αυλή του Φιλίππου θα ανησύχησε την Ολυμπιάδα, η οποία ένιωσε πως τόσο η θέση της βασιλομήτορος που απολάμβανε, όσο και η προοπτική του γιου της να διαδεχθεί το Φίλιππο θέτονταν υπό διακύβευση. Το ανέκδοτο του Πλουτάρχου (σχολιάστηκε ανωτέρω, στην ενότητα για τη Φίλινα) που θέλει την Ολυμπιάδα να ανησυχεί για τη νέα Θεσσαλή «μάγισσα» που παντρεύτηκε το Φίλιππο, μολονότι πλαστό, είναι ενδεικτικό. Ωστόσο, η ανησυχία της δεν κράτησε πολύ: εκτός του ότι η Νικασίπολις γέννησε κόρη, τη Θεσσαλονίκη, εξέπνευσε κατά τη διάρκεια της λοχείας.

Μήδα

Την εκστρατεία και τις μεταρρυθμίσεις του Φιλίππου στη Θεσσαλία ακολούθησε η προσπάθεια να εξασφαλίσει κατά το δυνατόν καλύτερα τα βόρεια και δυτικά σύνορά του, προσπάθεια που είχε ξεκινήσει με μια σκληρή εκστρατεία εναντίον κάποιων ιλλυρικών φύλων το 345 π.Χ.²⁸⁸ Πιθανότατα, την άνοιξη του 342 π.Χ. εκθρόνισε το θείο της Ολυμπιάδας από το θρόνο των Μολοσσών, αντικαθιστώντας τον με τον αδελφό της και ευνοούμενό του Αλέξανδρο, που μόλις είχε ενηλικιωθεί²⁸⁹, και στη συνέχεια εκστράτευσε εναντίον της Θράκης, στοχεύοντας αυτή τη φορά στην πλήρη υπαγωγή του νότιου μέρους της (νότια της οροσειράς του Αίμου) στην επικράτειά του. Οι επιχειρήσεις του εναντίον των Θρακών, που

---

²⁸⁵. Γ. Α. Πίκουλας, ό. π., σ. 2.

²⁸⁶. LGPN III B, s. v.

²⁸⁷. Τη μαρτυρία διασώζει ο Στέφανος Βυζάντιος, που αντλεί από τον Λούκιλλο. Στέφ. Βυζ. *Ἐθνικά*, 311.

²⁸⁸. Διοδ. XVI 69, 7 (τοποθετεί λανθασμένα το γεγονός στο 344 π. Χ.), Δίδυμος σχόλια στο Δημ. 12, 64 - 5, Ιουστίνος VIII 6, 3 (τοποθετεί, όπως και ο Διόδωρος, την εκστρατεία κατά των Ιλλυριών πριν την εκθρόνιση του Αρύββα).

²⁸⁹. Διοδ. XVI 72, 2. Μια καλή ανάλυση της επέμβασης στο Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 548 – 54.

αντιστάθηκαν σκληρά για περισσότερους από δέκα μήνες στέφθηκαν από επιτυχία και οι βασιλείς Τήρης (στο κεντρικό τμήμα της νότιας Θράκης) και Κερσοβλέπτης των Οδρυσών (στα ανατολικά) εκθρονίστηκαν, ενώ τα υπόλοιπα θρακικά φύλα υποτάχτηκαν στη βούληση του Φιλίππου²⁹⁰. Πιθανότατα μετά την υποταγή των Οδρυσών, ο Φίλιππος διεύρυνε τις επιχειρήσεις του προς το βορρά και την ανατολή, ως την Οδησσό (σημερινή Βάρνα). Η νικηφόρα προέλαση του Φιλίππου νότια του Αίμου είχε ως αποτέλεσμα τη σύναψη σχέσεων μεταξύ Φιλίππου και Κοθήλα (όχι Κοθέλα, όπως συχνά απαντάται σε σύγχρονες μελέτες), πιθανότατα βασιλιά των Γετών, θρακικού φύλου βόρεια της οροσειράς του Αίμου, στη σημερινή κεντρική – ανατολική Βουλγαρία. Δύο συγγραφείς έχουν αναφερθεί πρωτογενώς σε αυτή την προσέγγιση που οδήγησε στον έκτο κατά σειρά γάμο του Φιλίππου: ο Σάτυρος (από τον οποίο αντλεί και ο Αθήναιος) και ο Ιορδάνης, εκρωμαϊσμένος Γότθος ιστορικός του έκτου αιώνα μ.Χ., που συνέγραψε τη μυθολογία και την ιστορία των γοθτικών φύλων²⁹¹. Ο Σάτυρος περιγράφει τον Κοθήλα να επιζητεί τη φιλία και πιθανώς τη συμμαχία του Φιλίππου, φέρνοντας δώρα και προσφέροντάς του για σύζυγο την κόρη του Μήδα. Ο Φίλιππος δέχτηκε και σύναψε τον έκτο κατά σειρά γάμο του, πιθανόν στα τέλη του 342 ή αρχές του 341 π.Χ. Ο Ιορδάνης, σε συνδυασμό με το Θεόπομπο, μας βοηθά να ανακαλύψουμε την ταυτότητα του θρακικού φύλου στο οποίο ηγεμόνευε ο Κοθήλας: σύμφωνα με την αφήγησή του, οι «Γότθοι» είχαν καταλάβει την ελληνική πόλη της Οδησσού, την οποία ο Φίλιππος θέλησε να απελευθερώσει. Οι «Γότθοι» σώθηκαν βγαίνοντας από την πύλη της πόλης με επικεφαλής λευκοντυμένους ιερείς που έπαιζαν μουσική. Οι Μακεδόνες εντυπωσιασμένοι, δέχτηκαν να συνάψουν συμφωνία. Η αφήγηση αυτή, με τη μορφή που μας παραδίδεται από τον Ιορδάνη, είναι προϊόν φαντασίας, αλλά είναι πολύ πιθανό να βασίζεται σε αναφορά του Θεοπόμπου (απ. 216) για μια πρεσβεία των Γετών (που ο Ιορδάνης μετέγραψε ως Γότθους), προφανώς προς το Φίλιππο, που συνοδευόταν από μουσικούς: *Θεόπομπος δ' ἐν τεσσαρακοστῇ ἔκτῃ τῶν Ἱστοριῶν "Γέται" φησί "κιθάρας ἔχοντες καὶ κιθαρίζοντες τὰς ἐπικηρυκείας ποιοῦνται."* Συνδυάζοντας τις δύο αυτές μαρτυρίες, μπορούμε να αναπλάσουμε σε γενικές γραμμές το πλαίσιο γνωριμίας των δύο βασιλέων. Είναι πολύ πιθανό ο Φίλιππος να απάντησε σε έκκληση των Ελλήνων της Οδησσού για βοήθεια εναντίον του Κοθήλα, ο οποίος, ίσως μετά

²⁹⁰ Ο. π., σ. 600 – 12, Σακελλαρίου, *IEE*, Γ₂, σσ. 76, 78 – 9.

²⁹¹ Σάτυρ. 5, 11, στον Αθήναιο, XIII 5, 18, Ιορδάνης *Getica*, X 65. Για τον Ιορδάνη, βλ. Κροχ, ό. π., σ. 593.

από μερικές αψιμαχίες ή και ευρύτερες συγκρούσεις, να αντιλήφθηκε πως δεν μπορούσε να νικήσει το Φίλιππο και να αποφάσισε να συνάψει συνθήκη ειρήνης μαζί του²⁹². Το ότι ο Κοθήλας μάλλον ηγεμόνευε μεταξύ των Γετών επιβεβαιώνεται από τη μαρτυρία του Στέφανου Βυζαντίου, ο οποίος υποστηρίζει πως μία εκ των γυναικών του Φιλίππου ήταν Γέτιδα²⁹³.

Η αφήγηση του Σατύρου προδίδει την αγωνία του Κοθήλα να συνθηκολογήσει με το Φίλιππο. Το γάμο αυτό περισσότερο τον επιζήτησε ο Σκύθης ηγεμόνας, που επιθυμούσε εγγυήσεις για την ασφάλεια της επικράτειάς του από την επιθετικότητα του Φιλίππου. Από την άλλη, ο Φίλιππος, ο οποίος πιθανότατα δε σκόπευε να επιτεθεί εναντίον των Γετών ευθύς εξαρχής, δεν είχε λόγο να προσβάλει τον ηγέτη ενός από τα ισχυρότερα θρακικά φύλα της περιοχής. Παράλληλα, η κόρη, όπως και στην περίπτωση της ιλλυρίδας Αυδάτας, αποτελούσε ένα είδος εγγύησης για τη νομιμοφροσύνη του Κοθήλα, επιτελώντας το ρόλο μιας άτυπης, αλλά πολύ ουσιαστικής και αποτελεσματικής ομήρου. Μια στενή, προσωπική συμμαχία με τον Κοθήλα θα εξασφάλιζε σε κάποιο βαθμό τη διατήρηση της κυριαρχίας του Φιλίππου νότια του Αίμου, καθώς τα θρακικά φύλα που κατοικούσαν εκεί, και τα οποία δεν μπορούσαν από μόνα τους να αντισταθούν στο Φίλιππο, δε θα έβρισκαν υποστήριξη σε μια πιθανή εξέγερση εναντίον του Φιλίππου στους Γέτες. Και πάλι ο γάμος του, ως επικύρωση μιας στενής συμμαχίας, αλλά και ως δήλωση υποταγής²⁹⁴, επιτέλεσε ρόλο διασπαστικό μεταξύ των Θρακών του βορρά. Εξυπηρετούσε τη θέληση του Φιλίππου να διατηρηθεί η κατάσταση στη Θράκη έτσι, όπως πρόσφατα την είχε διαμορφώσει, για όσο το δυνατόν μεγαλύτερο χρονικό διάστημα.

Γάμος με την κόρη του Ατέα;

Ο N. Hammond, στη μονογραφία του για το Φίλιππο²⁹⁵, διατυπώνει μια υπόθεση σύμφωνα με την οποία ο Φίλιππος, κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεών του στη Θράκη, ίσως σύναψε γάμο με την κόρη ενός ακόμη βασιλιά, του Σκύθη Ατέα, του οποίου το εκτενές βασίλειο περιλάμβανε μεγάλο μέρος της επονομαζόμενης Μικρής Σκυθίας, βόρεια του Αίμου ως τις εκβολές του Ίστρου (σημερινού

²⁹². Hammond – Griffith, ό. π., σ. 606.

²⁹³. Στεφ. Βυζ. *Γετία* s.v. (206, 7): [...] ἔστι καὶ θηλυκῶς Γέτις· οὕτως γὰρ ἐκαλεῖτο ἡ γυνὴ τοῦ Φιλίππου τοῦ Ἀμύντου.

²⁹⁴. Hammond, ό. π., σ. 167.

²⁹⁵. Ό. π., σ. 183.

Δούναβη)²⁹⁶. Ο ισχυρός αυτός μονάρχης συγκρούστηκε με το Φίλιππο στα 339 π.Χ. εξαιτίας μιας ασήμαντης αφορμής, της οποίας τη συγκυρία μας περιγράφει με ιδιαίτερες λεπτομέρειες ο Ιουστίνος²⁹⁷. Σύμφωνα με την αφήγησή του, ο Ατέας αντιμετώπιζε σοβαρά προβλήματα με το βασιλιά των Ιστρίων (ίσως ηγεμόνας κάποιων φυλών στις εκβολές του Δούναβη, ή τύραννος της ελληνικής πόλης του Ίστρου, αν και το δεύτερο ενδεχόμενο είναι δεν είναι πολύ πιθανό)²⁹⁸ και ζήτησε τη βοήθεια του Φιλίππου που πολιορκούσε ακόμη το Βυζάντιο (πιθανόν το θέρος του 340 π.Χ.). Ο Φίλιππος προφανώς πληροφορήθηκε για το σοβαρό κίνδυνο που απειλούσε τον Ατέα, καθώς και για την ηλικία του, (πλησίαζε τα ενενήντα σύμφωνα με το Λουκιανό²⁹⁹), και πρόβαλε μια, αν όχι εξωφρενική, τουλάχιστον υπερβολική απαίτηση για να συντρέξει προς ενίσχυσή του: να τον αναγνωρίσει ως διάδοχό του στο θρόνο, πιθανώς μέσω σύναψης γάμου με κάποια από τις κόρες του (κάτι που δεν αναφέρεται στο κείμενο). Όταν έφτασε, όμως, ένα μικρό στρατιωτικό άγημα με την επιστολή του Φιλίππου στην αυλή του Ατέα, η κατάσταση είχε μεταβληθεί, καθώς ο βασιλιάς των Ιστρίων είχε πεθάνει. Καθησυχασμένος από αυτές τις εξελίξεις, ο Ατέας έδωσε τους στρατιώτες του Φιλίππου, στέλνοντάς και επιστολή με την οποία τον πληροφορούσε πως δε ζήτησε ποτέ τη βοήθειά του και την προστασία του, ούτε χρειαζόταν άλλο διάδοχο για το θρόνο του, αφού είχε γιο να κληρονομήσει το αξίωμα. Ο Φίλιππος, μάλλον εκνευρισμένος, του ζήτησε να καλύψει τουλάχιστον τα έξοδα εκστρατείας των στρατιωτών που του είχε ήδη αποστείλει. Ο Ατέας αρνήθηκε σε ειρωνικό ύφος και ο Φίλιππος αποφάσισε να λάβει μέτρα εναντίον του. Αφού διέκοψε την πολιορκία του Βυζαντίου, εκστράτευσε με μικρές δυνάμεις στη Σκυθία, προφασιζόμενος πως επιθυμεί να στήσει άγαλμα του Ηρακλή στις εκβολές του

---

²⁹⁶. Στην αρχαία ελληνική γραμματεία ο εν λόγω βασιλιάς απαντάται ως *Ἀτέας*, συγκεκριμένα στα ακόλουθα χωρία: Στράβ. VII 3, 18, 28 (C 307), Λουκ. *Μακρόβιοι*, 10, 10, Πλουτ. *Ἠθικά*, 792 C 7, αγνώστου συγγραφέα *Φιλιππικά*, 2 – 3. Βλ., επίσης, Πλουτ. *Ἠθικά*, 1095 E 10. Ο Κλήμης Αλεξανδρεὺς, αντλώντας από ένα συγγραφέα ονόματι Αριστόκριτο, τον κατονομάζει *Ἀτοίαν*, στο έργο του *Τῶν κατὰ ἀληθῆ φιλοσοφίαν Γνωστικῶν ὑπομνημάτων στρωματέων*, V 5, 31, 3, 3. Για την έκταση του βασιλείου του, βλ. *Φίλιππος ο Μακεδών*, ό. π., σ. 99, παρ. 1. Ο Hammond τοποθετεί το κέντρο της επικρατείας του στη σημερινή Δοβρουτσά, την εύφορη πεδιάδα βόρεια της Βάρνας, ως την εκβολή του Δούναβη – ό. π., σ. 167. Αναφορά στα ασημένια του νομίσματα στη σ. 168. Ο Ιουστίνος αναφέρεται σε αυτόν ως *Athea*, IX 2, το ίδιο και ο Φροντίνος (*Strategemata*, II 8, 14).

²⁹⁷. Ιουστίνος IX 2, 3.

²⁹⁸. Με την πρώτη άποψη συμφωνεί ο Χ. Α. Νάλτσας, ό. π., σσ. 683 – 4, ενώ τη δεύτερη υποστηρίζουν οι Hammond – Griffith, ό. π., σ. 607. Μια άλλη εκδοχή περιγράφει ο Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ₂, σ. 79 – 80. Ο Ατέας αντιμετώπιζε προβλήματα και με το Βυζάντιο, Κλήμης Αλεξ. *Τῶν κατὰ ἀληθῆ φιλοσοφίαν Γνωστικῶν ὑπομνημάτων στρωματέων*, V 5, 31, 3, 3.

²⁹⁹. Λουκ. *Μακρόβιοι*, 10, 10.

Ίστρου ποταμού. Ο Ατέας του αρνήθηκε τη διάβαση και συγκρούστηκε μαζί του. Στη σκληρή μάχη που ακολούθησε ο Ατέας σκοτώθηκε και ο στρατός του υπέστη βαριά ήττα³⁰⁰. Οι Μακεδόνες συνέλαβαν, σύμφωνα με τον Ιουστίνο, περί τις είκοσι χιλιάδες γυναικόπαιδα και ανάλογο αριθμό φοράδων ως λεία πολέμου και αποχώρησαν από την περιοχή³⁰¹.

Ο Hammond υποστηρίζει πως μετά τη νίκη του ο Φίλιππος θα μπορούσε με άνεση να διορίσει τον εαυτό του διάδοχο του θρόνου, νυμφευόμενος πιθανόν την κόρη του Ατέα³⁰². Μολονότι πιθανή, η θέση του δε συμφωνεί με τη γενικότερη πολιτική του Φιλίππου εκείνη την περίοδο, ενώ παράλληλα δεν υποστηρίζεται από καμιά πηγή. Με τον Ατέα νεκρό, και εφόσον ο Φίλιππος επιθυμούσε να τον διαδεχθεί, θα περιμέναμε ο Φίλιππος να προσέθετε στην επικράτεια του ολόκληρο, ή έστω ένα μεγάλο μέρος του σκυθικού αυτού κράτους. Κάτι τέτοιο δε συνέβη ποτέ. Απ' όσο γνωρίζουμε ο Φίλιππος δεν είχε καμία διάθεση να προσαρτήσει μια τόσο μεγάλη έκταση στη Σκυθία, ο έλεγχος της οποίας θα απαιτούσε πολυάριθμους άνδρες, τους οποίους ο Φίλιππος είχε σκοπό να κινητοποιήσει εναντίον της Περσίας. Για το Φίλιππο ήταν αρκετό το ότι μέσω της νίκης του εξασφάλισε από σκυθικές επιδρομές τα βόρεια σύνορά του, καθώς και ότι κατάφερε να συγκεντρώσει μεγάλη λεία, η οποία θα αντιστάθμιζε σε κάποιο βαθμό τα τεράστια έξοδα των πολιορκιών της Περίνθου και του Βυζαντίου. Δεν τον ενδιέφερε να εξαπλωθεί τόσο στα βόρεια, όσο να βεβαιωθεί πως τα φύλα της περιοχής δε θα του προκαλούσαν προβλήματα, όταν θα ξεκινούσε την εκστρατεία του για την κατάκτηση της Μικράς Ασίας (σχέδιο που ήδη είχε διαμορφωθεί στο μυαλό του εκείνη την περίοδο). Με όλα αυτά υπόψη, είναι μάλλον απίθανο να σύναψε γάμο ο Φίλιππος με την κόρη ενός Σκύθη μονάρχη του οποίου το θάνατο προκάλεσε ο ίδιος. Αν είχε συμβεί κάτι τέτοιο, θα είχε προκαλέσει αίσθηση και έστω κάποιος συγγραφέας από τους τόσους που ασχολήθηκαν με το Φίλιππο θα το είχε συμπεριλάβει στο έργο του. Ακόμη και το αίτημα που, κατά τον Ιουστίνο πρόβαλε ο Φίλιππος στον Ατέα, να τον διορίσει κληρονόμο του κράτους του, είναι τόσο ασυνήθιστο αλλά και ξένο προς τις επιδιώξεις του Φιλίππου εκείνη την περίοδο, ώστε δύσκολα γίνεται πιστευτό. Δεν

³⁰⁰. Ιουστίνος ΙΧ 2. Για τη διεξαγωγή της μάχης βλ. Frontinus, *Strategemata*, II 8, 14. Η δυσκολία της μάχης έρχεται σε αντίθεση με την αναφορά των ανωνύμων *Φιλιππικών* για εύκολη νίκη του Φιλίππου επί του Ατέα ([...]ξας [ ]θ [...]του Φιλίπ[που] κ ε ν τ ε ... [καί μάχης]ς γενομένης [ραϊδίως] ε[ν]ίκησε[ν] και [τόν] βασι[λέα] αὐτῶν [Ατέαν ἀπε]κτεινε[ν]. *Φιλιππικά* άγνωστου συγγραφέα, 3.

³⁰¹. Μια καλή ανάλυση της επίθεσης του Φιλίππου κατά του Ατέα, στον Τσιμπουκίδη, ό. π., σσ. 209 – 10.

³⁰². Hammond, ό. π., σσ. 167 – 8, 183.

μπορούμε να δεχτούμε ένα γάμο του Φιλίππου στηριζόμενοι αποκλειστικά σε αυτή την αναφορά, ειδικά όταν ο ίδιος ο Ιουστίνος, που μοιάζει να γνωρίζει πολύ καλά την ιστορία, εξαιτίας των λεπτομερειών που παραθέτει, δεν κάνει καμία νύξη για γάμο του Φιλίππου με την κόρη του Ατέα.

Κλεοπάτρα

Ο έβδομος και τελευταίος γάμος του Φιλίππου έλαβε χώρα το 337 π.Χ., πιθανότατα την άνοιξη, όταν ο Φίλιππος, στο απόγειο της δόξας του, προετοιμαζόταν πυρετωδώς για την εκστρατεία στη Μικρά Ασία. Τον προηγούμενο Αύγουστο στο πεδίο της Χαιρώνειας είχαν καταρρεύσει και οι τελευταίες δυνάμεις που εμπόδιζαν την πλήρη επιβολή των Μακεδόνων στον ελλαδικό χώρο, ενώ στις αρχές του 337 π.Χ. δημιουργήθηκε, με πρωτεργάτη φυσικά τον ίδιο το Φίλιππο, ένας νέος ευρύτατος συμμαχικός οργανισμός, που περιλάμβανε τη συντριπτική πλειονότητα των ελληνικών κρατών της Βαλκανικής χερσονήσου και αποτελούσε το μεγαλύτερο επίτευγμα στην πολιτική του σταδιοδρομία. Ο Φίλιππος, ελέγχοντας πλήρως τις δραστηριότητες και τις αποφάσεις της νέα συμμαχίας, κατηύθυνε μεθοδικά τα μέλη της στην επίτευξη του νέου του στόχου, την εκστρατεία εναντίον της Περσίας³⁰³. Σε αυτή την περίοδο των εντατικών προετοιμασιών εντάσσεται ο έβδομος και τελευταίος γάμος του Φιλίππου με τη *Μακεδνή* Κλεοπάτρα³⁰⁴.

Η Κλεοπάτρα ανήκε σε επιφανή οικογένεια της Μακεδονίας: ήταν ανιψιά του Αττάλου, γαμπρού του Παρμενίωνα και ενός από τους σημαντικότερους ανώτατους αξιωματικούς του Φιλίππου³⁰⁵, και αδελφή του Ιπποστράτου, ο οποίος πιθανόν ταυτίζεται με τον ομώνυμο εταίρο που σκοτώθηκε σε μάχη κατά του ιλλυριού βασιλιά Πλευράτου στα 344 π.Χ.³⁰⁶. Σύμφωνα με τους Πλούταρχο και Σάτυρο, δύο

---

³⁰³. Για το «Κοινό της Κορίνθου», όπως καταχρηστικά ονομάστηκε η συμμαχία αυτή, βλ. Hammond – Griffith, ό. π., σσ. 666 – 86 και Σακελλαρίου, *ΙΕΕ*, Γ2, σσ. 90 – 2 (στη σ. 94, ο όρκος των συμμάχων).

³⁰⁴. Για το γάμο βλ. Πλουτ. *Άλέξ.*, IX 6 – 11, Διοδ. XVI 92, 9.

³⁰⁵. R. Curtius VI 9, 18. Ο Άτταλος ήταν ένας από τους στρατηγούς που ανέλαβαν να σχηματίσουν ένα προγεφύρωμα στη Μικρά Ασία με ένα τμήμα του εκστρατευτικού σώματος την άνοιξη του 336 π.Χ., προτού έρθει ο Φίλιππος με τον κύριο όγκο του στρατού. Ιουστίνος, IX 5, Διοδ. XVI 91, 2.

³⁰⁶. Δίδυμος, σχόλια στους Φιλιππικούς του Δημοσθένη, 12, 65 – 13, 2. Από το χωρίο αυτό μαθαίνουμε πως ο πατέρας της ονομαζόταν Αμύντας, αλλά είχε πεθάνει και την κηδεμονία των παιδιών είχε αναλάβει ο θεός τους Άτταλος. Λανθασμένα ο Ιουστίνος χαρακτηρίζει τον Άτταλο αδελφό της νύφης (IX 5). Ο Πausανίας από την άλλη αντλεί ορθά από τις πηγές του, VIII 7, 7.

από τις κυριότερες πηγές μας για αυτό το γάμο³⁰⁷, ο Φίλιππος ερωτεύθηκε σφοδρά τη νεαρή Κλεοπάτρα, κάτι το οποίο ο Σάτυρος δεν αναφέρει για καμία από τις άλλες συζύγους του βασιλιά (σε αντίθεση με τον Πλούταρχο, που ισχυρίστηκε πως ο γάμος του με την Ολυμπιάδα ήταν, επίσης, αποτέλεσμα έρωτα³⁰⁸). Η κόρη, σύμφωνα με τον Πλούταρχο, δεν ήταν ακόμη σε ηλικία γάμου, αλλά αυτό δεν εμπόδισε το Φίλιππο, ο οποίος αδυνατούσε να την καταστήσει παλλακίδα του λόγω της ευγενούς καταγωγής της και αποφάσισε να τη νυμφευθεί. Είναι πολύ πιθανό οι πληροφορίες περί έρωτος να είναι ακριβείς, καθώς από πολιτικής σκοπιάς, ο γάμος αυτός υπήρξε καταστροφικός και προκάλεσε τη σοβαρότερη δυναστική κρίση στην αυλή των Τημενιδών κατά τη βασιλεία του Φιλίππου.

Έχουν διατυπωθεί διάφορες απόψεις σχετικά με τα πιθανά πολιτικά κίνητρα που οδήγησαν το Φίλιππο στη σύναψη του τελευταίου του γάμου³⁰⁹. Σύμφωνα με αυτές, λοιπόν, ίσως ο Φίλιππος να θέλησε να παντρευτεί ξανά για να αποκτήσει ένα τουλάχιστο άρρενα απόγονο, ο οποίος θα μπορούσε να το διαδεχθεί σε περίπτωση θανάτου του ιδίου και του Αλεξάνδρου. Ο Φίλιππος είχε καταδείξει με ποικίλους τρόπους (π.χ., με την εκπαίδευση που του προσέφερε, την ανάθεση πολεμικών επιχειρήσεων και σοβαρών διπλωματικών αποστολών) πως προόριζε για διάδοχό του τον Αλέξανδρο. Καθώς, όμως, ήταν βέβαιο πως θα τον συνόδευε στη Μικρά Ασία, η περίπτωση να σκοτωθεί ήταν κάτι περισσότερο από πιθανή³¹⁰. Ο άλλος επιζήσας γιος του Φιλίππου από τη Φίλινα, ο Αρριδαίος, ήταν διανοητικά καθυστερημένος³¹¹ και συνεπώς ακατάλληλος για διάδοχος. Ίσως σκέφτηκε, σύμφωνα με ορισμένους ερευνητές, να αποκτήσει ένα ακόμη γιο, ο οποίος θα εξασφάλιζε την ομαλή διαδοχή, και θα απέτρεπε μια καταστροφική δυναστική κρίση. Από τις υπάρχουσες συζύγους του, όσες βρίσκονταν ακόμη εν ζωή, οι περισσότερες πιθανόν είχαν περάσει την περίοδο τεκνοποιίας, ενώ για τη νεότερη απ' όλες, τη Μήδα, ο Φίλιππος ίσως έκρινε

---

³⁰⁷. Πλουτ., *Ἀλέξ.* IX 4 – 11, Διοδ. XVI 93, 9 (λανθασμένα ο Ἀτταλος αναφέρεται ως ανιψιός της Κλεοπάτρας), XVII 2, 3 (και πάλι λανθασμένα ο Ἀτταλος φέρεται ως αδελφός της Κλεοπάτρας), Αθην. XIII 5, 20.

³⁰⁸. Πλουτ., *Ἀλέξ.* II 2.

³⁰⁹. Hammond, *ό. π.*, σσ. 226 – 28, και τον ακολουθεί πιστά και ο Ellis, στο *CAH*², IV, σσ. 786 – 7, Hammond – Griffith, *ό. π.*, σσ. 706 – 7.

³¹⁰. Οι Μακεδόνες βασιλείς συνήθιζαν να πολεμούν στην πρώτη γραμμή της μάχης, και πολύ συχνά τραυματίζονταν σοβαρά ή και σκοτώνονταν, όπως ο Περδίκκας Γ'. Ο ίδιος ο Φίλιππος είχε τραυματιστεί πολλές φορές σοβαρά, όπου στην πολιορκία της Μεθώνης, όπου ένα βέλος διέλυσε το ένα του μάτι. Θεόπομπ. (115) 52, 2, και Hammond, *ό. π.*, σ. 251. Ο Αλέξανδρος επίσης τραυματίστηκε πολλές φορές κατά τη διάρκεια μαχών, ένας μάλιστα τραυματισμός στον πνεύμονα από βέλος, κατά τη διάρκεια εφόδου σε μια πολίχνη των Μαλλών, ήταν σχεδόν μοιραίος. Bosworth, *ό. π.*, σσ. 231 – 2.

³¹¹. Πλουτ. *Ἀλέξ.*, LXXVII 7.

ότι δεν ήταν και η καλύτερη επιλογή για βασιλομήτορα. Για τους λόγους αυτούς αποφάσισε να συνάψει νέο γάμο, αυτή τη φορά με κοπέλα από την Κάτω Μακεδονία. Η Κλεοπάτρα έμοιαζε καλή επιλογή καθώς με τον τρόπο αυτό, σύμφωνα πάντοτε με ορισμένους ερευνητές, ο Φίλιππος ισχυροποιούσε τους δεσμούς του με τη μακεδονική αριστοκρατία και εξασφάλιζε μια εσωτερική ενότητα που ήταν απαραίτητη πριν την ανάληψη σοβαρών κινδύνων στο εξωτερικό.

Μολονότι οι σκέψεις αυτές αναμφισβήτητα απασχόλησαν το Φίλιππο και μοιάζουν εύλογες, είναι απίθανο να νυμφεύθηκε την Κλεοπάτρα γι' αυτούς τους λόγους, ειδικά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο. Κατ' αρχάς, ο Φίλιππος δεν είχε ανάγκη να ενισχύσει τους δεσμούς του με τη μακεδονική αριστοκρατία, η οποία, εκπροσωπούμενη από την πλειάδα των ανώτερων αξιωματικών που τον πλαισιώναν, του ήταν απόλυτα πιστή, τουλάχιστον στη συντριπτική της πλειονότητα. Επιπλέον, οι άμεσες συνέπειες της απόφασής του για νέο γάμο, ήταν τόσο σοβαρές, ώστε υπερβαίνουν κατά πολύ τα όποια πολιτικά οφέλη μπορεί να προέκυπταν από αυτό το γάμο. Παράλληλα, και αυτό είναι εξίσου σημαντικό, οι συνέπειες αυτές ήταν τόσο εύκολο να προβλεφθούν, ώστε είναι δύσκολο να αντιληφθούμε για ποιο λόγο μπορεί να τις αγνόησε ο Φίλιππος, αν όχι λόγω ισχυρών ερωτικών συναισθημάτων για την Κλεοπάτρα.

Οι Μακεδόνες βασιλείς δε συνήθιζαν να συνάπτουν γάμους με κόρες αριστοκρατικών οίκων της Μακεδονίας, γιατί με τον τρόπο αυτό εξίσωναν το βασιλικό οίκο με ένα άλλο, εν δυνάμει πολύ ισχυρό, γένος, τα μέλη του οποίου είχαν πλέον τη δυνατότητα να συμμετέχουν ενεργότερα σε θέματα διαδοχής. Η εμπλοκή αυτή θα μπορούσε να προκαλέσει σκληρό ανταγωνισμό για το θρόνο και συγκρούσεις, που συχνά προκαλούσαν στη μακεδονική πολιτική σκηνή αλληπάλληλες δολοφονίες και επεμβάσεις ξένων δυνάμεων³¹². Η περίπτωση του Φιλίππου δεν αποτέλεσε εξαίρεση: ο θείος της νύφης, ο Άτταλος, φέρεται να συνωμότησε εναντίον του Αλεξάνδρου λίγο μετά τη δολοφονία του πατέρα του³¹³. Άμεσο επακόλουθο του νέου γάμου ήταν να ανησυχήσουν σοβαρά η Ολυμπιάδα και ο Αλέξανδρος, που έβλεπαν τη θέση πρωτοκαθεδρίας που απολάμβαναν στη μακεδονική αυλή, να κινδυνεύει από την Κλεοπάτρα και το παιδί που σχεδόν αμέσως

³¹². Χαρακτηριστική η περίπτωση του Πτολεμαίου Αλωρίτη, λίγα χρόνια προτού αναλάβει τη βασιλεία ο Φίλιππος – βλ. Διοδ. XV 71, 1. Πρβλ. Hammond, ό. π., σσ. 227 – 8. Η Φίλα μολονότι μακεδνή, ανήκε στο βασιλικό γένος της Ελίμειας που πολιτικά ήταν διακριτή από την κάτω Μακεδονία επί αιώνες.

³¹³. Διοδ. XVII 2, 3 και 3, 2. Και πάλι λανθασμένα στο πρώτο εδάφιο ο Άτταλος αναφέρεται ως αδελφός της Κλεοπάτρας.

μετά το γάμο της συνέλαβε. Οι ανησυχίες τους ήταν απόλυτα δικαιολογημένες: η Κλεοπάτρα δεν ήταν ούτε Μήδα, ούτε Φίλινα. Καταγόταν από ισχυρό γένος και είχε μακεδονικό αίμα, στοιχείο που πιθανόν την καθιστούσε περισσότερο σεβαστή και επιθυμητή για βασίλισσα απ' ό,τι τη Μολοσσίδα Ολυμπιάδα. Το ίδιο μπορεί να ίσχυε και για το γιο που πιθανόν να γεννούσε η Κλεοπάτρα και τον Αλέξανδρο: ας μην ξεχνάμε πως η συνέλευση των Μακεδόνων καθόριζε τη διαδοχή μεταξύ δύο ή περισσοτέρων διεκδικητών, και ένας γιος του Φιλίππου με καθαρά μακεδονική καταγωγή ίσως ήταν προτιμότερος από τον Αλέξανδρο. Η μετονομασία της Κλεοπάτρας σε Ευρυδίκη (το όνομα της προηγούμενης βασιλομήτορος), ήταν, τουλάχιστον για την Ολυμπιάδα και τον Αλέξανδρο, μια σαφής ένδειξη πως αν γεννούσε γιο, θα έπαιρνε την τιμητικότερη θέση μεταξύ των συζύγων του βασιλέα, ενώ ο γιος της θα προοριζόταν για διάδοχος³¹⁴.

Φυσική συνέπεια ήταν οι από καιρό τεταμένες σχέσεις Φιλίππου και Ολυμπιάδας, να χειροτερέψουν³¹⁵, ενώ η καχυποψία αντικατέστησε την εμπιστοσύνη που είχε ο Αλέξανδρος στο Φίλιππο³¹⁶. Σύμφωνα με τους Πλούταρχο και Σάτυρο, αμέσως μετά την ολοκλήρωση της γαμήλιας τελετής, στο συμπόσιο που ακολούθησε, ο Άτταλος ευχήθηκε στο Φίλιππο να αποκτήσει επιτέλους γνήσιο διάδοχο για το θρόνο της Μακεδονίας (χαρακτηρίζοντας, σύμφωνα με την εκδοχή του Σατύρου, τους υπόλοιπους γιους του Φιλίππου ως νόθους), προβάλλοντας έτσι με τον πλέον σαφή τρόπο, την επιθυμία των συγγενών της Κλεοπάτρας να δουν ένα δικό τους γόνο στο θρόνο της Μακεδονίας. Ο Αλέξανδρος, που ως εκείνη τη στιγμή παρέμενε αδιάφορος, εξερράγη, κραυγάζοντας προς τον Άτταλο: *"ἡμεῖς δέ σοι κακὴ κεφαλὴ νόθοι δοκοῦμεν;"* Στη συνέχεια εκσφενδόνισε το κύπελλό του εναντίον του Αττάλου, ο οποίος ανταπέδωσε³¹⁷. Ο Φίλιππος, μεθυσμένος, έσυρε το ξίφος του και όρμησε προς τον Αλέξανδρο, αλλά σκόνταψε κάπου και σωριάστηκε στο έδαφος. Ακόμη και αν ορισμένες λεπτομέρειες της ιστορίας είναι πλαστές, είναι αλήθεια πως η ρήξη μεταξύ Φιλίππου και Αλεξάνδρου εξαιτίας του γάμου του πρώτου με την

---

³¹⁴. Για τη μετονομασία, βλ. Αρρ. *Άλεξ. Ανάβ.* III 6, 5. Για τη ξεχωριστή θέση της βασιλομήτορος Hammond 1989, ό. π., σσ. 59 - 60. Φυσικά δεν αποκλείεται η πιθανότητα η μετονομασία να έλαβε χώρα μετά τη φυγή της Ολυμπιάδας στην Ήπειρο. Ούτως ή άλλως, το μήνυμα που εξέπεμπε η αλλαγή του ονόματος παρέμενε το ίδιο.

³¹⁵. Ο Φίλιππος δε χώρισε την Ολυμπιάδα για να παντρευτεί την Κλεοπάτρα, όπως λανθασμένα υποστηρίζουν διάφοροι σύγχρονοι συγγραφείς, βασιζόμενοι στον Ιουστίνο (IX 5).

³¹⁶. Αρρ. *Άλεξ. Ανάβ.*, III 6, 5.

³¹⁷. Το περιστατικό στο βίο του Αλεξάνδρου του Πλουτάρχου, IX 7 - 11, αλλά και στο Σάτυρο, ελαφρώς διαφοροποιημένο (με τον Άτταλο να ανταποδίδει τη ρίψη του κυπέλλου στον Αλέξανδρο), Αθην. XIII 5, 27.

Κλεοπάτρα, ήταν ιδιαίτερα σοβαρή, τόσο, ώστε να αποχωρήσει ο Αλέξανδρος και η Ολυμπιάδα το ίδιο εκείνο βράδυ από την Πέλλα, και να καταφύγει ο πρώτος στην Ιλλυρία και η δεύτερη στη Μολοσσία, απ' όπου επέστρεψε μόνο μετά το θάνατο του Φιλίππου. Μολονότι έζησε σε διάσταση με το Φίλιππο για τους υπόλοιπους μήνες, ποτέ δε χώρισαν, και ο Αλέξανδρος ήταν επαρκής λόγος για να μην συμβεί κάτι τέτοιο. Λίγο αργότερα, με τη διαμεσολάβηση του Κορίνθιου Δημάρατου, επέστρεψε στην Πέλλα, αλλά οι σχέσεις του με το Φίλιππο ποτέ δεν αποκαταστάθηκαν πλήρως³¹⁸.

Είναι βέβαιο πως ο Φίλιππος σε καμία περίπτωση δεν επιθυμούσε τέτοιου είδους σοβαρά προβλήματα λίγο πριν αναχωρήσει για την ανατολή, και το αξιοσημείωτο είναι πως ήταν εύκολο να τα προβλέψει. Το μόνο που δεν επετεύχθη είναι η εσωτερική ενότητα την οποία υποτίθεται προσπαθούσε να εξασφαλίσει όταν νυμφευόταν την Κλεοπάτρα: ο οίκος και η αυλή του ήταν βαθύτατα διχασμένη, καθώς ο Αλέξανδρος υποπευόταν το Φίλιππο, η μητέρα του τον υποκινούσε συνεχώς εναντίον του³¹⁹, ενώ ο ισχυρός οίκος του Αττάλου, που αύξανε συνεχώς την επιρροή του, είχε καταστεί ορκισμένος εχθρός του Αλεξάνδρου και των φίλων του. Παράλληλα, καθώς η εκρηκτική Ολυμπιάδα επέστρεψε στην πατρίδα της γεμάτη οργή για την ατίμωση που δέχτηκε η ίδια και ο γιος της, πιθανόν προσπάθησε να στρέψει τον αδελφό της Αλέξανδρο εναντίον του Φιλίππου. Είτε συνέβη κάτι τέτοιο είτε όχι, η απόφαση του Φιλίππου να ανανεώσει τους δεσμούς φιλίας και συγγένειας που ένωναν τους βασιλικούς οίκους των Τημενιδών και των Αιακιδών, προσφέροντας το χέρι της κόρης του Κλεοπάτρας στο Μολοσσό βασίλειο, καταδεικνύει πόσο σοβαρά υπόψη έπαιρνε την πιθανότητα μιας δυσμενούς εξέλιξης στα δυτικά του σύνορα, που θα μπορούσε να έχει καταστροφικά αποτελέσματα για την εξωτερική του πολιτική³²⁰. Είναι δυνατόν να πιστέψουμε πως ο Φίλιππος δεν μπορούσε να προβλέψει όλες αυτές τις εξελίξεις, έστω και σε μικρότερη ένταση; Είναι μάλλον απίθανο, και για το λόγο

---

³¹⁸. Πλουτ. *Ἀλέξ.*, IX 13 – 14, Ιουστίνος IX 7. Είναι πολύ πιθανό πως κατά τη διάρκεια αυτής της κρίσης εξορίστηκαν τέσσερις από τους στενότερους φίλους του Αλεξάνδρου, ίσως γιατί ο Φίλιππος θεώρησε πως τον επηρέαζαν αρνητικά εναντίον του. Cawkwell, *ό. π.*, σσ. 179, παρ. 1. Πρβλ. App. *Ἀλέξ. Ἀνάβ.*, III 6. 5.

³¹⁹. Πλουτ. *Ἀλέξ.*, IX 5, 6. Για την αποτελεσματικότητα των πιέσεών της στον Αλέξανδρο, XXXIX 13. Το ανέκδοτο του Πλουτάρχου, πως ο Αλέξανδρος υποκίνησε τον Πausανία να δολοφονήσει τόσο την Κλεοπάτρα και τον Ατταλο, με τον οποίο είχε προσωπικές διαφορές (Διοδ. XVI 93), όσο και τον ίδιο το Φίλιππο, μολονότι είναι σαφώς ψευδές, καταδεικνύει την επιδείνωση των σχέσεων μεταξύ των δύο ανδρών. Hammond 1995, *ό. π.*, σ. 232.

³²⁰. Διοδ. XVI 91, 4. Ο Ιουστίνος κατηγορεί ξεκάθαρα την Ολυμπιάδα για απόπειρα πρόκλησης πολέμου μεταξύ του αδελφού της και του Φιλίππου – IX 7, 6 – 7, αλλά σε θέματα που αφορούν στην Ολυμπιάδα δεν είναι πολύ αξιόπιστος. Βλ. πρώτο κεφάλαιο. Hammond – Griffith, *ό. π.*, σ. 708.

αυτό δε θα πρέπει να αποδώσουμε πολιτικά κίνητρα στον τελευταίο του γάμο, ούτε είναι δυνατόν να δεχθούμε πως περιλαμβανόταν στα σχέδιά του, εκείνη την εποχή τουλάχιστον, ως μία εκ των διευθετήσεων που θα του εξασφάλιζαν πολιτική ομαλότητα στην Ελλάδα, όσο αυτός θα βρισκόταν στην ανατολή. Είναι λογικότερο να δεχθούμε την εκδοχή του Πλουτάρχου και του Σατύρου που μιλούν για έρωτα, που συσκοτίσε την πολιτική νηφαλιότητα του Φίλιππου και τον οδήγησε σε ένα σοβαρότατο λάθος, τις συνέπειες του οποίου δεν μπόρεσε να εξαλείψει στο διάστημα που ακολούθησε.

Η Κλεοπάτρα δεν απόλαυσε για πολύ τη θέση που της χάρισε ο γάμος της με το Φίλιππο, καθώς μετά τη δολοφονία του, την ανάρρηση του Αλεξάνδρου στο θρόνο και την εκτέλεσή του θείου της Αττάλου στη Μικρά Ασία³²¹ ήταν ανυπεράσπιστη απέναντι στη μήνη της Ολυμπιάδας, τόσο αυτή, όσο και το *παιδίον* που γέννησε λίγες μέρες πριν το θάνατο του Φιλίππου. Μολονότι η αφήγηση του Διοδώρου δεν αποσαφηνίζει το γένος του παιδιού, ο Πανσανίας αναφέρεται ξεκάθαρα σε αγόρι³²². Νομικά, η Κλεοπάτρα εκτελέστηκε λόγω της συγγένειάς της με τον Άτταλο, που θανατώθηκε με την κατηγορία της προδοσίας³²³. Φυσικά ο θάνατός της ήταν απλά μια κίνηση εξασφάλισης της πολιτικής ομαλότητας και σύμπνοιας στη μακεδονική αυλή, που τόσο είχαν διαταραχθεί από το γάμο της με το Φίλιππο. Μαζί με την Κλεοπάτρα θανατώθηκε και το λίγων ημερών βρέφος της. Η θανάτωσή του ίσως αποτελεί την ισχυρότερη απόδειξη πως το παιδί ήταν στην πραγματικότητα αρσενικού γένους. Σύμφωνα με μία εκδοχή, το παιδί εκτελέστηκε και η μητέρα του εξαναγκάστηκε σε αυτοκτονία δι' απαγχονισμού, ενώ κατά τον Πανσανία, μητέρα και βρέφος οδηγήθηκαν με τη βία από την Ολυμπιάδα σε ένα χάλκινο σκεύος, κάτω από το οποίο έκαιγε φωτιά. Η δεύτερη εκδοχή είναι τόσο αποτρόπαιη, ώστε δυσκολευόμαστε να τη δεχθούμε ως αληθινή. Αφήνει, όμως, να διαφανεί το πόσο απείλησε η Κλεοπάτρα τη θέση της Ολυμπιάδας και του Αλεξάνδρου³²⁴, και πόσο λανθασμένη ήταν η απόφαση του Φιλίππου να συνάψει αυτό το γάμο, λίγο προτού αναχωρήσει για την Ασία.

---

³²¹. Διοδ. XVII 2, 4, 5, και XVII 5.

³²². Πανσ. VIII 7, 7.

³²³. Hammond (1989), ό. π., σσ. 169 – 70.

³²⁴. Ιουστίνος, XI 2, 3.

IV

Συμπεράσματα

Ο Φίλιππος σύναψε συνολικά επτά γάμους, από τους οποίους μόνο πέντε μπορούμε να συσχετίσουμε με την εξωτερική του πολιτική. Οι τρεις πρώτοι, με την Αυδάτα, τη Φίλα και την Ολυμπιάδα, οι οποίοι τοποθετούνται χρονικά στην περίοδο 358 – 357 π.Χ., σχετίζονται άμεσα με τις προσπάθειες του Φιλίππου να εδραιωθεί στο θρόνο της Μακεδονίας, να εξαλείψει την ιλλυρική απειλή, να υποτάξει τις ηγεμονίες της Άνω Μακεδονίας και να διασφαλίσει κατά το δυνατόν πληρέστερα την ακεραιότητα των βορειοδυτικών του συνόρων. Η πολιτική του εκείνη την περίοδο, μολονότι περιλάμβανε κατάληψη εδαφών, είχε ουσιαστικά αμυντικό χαρακτήρα. Ο τέταρτος κατά σειρά γάμος του, με τη Φίλινα, περίπου το 353 π.Χ., δεν μπορεί, κατά τη γνώμη μου, να συσχετιστεί με την εξωτερική πολιτική του Φιλίππου στη Θεσσαλία, λόγω των πληροφοριών που διαθέτουμε από πληθώρα συγγραφέων της αρχαιότητας για την ταπεινή της καταγωγή. Αντίθετα ο γάμος του με τη Νικασίπολη, το επόμενο έτος, ήταν ένα από τα μέσα που χρησιμοποίησε ο Φίλιππος για να εδραιώσει την κυριαρχία του επί των Θεσσαλών. Ο γάμος του με τη Μήδα, στα 342/1 π.Χ., ήταν ένας από τους πολιτικούς ελιγμούς του Φιλίππου που αποσκοπούσαν στην εξασφάλιση των βορειοανατολικών συνόρων του. Αυτός ήταν και ο τελευταίος γάμος πολιτικής σκοπιμότητας του μακεδόνα βασιλιά, καθώς αυτός που ακολούθησε, με την Κλεοπάτρα, υπήρξε αποτέλεσμα σφοδρού έρωτα.

Όπως καταδείχτηκε στο δεύτερο κεφάλαιο, πρωτεύουσα γενεσιουργός αιτία του θεσμού της πολυγαμίας στη Μακεδονία ήταν η απόκτηση αρκετών αρρένων απογόνων, που θα εξασφάλιζαν την ομαλή διαδοχή του θρόνου. Η εξέταση της περίπτωσης του Φιλίππου, ωστόσο, καταδεικνύει πως, ο Φίλιππος, σύναψε γάμους στοχεύοντας περισσότερο στην εξασφάλιση πολιτικών οφελών. Παρατηρούμε, λοιπόν, μια ελαφρά μετεξέλιξη του θεσμού όσον αφορά στη σημασία του για τους Μακεδόνες βασιλείς. Η εξέλιξη αυτή ανιχνεύεται ήδη από τη βασιλεία του Αμύντα, στην περίπτωση του Φιλίππου, όμως, είναι πλέον καταφανής. Αυτό, φυσικά, δε σημαίνει πως ο Φίλιππος δεν επιθυμούσε να αποκτήσει πολλούς γιους μέσω των γάμων του. Απλά η υπόθεση αυτή δεν τον απασχολούσε τόσο, όσο οι εκάστοτε πολιτικοί του στόχοι. Δεν μπορούμε να είμαστε βέβαιοι για το πόσα παιδιά απέκτησε

τελικά ο Φίλιππος από τις συζύγους του, αλλά και τις εκάστοτε παλλακίδες του. Ο Ιουστίνος ισχυρίζεται πως απέκτησε πολλούς γιους, από τους οποίους μόνο ο Αλέξανδρος και ο Αρριδαίος επέζησαν, αλλά, η μαρτυρία του δεν είναι αξιόπιστη και δε διασταυρώνεται από άλλες πηγές. Το αυτό ισχύει και για τον ισχυρισμό του πως ο Αλέξανδρος, μετά την ανάρρησή του στο θρόνο, εκτέλεσε έναν ετεροθαλή αδελφό του ονόματι Κάρανο, για τον οποίο δε γνωρίζουμε τίποτε απολύτως³²⁵. Κατά τη γνώμη μου, η εν λόγω αφήγηση είτε αποτελεί μύθευμα, είτε αναφέρεται στη θανάτωση του νεογέννητου βρέφους της Κλεοπάτρας, το οποίο ήταν πιθανότατα αγόρι. Εκτός των δύο επιβεβαιωμένων γιων του, ο Φίλιππος απέκτησε και τουλάχιστον τρεις κόρες, την Κύννα ή Κυννάνη από την Αυδάτα, την Κλεοπάτρα από την Ολυμπιάδα και τη Θεσσαλονίκη από τη Νικασίπολη. Τις δύο πρώτες πρόλαβε να τις παντρέψει ο ίδιος, με τον ανιψιό του Αμύντα και τον Αλέξανδρο των Μολοσσών αντίστοιχα, εξασφαλίζοντας και πάλι σημαντικά πολιτικά οφέλη³²⁶. Είναι σαφές πως οι γάμοι που σύναψε ο Φίλιππος εξυπηρέτησαν πλήρως τους στόχους και τις ανάγκες της βασιλείας του. Του εξασφάλισαν διάδοχο, του έδωσαν τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσει τις κόρες του για την επίτευξη διπλωματικών στόχων και τον βοήθησαν να ικανοποιήσει αρκετές πολιτικές σκοπιμότητες, οι περισσότερες από τις οποίες είχαν ιδιαίτερη σημασία.

Στο σημείο αυτό είναι κατάλληλο να συνοψίσουμε τους τρόπους με τους οποίους συνέβαλαν οι γάμοι του Φιλίππου στην αποτελεσματικότητα της εξωτερικής του πολιτικής. Η ουσία κάθε γάμου, ιδιαίτερα στην αρχαιότητα, συνίστατο στην οικειοθελή συμφωνία δύο οικογενειών να αποκτήσουν κοινούς απογόνους μέσω των υπανδρων μελών τους. Για το λόγο αυτό, ο γάμος μελών δύο αντίπαλων οικογενειών λειτουργούσε ως επιβεβαίωση των φιλικών τους προθέσεων (και, συνακόλουθα, των φιλικών προθέσεων των υπηκόων τους, τουλάχιστον θεωρητικά) και μπορούσε να αποτελέσει την έναρξη μιας μακροχρόνιας σχέσης φιλίας και αλληλεγγύης. Κάθε συνθήκη προϋποθέτει ένα βαθμό εμπιστοσύνης μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, όσον αφορά στην τήρηση των όρων της συμφωνίας. Βασική προϋπόθεση της εμπιστοσύνης αυτής αποτελεί η καλή πίστη και η απουσία εχθρικής διάθεσης. Ένας γάμος με μέλη των δύο πλευρών αποτελεί σαφή απόδειξη φιλίας, ή τουλάχιστον, ανοχής και έλλειψης επιθετικών προθέσεων. Επιπρόσθετα, σε ένα πιο θεωρητικό

³²⁵. Ιουστίνος, XI 2, 3. Πρβλ. XII 6, 14.

³²⁶. Διοδ. XVI 91, 4 – 5. Ο Γάμος της Κύννας με τον Αμύντα, γιο του Περδίκκα, τον οποίο παραμέρισε ο Φίλιππος για να καταλάβει το θρόνο, ήταν μια προσπάθεια του τελευταίου να εξασφαλίσει τη συνεργασία και τη φιλία του Αμύντα προτού αναχωρήσει για την Ασία. Hammond 1995, ό. π., σ. 227.

επίπεδο, η επιγαμία μετατρέπει τα ύπανδρα μέλη και τους συγγενείς τους από ξένους (*άλλοτρίους*), έννοια η οποία ενέχει την ιδιότητα του εχθρού και προκαλεί επιθετική συμπεριφορά εξαιτίας της απειλής που εκπέμπει, σε οικείους, ειδικά όταν τα μέλη των δύο οίκων φθάσουν στο σημείο να αποκτήσουν κοινούς εξ αίματος συγγενείς. Οι γάμοι του Φιλίππου με την Αυδάτα, τη Νικασίπολη και τη Μήδα αναμφισβήτητα είχαν αυτή τη διάσταση.

Στα δύο πρώτα χρόνια της βασιλείας του, η γαμήλια ένωση με γόνους ισχυρών ηγεμονικών οίκων, όπως του Βαρδύλιος, των βασιλέων της Ελίμειας και των Μολοσσών, λειτούργησε, επίσης, και ως ένα είδος αναγνώρισης της βασιλικής ιδιότητας του Φιλίππου, γεγονός μεγάλης σπουδαιότητας γι' αυτόν εκείνη την περίοδο, καθώς τουλάχιστον πέντε ανταπαιτητές εποφθαλμιούσαν το θρόνο της Μακεδονίας. Για τις οικογένειες που προαναφέρθηκαν, ο Φίλιππος ήταν ο μόνος νόμιμος διάδοχος του Περδίκκα. Ο γάμος ήταν το επιστέγασμα μιας συμφωνίας που επιδαψίλευε στις δύο συμβαλλόμενες οικογένειες ορισμένη οφέλη. Δε θα συνέφερε καμία από τις δύο πλευρές, τουλάχιστον για ένα σεβαστό διάστημα χρόνου, να διαλυθεί αυτή η συμφωνία μέσω της εξάλειψης του ενός εκ των δύο συμβαλλομένων μερών. Αυτό που συνέφερε και τις δύο πλευρές, σε περίπτωση δυναστικής κρίσης, ήταν να υποστηρίξουν ως βασιλιά ένα οικείο σε αυτούς πρόσωπο, με το οποίο είχαν μια μορφή συγγένειας. Είναι βέβαιο πως ο Φίλιππος, ιδιαίτερα όταν τελούσε τους γάμους του με τη Φίλα και την Ολυμπιάδα, υπολόγιζε πολύ στην εξασφάλιση της υποστήριξης αυτών των οικογενειών σε περίπτωση αμφισβήτησης της εξουσίας του. Παράλληλα, η ύπαρξη απογόνων ως αποτέλεσμα μιας επιγαμίας, καθιστούσε τους δεσμούς φιλίας και συμμαχίας ακόμη ισχυρότερους.

Δεν είναι, επίσης, τυχαίο πως ο Φίλιππος νυμφεύτηκε κόρες από περιοχές με μοναρχικό ή ολιγαρχικό πολίτευμα: στις περιοχές αυτές ένας οίκος ήταν αυτός που αντιπροσώπευε και ασκούσε αποκλειστικά την εξουσία: η κατά το δυνατόν στενότερη σύνδεση και φιλία με τα μέλη του εξασφάλιζε τη φιλία και τη συνεργασία ολόκληρου του κρατικού μηχανισμού και του έθνους. Κάτι τέτοιο δεν ίσχυε για μια πόλη με δημοκρατικό πολίτευμα, όπως η Αθήνα, η Θήβα ή η Όλυνθος. Υπήρξαν περίοδοι κατά τις οποίες ο Φίλιππος διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις με καθεμιά από τις πόλεις αυτές και θα μπορούσε, αν το επιθυμούσε, να βρει μια κόρη από επιφανή οικογένεια της περιοχής για να νυμφευθεί. Δεν το έκανε όμως, γιατί γνώριζε πως σε μία πόλη με δημοκρατικό πολίτευμα ένας γάμος πολιτικής σκοπιμότητας θα είχε

ελάχιστα αποτελέσματα και σε καμία περίπτωση δε θα του εξασφάλιζε σταθερά καλές σχέσεις με την πλειονότητα των πολιτών, οι οποίοι αποφάσιζαν για την πορεία της πόλης.

Είναι επίσης ενδιαφέρον πως οι περιοχές από τις οποίες έλαβε σύζυγο ο Φίλιππος, εξαιρουμένων των Μολοσσών, ήταν πολιτικά διασπασμένοι: στην Ιλλυρία, παρά τη διευρυμένη εξουσία του Βαρδύλιος, υπήρχαν και άλλοι, λιγότερο ή περισσότερο, ισχυροί ηγεμόνες, όπως ο Γράβος και ο Πλευράτος³²⁷. Η Άνω Μακεδονία ήταν διαιρεμένη σε τέσσερα ή πέντε κρατίδια, η Θεσσαλία σπαραζόταν από έριδες μεταξύ διαφόρων ισχυρών πόλεων (Λάρισα, Φερές, Φάρσαλος, Κραννώνα) και των αντιστοίχων αριστοκρατικών γενών που τις αντιπροσώπευαν, ενώ στη Θράκη υπήρχε μεγάλος αριθμός κρατών και ανεξάρτητων φυλών. Όπως τονίστηκε στο τρίτο κεφάλαιο, ο Φίλιππος χρησιμοποίησε τους γάμους του με στόχο να διατηρήσει διασπασμένες και, συνεπώς αδύναμες και ακίνδυνες για την κυριαρχία του τις εν λόγω πολιτικές δυνάμεις. Με το Βάρδυλι στο πλευρό του, η ισχύς των υπολοίπων ιλλυρικών φυλών ήταν αμελητέα και είναι πράγματι χαρακτηριστική η ευκολία με την οποία αντιμετωπίστηκε ο Ιλλυριός ηγεμών Γράβος το 356 π.Χ., όταν προσπάθησε να πλήξει το Φίλιππο από τα βορειοδυτικά³²⁸. Είναι προφανές πως οι Δάρδανοι του Βαρδύλιος δεν τον υποστήριξαν. Παρόμοια, η ατίθαση αριστοκρατία της Άνω Μακεδονίας, υποτάχτηκε ομαλά στους Τημενίδες, καθώς ο Φίλιππος, σε συνδυασμό με πληθώρα άλλων πολιτικών και στρατιωτικών μέτρων, κατόρθωσε να διατηρήσει διασπασμένες τις δυνάμεις της, προσεταιριζόμενος τους ευγενείς της Ελίμειας, μέσω του γάμου του με τη Φίλα. Στη Θεσσαλία, ο γάμος με τη Νικασίπολη σήμανε την ενδυνάμωση των Φερών έναντι της Λάρισας, ενώ στη Θράκη η συνεργασία με τον Κοθήλα, που επισφραγίστηκε με τη γαμήλια ένωση της κόρης του με το Φίλιππο, εξασφάλισε σε κάποιο βαθμό την απουσία σοβαρού κινδύνου στα βορειοανατολικά σύνορα του μακεδονικού βασιλείου. Μέσω των γάμων του ο Φίλιππος, προσέδιδε κάθε φορά σε μία από τις πολιτικές δυνάμεις των εν λόγω περιοχών μία προνομιούχο θέση έναντι των υπολοίπων, την οποία θέση δεν ήταν διατεθειμένες να αποποιηθούν, δρώντας με κάποιο τρόπο εναντίον του Φιλίππου. Χωρίς τη δική τους συμβολή, ένας συνασπισμός των υπολοίπων δυνάμεων της περιοχής θα ήταν εύκολη υπόθεση για το Φίλιππο. Το αξιοσημείωτο σε αυτή τη λειτουργία των επιγαμιών του Φιλίππου είναι ότι, σε αντίθεση με τη σύναψη

³²⁷. Wilkes, ό. π., σσ. 166.

³²⁸. Διοδ. XVI 22, 3. Ellis, *CAH*² IV, σσ. 737 – 8.

επίσημης συμμαχίας, ο γάμος δεν μπορούσε επισήμως να θεωρηθεί ένδειξη εχθρικής διάθεσης για τις υπόλοιπες πολιτικές δυνάμεις; Ο γάμος του Φιλίππου, λόγου χάρη, με μια Φεραία αριστοκράτισσα, δε θα μπορούσε να δώσει δικαιολογημένη αφορμή στους Αλευάδες να διαμαρτυρηθούν. Αν, όμως, ο Φίλιππος συνομολογούσε χωριστή συνθήκη φιλίας με τις Φερές, είναι σχεδόν βέβαιο πως οι Αλευάδες θα αντιδρούσαν έντονα.

Δύο τουλάχιστον από τις επιγαμίες που σύναψε ο Φίλιππος, αυτές με την Αυδάτα και τη Μήδα, είχαν πιθανότατα και το χαρακτήρα συγκαλυμμένης ομηρίας. Όπως ειπώθηκε στο τρίτο κεφάλαιο, ο Φίλιππος, μολονότι επέφερε σοβαρές απώλειες τόσο στους Δαρδάνους, όσο και στους Γέτες, δεν υπέταξε κανένα από τα δύο έθνη και, συνεπώς, δεν μπορούσε να απαιτήσει την απόδοση ομήρων κατά τη σύναψη ειρήνης μαζί τους. Μέσω ενός γάμου, όμως, πέραν των άλλων πολιτικών πλεονεκτημάτων που εξασφάλιζε, κατόρθωνε να πάρει μαζί του τουλάχιστον ένα στενό συγγενή του αντίπαλου μονάρχη. Ήταν σαφές και στους δύο βασιλείς πως η ευημερία της κόρης, που παντρευόταν τον Φίλιππο, βρισκόταν σε άμεση συνάρτηση με τη νομιμοφροσύνη του πατέρα της έναντι του Φιλίππου.

Η εξέταση των επιγαμιών του Φιλίππου μας δίνει την εντύπωση πως η απόδοση κόρης για γάμο σε κάποιον αντίπαλο μετά τη λήξη ενός πολέμου, ενέχει μια αδήλωτη έννοια αναγνώρισης της υπεροχής του αντιπάλου, αλλά και της ανεξαρτησίας απέναντί του. Είναι ενδιαφέρον πως ο Φίλιππος, και πάλι εξαιρουμένων των Μολοσσών, ποτέ δεν έδωσε ως νύφη κάποια από τις κόρες του οίκου του σε ηττημένους αντιπάλους του, αλλά πάντα λάμβανε αυτός σύζυγο από αυτούς. Στα περισσότερα γνωστά παραδείγματα πολυγαμίας στον οίκο των Τημενιδών, μετά από μία σύγκρουση ο ηττημένος είναι αυτός που προσφέρει κόρη για γάμο, και ο νικητής αυτός που τη νυμφεύεται. Παράλληλα, και αυτό είναι εξίσου αξιοσημείωτο, καμία από τις περιοχές από τις οποίες έλαβε σύζυγο ο Φίλιππος, εξαιρουμένης της Ελιμείας, δεν πέρασε άμεσα στην κατοχή του. Ούτε η Ιλλυρία, ούτε το βασίλειο των Μολοσσών, ούτε η βορειοδυτική Θράκη, ούτε το σύνολο της Θεσσαλίας καταλήφθηκαν ποτέ ολοκληρωτικά από το Φίλιππο, είτε γιατί δεν μπορούσε να το κάνει αυτό (περιπτώσεις Ιλλυρίας και βορειοδυτικής Θράκης), είτε επειδή ο ίδιος δεν το επιθυμούσε, καθώς προτιμούσε τον έμμεσο έλεγχο από την κατοχή (περιπτώσεις Θεσσαλίας και Μολοσσών). Ο Φίλιππος δεν επιχείρησε να αποκτήσει σύζυγο από μια περιοχή την οποία είχε ήδη καταλάβει πλήρως, όπως την Παιονία ή τη νότια Θράκη, γιατί πολύ απλά κάτι τέτοιο θα είχε μηδενικό πολιτικό

όφελος. Συνεπώς, στις περιπτώσεις στις οποίες υπάρχει επιγαμία, είναι σαφές πως οι Μακεδόνες δεν είχαν επιβληθεί πλήρως, ή τουλάχιστον αυτό πίστευε ο Φίλιππος. Κατά τη γνώμη του, υπήρχε ακόμη κίνδυνος αμφισβήτησης της υπεροχής του, κίνδυνο τον οποίο προσπαθούσε να αποσοβήσει, μεταξύ άλλων, και μέσω ενός γάμου.

Στο τρίτο κεφάλαιο αφήνεται ηθελημένα να εννοηθεί πως ο εκάστοτε γάμος του Φιλίππου, ως μέσο εξωτερικής πολιτικής, είχε ιδιαίτερη σημασία μόνο σε συνδυασμό με τους υπόλοιπους πολιτικούς χειρισμούς του μακεδόνα βασιλιά στην περιοχή. Ο κάθε γάμος του είχε διαφορετική αξία και σημασία: άλλοι τον ωφέλησαν σε μικρότερο βαθμό (Μήδα) και άλλοι σε μεγαλύτερο (Ολυμπιάδα, Φίλα, Νικασίπολη). Ωστόσο, είναι προφανές πως ο Φίλιππος δεν αρκούταν σε αυτό: καταλάμβανε και οχύρωνε περάσματα, εγκαθιστούσε φρουρές σε πόλεις, μετακινούσε πληθυσμούς στα σύνορα, δωροδοκούσε πολιτικούς και στρατιωτικούς παράγοντες, φρόντιζε να έχει ένα κατά το δυνατόν μεγαλύτερο δίκτυο προξένων και φίλων σε όλη την Ελλάδα για να πληροφορείται τις όποιες εξελίξεις³²⁹ και εκμεταλλευόταν το αξιόμαχο των στρατευμάτων του. Οι γάμοι υπήρξαν αποτελεσματικό διπλωματικό εργαλείο για τον Φίλιππο, επειδή συνδυάστηκαν κατάλληλα με τη γενικότερη πολιτική που κατά καιρούς εφαρμόζε σε μια περιοχή. Ο γάμος με τη Φίλα, λόγου χάρη, δε θα του επέφερε κανένα όφελος αν ο Φίλιππος βασιζόταν αποκλειστικά σε αυτόν για να διατηρήσει υπό τον έλεγχό του την Άνω Μακεδονία.

Στην εισαγωγή είχε τεθεί το ερώτημα κατά πόσον μπορεί να συνέβαλαν οι σύζυγοι του Φιλίππου στον καθορισμό κάποιων πολιτικών στόχων ή στην ανάληψη πολιτικών πρωτοβουλιών. Δεν υπάρχουν σαφείς πληροφορίες για το θέμα αυτό στις πηγές μας. Νομίζω, όμως, πως είμαστε σε θέση να δώσουμε μια απάντηση, εφόσον γνωρίζουμε καλά τον ίδιο το Φίλιππο. Ο Μακεδόνας βασιλιάς ήταν μια πολύ ισχυρή προσωπικότητα, την οποία χαρακτήριζε αποφασιστικότητα, πυγμή και αδάμαστη θέληση. Δεν ήταν το είδος του ανθρώπου που θα μπορούσε να χειραγωγηθεί εύκολα. Το στοιχείο αυτό, σε συνδυασμό με την απουσία θεσμικού ρόλου των συζύγων του βασιλιά στις πολιτικές υποθέσεις του κράτους, μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως η συμβολή των γυναικών του Φιλίππου στον καθορισμό των πολιτικών του στόχων και

---

³²⁹ D. Konstan, *Friendship in The Classical World*, Cambridge University Press, 1997, σ. 86. G. Herman, *Ritualized Friendship and the Greek City*, Cambridge University Press, 1987, σσ. 39, 43 - 4, 121 - 7.

χειρισμών, θα πρέπει να ήταν ελάχιστη, έως ανύπαρκτη. Ίσως, τελικά, η σιωπή των πηγών σχετικά με το θέμα αυτό να μην είναι τυχαία. Κατά τη γνώμη μου, ο Φίλιππος δρούσε βάσει των δικών του αυστηρών υπολογισμών.

Η μόνη εκ των γυναικών του η οποία, καθώς φάνηκε, είχε πολιτικές φιλοδοξίες, ήταν η Ολυμπιάδα. Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε κατά πόσο, και με ποιον τρόπο, συμμετείχε σε ενέργειες του Φιλίππου σχετικές με την πατρίδα της, όπως, επί παραδείγματι στην απόφασή του να εκθρονίσει το θείο της Αρύββα το 342 π.Χ. και να τοποθετήσει στο θρόνο τον αδελφό της Αλέξανδρο. Δεν είναι απίθανο ο ίδιος ο Φίλιππος να ζήτησε τη γνώμη της για κάποια ζητήματα που αφορούσαν στην οικογένειά της. Βέβαιο είναι, όμως, πως αυτό που έπεισε τελικά το Φίλιππο να επέμβει, δεν ήταν η Ολυμπιάδα, αλλά τα σαφή πολιτικά οφέλη της επιχείρησης. Τελικά, η εντύπωση που μας δίνει ο Φίλιππος είναι πως δεν άφηνε ιδιαίτερες δυνατότητες συμμετοχής στις συζύγους του, όσον αφορά στον καθορισμό της πολιτικής του δράσης.

Μένει ένα τελευταίο ερώτημα αναπάντητο: γιατί ο Φίλιππος σύναψε τους περισσότερους γάμους από οποιονδήποτε άλλο Έλληνα πολιτικό και ηγεμόνα; Η απάντηση μόνο σύνθετη μπορεί να είναι. Σίγουρα έπαιξε σημαντικό ρόλο η πολυγαμική παράδοση που κληρονόμησε από τους προγόνους του, καθώς και οι ιδιαίτερες πολιτικές συνθήκες του τέταρτου προχριστιανικού αιώνα, οι οποίες ευνοούσαν την επισφράγιση συμμαχιών με επιγαμίες (βλ. δεύτερο κεφάλαιο). Σημαντικός παράγοντας υπήρξε, επίσης, το εύρος των διπλωματικών σχέσεων που ανέπτυξε ο Φίλιππος με άλλα κράτη, ιδιαίτερα με άλλες μοναρχίες. Στον τομέα αυτό ξεπέρασε κατά πολύ τους προκατόχους του, και σίγουρα δεν αποτελεί σύμπτωση πως ο Τημενίδης βασιλιάς με τη μεγαλύτερη ευρύτητα διπλωματικών σχέσεων σύναψε και τους περισσότερους γάμους απ' όλους τους προκατόχους του. Τέλος, πιθανόν η ίδια η προσωπικότητα του Φιλίππου η οποία, όπως φάνηκε στις περιπτώσεις της Φιλίνας και της Κλεοπάτρας, ενθουσιαζόταν με το γυναικείο φύλο, είναι ένας σημαντικός παράγοντας που συνέβαλε στο μεγάλο αριθμό των γάμων του. Άλλωστε ο Φίλιππος, σε αντίθεση με το γιο του Αλέξανδρο, ήταν γνωστός στην αρχαιότητα ως φιλήδονος άνθρωπος.

Ο Φίλιππος Β΄ υπήρξε αναμφισβήτητα μία από τις σπουδαιότερες πολιτικές φυσιογνωμίες της αρχαιότητας. Η ικανότητά του να συνδυάζει αποτελεσματικά τη στρατιωτική ισχύ με τη διπλωματία επηρέασε πολύ τον Αλέξανδρο, ο οποίος έδραψε σε μεγάλο βαθμό τα οφέλη των επιτυχιών του πατέρα του. Όσον αφορά στον τομέα

των επιγαμιών πολιτικής σκοπιμότητας, ο Αλέξανδρος μιμήθηκε τον πατέρα του: μολονότι νυμφεύθηκε μόλις δύο (ή, σύμφωνα με ορισμένες πηγές, τρεις) φορές, αμφότεροι οι γάμοι του είχαν το χαρακτήρα διπλωματικών χειρισμών, ενώ προώθησε εντατικά ένα πρόγραμμα προσέγγισης της μακεδονικής και της περσικής αριστοκρατίας μέσω ομαδικών επιγαμιών αξιωματικών με Περσίδες κόρες³³⁰. Στα ελληνιστικά χρόνια οι γάμοι πολιτικής σκοπιμότητας αποτελούσαν τον κανόνα στις σχέσεις των κρατών που προέκυψαν από τη διάσπαση της αυτοκρατορίας του Αλεξάνδρου, μολονότι το πολυγαμικό φαινόμενο άρχισε σταδιακά να φθίνει. Ο Φίλιππος παρέμεινε ο μόνος Έλληνας πολιτικός που νυμφεύθηκε επίσημα επτά φορές, ο μόνος που χρησιμοποίησε τόσο εκτεταμένα, και συνάμα αποτελεσματικά, την επιγαμία ως μέσο εξωτερικής πολιτικής. Το παράδειγμα του στον τομέα αυτό, καθώς και γενικότερα η διπλωματική διάσταση της επιγαμίας, αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής ιστορίας της αρχαίας Ελλάδας, το οποίο, δυστυχώς, δεν έχει ακόμη διερευνηθεί ικανοποιητικά. Είναι βέβαιο πως η κατά το δυνατόν πιο επισταμένη εξέταση αυτής της διάστασης της αρχαιότητας θα μας βοηθήσει να κατανοήσουμε και, συνεπώς, να ερμηνεύσουμε σαφέστερα την πολιτική και στρατιωτική ιστορία των κλασικών και ελληνιστικών χρόνων.

---

³³⁰. Α. Καλογεροπούλου, *ΙΕΕ*, Δ', σ. 204.

ΧΑΡΤΕΣ

I

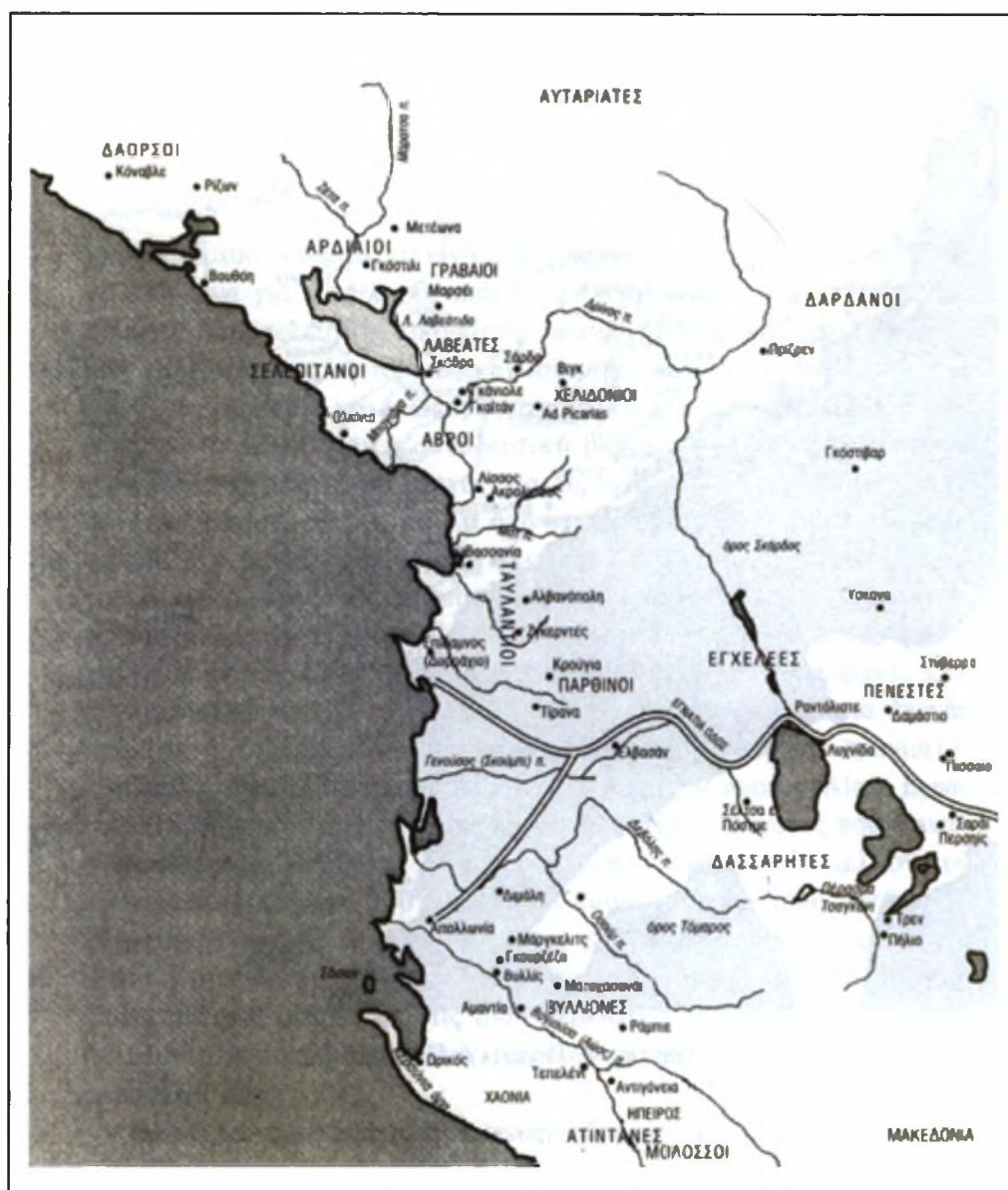

Το μακεδονικό βασίλειο το 336 π.Χ. (ΙΕΕ Γ1)

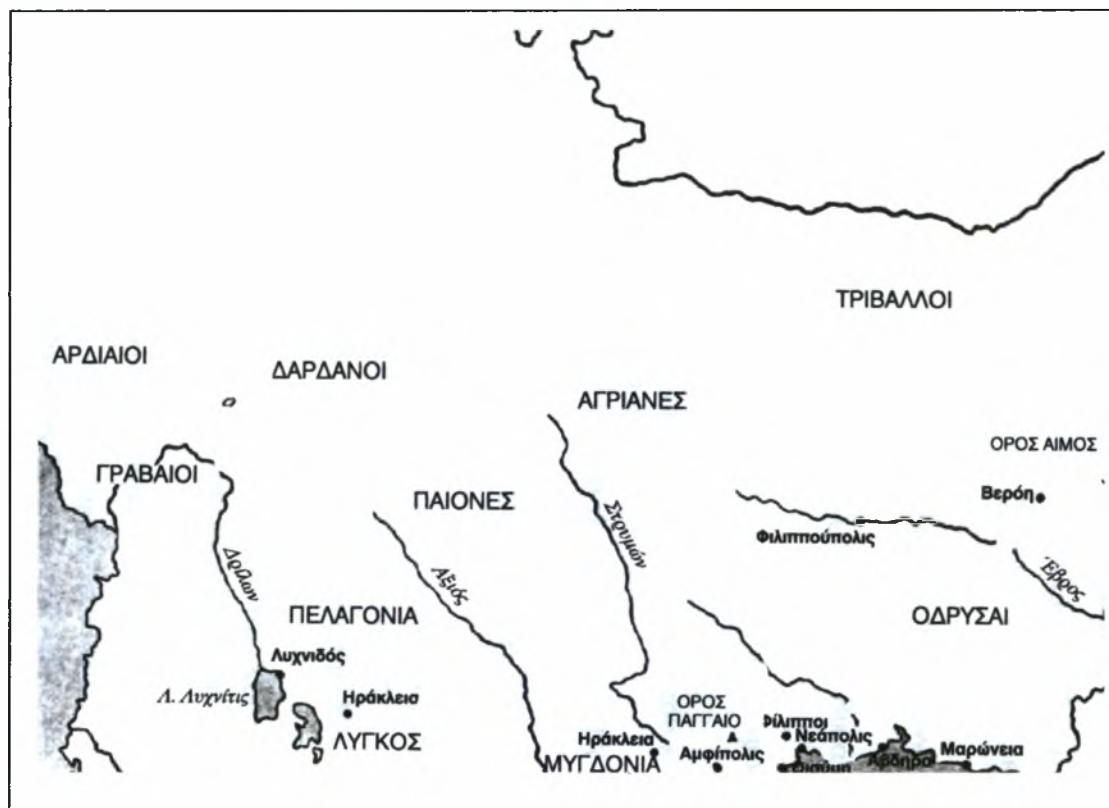
III

Η ιλλυρική επικράτεια και τα σύνορα με την Άνω Μακεδονία (Wilkes 1992).

Οι βόρειοι γείτονες της Μακεδονία. Οι Γέτες κατοικούσαν στα βόρεια – βορειοανατολικά των Αγριάνων (Hammond – Griffith 1979)

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Bengtson H., *Griechische Geschichte, von Den Anfängen bis in die Römische Kaiserzeit*, 1960² [μτφρ. Α. Γαβρίλης, εκδόσεις Μέλισσα, Αθήνα 1991].

Boardman J., Griffin J., Murray O., *The Oxford History of Greece and the Hellenistic World*, eds., Oxford, 1986 [μτφρ. Α. Τσοτσόρου – Μύστακα, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 1996].

Bosworth, A. B., *Philip II and upper Macedonia*, CQ n. s. 21 (1971) 93 – 105.

Bosworth, A. B., *Conquest and Empire, The reign of Alexander the Great*, Cambridge University Press, 1988 [μτφρ. Κ. Μακρής, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1998]

Bradford, A., *Philip of Macedon*, Praeger, London 1992.

Burn, A. R., *Alexander the Great and the Hellenistic Empire* [μτφρ. Α. Κοτζιάς, εκδόσεις Κέδρος, Αθήνα 1997].

Bury J. B. & Meiggs R., *Ιστορία της Αρχαίας Ελλάδας*, εκδόσεις Καρδαμίτσα, Αθήνα 1998³, τόμ. Γ΄.

Bury, J. B., *Ancient Greek historians*, Ed Dover publications, Inc. New York, 1970 [μτφρ. Φ. Κ. Βωβός, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1999⁴].

Carney, E. D., *Olympias*, AnsSoc 18 (1987) 35 – 62.

Cawkwell, G., *Philip of Macedon*, Faber & Faber, London, 1978.

Δήμιτσας, Μ. Γ., *Αρχαία Γεωγραφία της Μακεδονίας*, Αθήνησι 1874 [ανατ. Θεσσαλονίκη, 1988].

Droysen, J. G., *Geschichte des Hellenismus*². I. 1 – 2: *Geschichte Alexanders des Grossen*. II, 1 – 2: *Geschichte der Diadochen*. III *Geschichte der Epigonen*. Mit einem Anhang: *Über die hellenischen Stadthegegründungen*, Gotha, 1877 – 8 [μτφρ. Ρ. Η. Αποστολίδης, κριτική έκδοση με σχόλια των Ήρκου και Στάντη Αποστολίδη, Ελευθεροτυπία, Αθήναι 1993].

Ehrhardt, Cr., *Two notes on Philip of Macedon's First Interventions in Thessaly*, CQ 17 (1967) 296 – 301.

Ellis J. R., *Philip II and Macedonian Imperialism*, London 1976.

Ellis, J. R., *The Assassination of Philip II*, στο *Ancient Macedonian Studies in Honor of Charles F. Edson*, Thessaloniki 1981.

Ellis, J. R., CAH IV², 1994.

Errington R. M., *Arybbas the Molossian*, GRBS, 16, 1975, 41 - 50.

Fantham E., Peet Foley H., Boymel Kampen N., Pomeroy S. B., Shapiro H. A., *Women in the Classical World. Image and Text*, Oxford University Press, New York, 1994 [μτφρ. Κ. Μπούρας, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2004].

Faure P., *Η καθημερινή ζωή την εποχή του μεγάλου Αλεξάνδρου*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1997.

Flaceliere R., *La Vie Quotidienne en Grèce au Siècle de Périclès*, Librairie Hachette, 1971 [μτφρ. Γ. Βανδώρου, εκδόσεις Παπαδήμας, Αθήνα 1999¹²].

Γκαφούροφ Β. – Τσιμπουκίδης Δ., *Αλέξανδρος ο Μακεδών και η Ανατολή*, ελλ. μτφρ. εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1992.

Gehrke Hans – Joachim, *Geschichte des Hellenismus*, R. Oldenbourg Verlag, München, 1991 [μτφρ. Α. Χανιώτης, Μ. Ι. Ε. Τ., Αθήνα 2000].

Giallombardo Prestianni A. M., “*Diritto*” *matrimoniale, ereditario e dianastico nella Macedonia di Filippo II*, RSA 6/7 (1976/7) 81 – 110.

Hammond N. G. L., *Epirus*, Oxford 1967 [ανατ. N. York 1981].

Hammond N. G. L., Griffith, G. T., *A History of Macedonia*, II, Oxford University Press, 1979 [μτφρ. Α. Κοσματόπουλος, Μ. Παιδαράκη, Κ. Σαρακώτση, Φ. Σιδηροπούλου, εκδόσεις Μαλλιάρης – Παιδεία Α. Ε., Θεσσαλονίκη 1995].

Hammond N. G. L., *Three Historians of Alexander the Great: the so - called Vulgate authors, Diodorus, Justin and Curtius*, Cambridge 1983.

Hammond N. G. L., *The Macedonian State*, Oxford University Press, New York, 1989 [μτφρ. Ε. Σακελλάριος, Δ. Γκούσκος, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1999].

Hammond N. G. L., *Philip of Macedon*, G. Duckworth & Co Ltd, London, 1995 [μτφρ. Π. Θεοδωρίδης, εκδ. Μαλλιάρης – Παιδεία Α. Ε., Αθήνα 1997].

Helly B., *L’Etat Thessalien. Aleuas le Roux – Les Tétrades et Les tagoi*, Lyon 1995.

Herman G., *Ritualized Friendship and the Greek City*, Cambridge University Press 1987.

Kalleris J. N., *Les anciens Macédoniens*, Coll. del’ Institut Français d’ Athènes, I 1954, II 1976 [ανατ. IMXA 1988].

Kenney E. J. – Clausen W. V., *The Cambridge History of Classical Literature. II: Latin Literature*, Cambridge University Press, Cambridge, 1982 [μτφρ. Θ. Πίκουλα, Α. Σιδέρη – Τόλια, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1999²].

Konstan D., *Friendship in The Classical World*, Cambridge University Press 1997.

Kroh P., *Lexicon Der Antiken Autoren*, Stuttgart, 1972, [μτφρ. Δ. Λυπουρλής – Λ. Τρομάρας, *Λεξικό αρχαίων συγγραφέων, Ελλήνων και Λατίνων*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1996].

Λουκοπούλου Α. Δ.– Χατζόπουλος Μ. Β. (eds.), *Φίλιππος Βασιλεύς Μακεδόνων*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1991.

Μπακαλάκης, Γ., *Φεραία Νικησίπολις*, Υπέρεια 1 (1990), 89 – 91.

Νάλτσας, Χ. Α., *Φίλιππος Β΄ ο Μακεδών, ο Ενωτής των Ελλήνων*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1970.

Παπαχατζής, Ν. Δ., *Παυσανίου Ελλάδος περιήγησις*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 2004, τόμ. Γ΄.

Πίκουλας Γ. Α., *Νικησίπολις Φεραία – Θεσσαλονίκη Μακεδνή*, Δ΄ Διεθνές Συνέδριο «Φερές – Βελεστίνο - Ρήγας», Βελεστίνο 2 – 5/10/2003 (υπό έκδοση).

Σακελλαρίου Μ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμοι Γ₁ και Γ₂ (Κλασικός Ελληνισμός).

Sirinelli J., *Les Enfants D'Alexandre, La Littérature et la pensée grecques 334 av. J. – C. – 519 a. p. J. – C.*, Librairie Arthème Fayard, 1993 [μτφρ. Σ. Μπίνη – Σωτηροπούλου, εκδόσεις Ζαχαρόπουλος Α. Ε., Αθήνα 2001.

Stahlin Fr., *Das Hellenische Thessalien*, Stutgard 1924, [μτφρ. *Η Αρχαία Θεσσαλία*, Φ.Ι.Λ.Ο.Σ. Τρικόλων, Θεσσαλονίκη 2002].

Σταϊνχάουερ Γ., *Ο πόλεμος στην αρχαία Ελλάδα*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα, 2000.

Tronson, A., *Satyrus the Peripatetic and the Marriages of Philip II*, *JHS*, Vol. 104 (1984) 116 – 126.

Τσιμπουκίδης Δ., *Φίλιππος Β΄ ο Μακεδών και ο ιστορικός του ρόλος*, εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1985.

Wilkes, J., *The Illyrians*, 1992, [μτφρ. Ε. Πέππα, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1999].

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000074702